

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bankier van de wereld, bouwer van Europa : Johan Willem Beyen 1897-1976

Weenink, W.H.

Citation

Weenink, W. H. (2005, October 12). *Bankier van de wereld, bouwer van Europa : Johan Willem Beyen 1897-1976*. Prometheus. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4404>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4404>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

NOTEN

INLEIDING

- 1 Weenink, 'De kroon op het werk'.

I VAN DE ENE EEUW IN DE
ANDERE (1897-1918)

- 1 Bank en Van Buuren, 1900, 13-19; Feenstra, 'Makelaars'.
- 2 Kossmann, 'Romeins Breukvlak', 658.
- 3 Beyen, *De zin*, 8. Een gangbare opvatting onder historici is dat de twintigste eeuw pas begon met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog op 1 augustus 1914. Dit jaartal is voor de Britse historicus Hobsbawm bijvoorbeeld het begin van onze 'korte' (tot 1991 lopende) 'age of extremes'. (Hobsbawm, *Age of Extremes*, 22-23.) In de Eerste Wereldoorlog brak bovendien 'De Amerikaanse eeuw' aan met de daadwerkelijke interventie, in 1917, van de Amerikanen in de Europese oorlog. (Wesseling, 'De eeuw van Azië?'). De historicus Brands bekort het tijdvak van de twintigste eeuw voor Nederland nog verder en laat deze pas in 1940 beginnen. (Brands, *The Great War*, 10.) Van Zanden hanteert daarentegen voor zijn vakgebied liever een 'lange' twintigste eeuw, die in het laatste kwart van de negentiende eeuw begon. (Van Zanden, *Een klein land*, 14-15.)
- 4 Bank en Van Buuren, 1900, 13-14; Klein, 'Voorwoord', in: Manning en Klein, *Nederland rond 1900*, 9.
- 5 Bank en Van Buuren, 1900, 18.
- 6 'Balans', in: Manning en Klein, *Nederland rond 1900*, 298.
- 7 Laurens Beijen, Familieboek Beijen/Beyen (nog niet gepubliceerd concept), hoofdstuk 6; Laurens Beijen, *De familiesite Beijen/Beyen*, www.Beijen.net
- 8 Beyens vader gebruikte voor zijn achternaam nog de schrijfwijze 'Beijen'. Ook in de geboortekaarte van Johan Willem Beyen wordt nog 'Beijen' geschreven. Hij zelf zou die veranderen in 'Beyen', onder andere omdat dat gemakkelijker was in internationale contacten. Een officiële naamsverandering heeft echter vermoedelijk nooit plaatsgehad.
- 9 Beyen, *Het spel*, 9; Laurens Beijen, Familieboek Beijen/Beyen (nog niet gepubliceerd concept), hoofdstuk 6; Laurens Beijen, *De familiesite Beijen/Beyen*, www.Beijen.net. Beyens vader promoveerde cum laude in de staatswetenschap op het proefschrift *Het Nederlandschap in verband met het Internationaal Recht*. Direct daarna promoveerde hij op stellingen tot doctor in de rechtswetenschap.
- 10 Meijer, *Kleine historie*, 102-103; Bank en Van Buuren, 1900, 124; Manning en Klein, *Nederland rond 1900*, 174-175; Bevolkingsregister Gemeente De Bilt; Streekarchief De Bilt. Woningkaart.
- 11 Beyen, *De zin*, 11-16; Gesprek met Beyens zoon K.H. Beyen, 11-2-1999; 'Bibeb over Beyen'; Neuman, 'Herinnering aan Beyen (1)'.
- 12 Mededeling van Jan Maarten Beyen, kleinzoon van J.W. Beyen, 23-5-2004; Beyen, *De zin*, 54-55.
- 13 Beyen, *De zin*, 18, 26-27; Meijer, *Kleine historie*, 103; AJWB. 'Mededeelingen omtrent gedrag, vlijt en vorderingen van den leerling J.W. Beyen' (Openbare Jongensschool, 5e soort, op Puntenburg, Utrecht).
- 14 Ibidem, 31; Wennekes, 'Coenen, Johannes Meinardus (1824-1899)', 69-70.
- 15 Beyen, *De zin* (1970) 31, 77; 'Bibeb over Beyen'; J.W. Beyen, 'In retrospectief', in: *Het Parool*, 24-9-1953; gesprek met K.H. Beyen, 27-10-1999.
- 16 'Bibeb over Beyen'; gesprek met Daniël Wayenberg, 30-3-1999. Beyens broer Hendrik Gerard had talent voor tekenen en schilderen, maar zou ook geen beroepskunstenaar worden.
- 17 Beyen, *De zin*, 31-32; Gesprek met K.H. Beyen, 11-2-1999.
- 18 Gesprek met K.H. Beyen, 27-10-1999.
- 19 'Bibeb over Beyen'.
- 20 Beyen, *De zin*, 29-30; 'Bibeb en Beyen'; Beyen, 'Over de Europese eenwording' 170/Beyen 'Over de Europese integratie', 260. (Rede Beyen op 21 april 1955 in het kader van de 'Leidse week voor internationale samenwerking'.)
- 21 'Bibeb over Beyen'; Beyen, *De zin*, 46-47.
- 22 Beyen, *De zin*, 29.
- 23 Beyen, *De zin van het nutteloze. Rarekiek van de 19e eeuwse jaren der zoste eeuw*.
- 24 'Bibeb over Beyen'.
- 25 Beyen, 'In retrospectief'. Beyen schreef dit artikel voor *Het Parool* ter gelegenheid van het overlijden van Thibaud, op 15-9-1953 bij een vliegtuigongeluk bij Barcelona. Beyens stuk stond op de voorpagina.
- 26 Ibidem.
- 27 Beyen, *De zin*, 33-34, 40-41.
- 28 Verhoeven, 'Stedelijk leven', 377, 391-393, 423, 400-401, 419; Buiter, 'De moderne stad', 447-448.
- 29 HUA, 719. College van Curatoren van het Stedelijk Gymnasium, inv.nr. 40. Notulen curatoren over 1908. Mededeelingen over toelatingsexamen in 1908 en resultaten over het schooljaar 1907-1908; Beyen, *De zin*, 46.
- 30 Beyen, 'In retrospectief'.
- 31 Ibidem.
- 32 Heldring, 'Beyen: wonderkind'.
- 33 Ibidem. De andere geliefde leerling was Arthur Meerwaldt, die tijdens de bezetting door de Duitsers werd vermoord.
- 34 Beyen, *De zin*, 49-51; AJWB. Onno Damsté aan Beyen

NOTEN

- en anderen, 19-3-1948, Beyen aan W.J. Guépin, 9-6-1948.
- 35 Beyen, *De zin*, 56.
- 36 Ibidem, 22, 26; Bevolkingsregister Gemeente De Bilt.
- 37 Beyen, *De zin*, 53; HUA, inv.nr. 720. Archiven van de schoolverenigingen van het Utrechts Stedelijk Gymnasium, inv.nr. 167. *Wetten*, 4.
- 38 Collectie Utrechts Stedelijk Gymnasium. 'Introductieboek Letterkundige Jongensvereniging "Mentor" 1878-1976'. Toen Beyen lid werd, was L.J. van Holk, de latere vrijzinnige Leidse hoogleraar in de theologie, praeses (voorzitter) van Mentor. Van Holk was een paar jaar ouder dan Beyen en in diens ogen "ons aller geestelijk leider". (Beyen, *De zin*, 53.) Beyen werd geïntroduceerd door het gevierde Mentorlid L. Ali Cohen, die in 1913 voorzitter zou worden. Beyen zou hem in 1914 opvolgen; HUA. Aanvulling op het archief van het Stedelijk Gymnasium (niet geïnventariseerd). Doos 1. 'Mentor Notulenboek', nr. 6. Notulen vergaderingen van 30 januari en 17 februari 1912; Doos 2. Brievenboek Mentor februari 1909 tot augustus 1913. E. van der Linde, ab-actis van Mentor, aan Beyen en Beyen aan Van der Linde, 31 januari 1913.
- 39 HUA. Aanvulling. Doos 1. 'Mentor Notulenboek' 6. Notulen vergaderingen van 5-7-1913 en 27-9-1913.
- 40 Beyen, *De zin*, 53-54.
- 41 HUA. Archief Stedelijk Gymnasium. Aanvulling (niet geïnventariseerd). Doos 4. 'Mores van het letterkundig gezelschap Mentor'; HUA 720. Schoolverenigingen, inv.nr. 167. *Wetten*.
- 42 HUA. Aanvulling. Doos 1. 'Mentor Notulenboek' 6. Notulen vergaderingen van 20-2-1912 en 11-4-1912.
- 43 HUA, 720. Schoolverenigingen, inv.nr. 282. Ledenlijst Utrechtse Letterkundige Gymnasiasten Vereeniging 1905-1932; HUA, 720. Schoolverenigingen, inv.nr. 331. Verslagen 'Litterarium Collegium', beoordelingscommissie van de ulvg, bijeenkomst 15-11-1912; Beyen, *De zin*, 53-54.
- 44 HUA. Aanvulling. Doos 2. Brievenboek Mentor, februari 1909 tot augustus 1913. Beyen als abactis van Mentor aan de voorzitter van 'Justus van Maurik', Tuijten, 20-5-1913.
- 45 HUA. Aanvulling. Doos 1. 'Mentor Notulenboek' 6. Notulen vergaderingen van 6-9-1913 en 22-12-1913; 'Mentor Notulenboek' 7. Notulen vergadering van 14-3-1914.
- 46 Archief Utrechts Stedelijk Gymnasium. Introductieboek.
- 47 HUA, 720. Schoolverenigingen, inv.nr. 368. Ledenlijst muziekvereniging A.M.O.R. 1909-1967; Beyen, *De zin*, 77.
- 48 AJWB. Rapport van Beyen over het cursusjaar 1909-1910 Stedelijk Gymnasium Utrecht.
- 49 HUA, 713-10. Archief Utrechts Stedelijk Gymnasium, inv.nr. 118-30 tot en met 118-35. Cijferlijsten leerlingen 1908-1914.
- 50 HUA, 713-10, inv.nr. 118-30 tot en met 118-35. Cijferlijsten 1908-1914; HUA, 719. Archiven college van curatoren Utrechts Stedelijk Gymnasium, inv.nr. 41-46. Notulen curatoren 1909 tot en met 1914. Brieven rector J.N. Singels aan curatoren over het toekennen van prijzen in de jaren 1909 tot en met 1914. 'Staat der leerlingen gedurende de cursus 1908-1909' en 'Staat der leerlingen gedurende de cursus 1913-1914'.
- 51 HUA, 719. Archiven college van curatoren Utrechts Stedelijk Gymnasium, inv.nr. 95. *Verslag van den toestand van het Stedelijk Gymnasium te Utrecht over het jaar 1914* (Utrecht, 1915) 7; Beyen, *De zin*, 49.
- 52 HUA, 719, inv.nr. 46. Notulen curatoren Utrechts Stedelijk Gymnasium 1914. 'Staat der leerlingen gedurende de cursus 1913-1914'.
- 53 Beyen, *De zin*, 57.
- 54 Ibidem, 57-60.
- 55 Ibidem, 61.
- 56 Ibidem, 62-65, 68.
- 57 Ibidem, 48.
- 58 Ibidem, 62.
- 59 uum. *Utrechtsche Studenten Almanak voor 1915*, 252.
- 60 uum. *Almanak voor 1915*, 253, 256.
- 61 Van der Linde, *Eijkman*, 47.
- 62 Beyen, *De zin*, 61-62; uum. *Almanak voor 1915*, 255.
- 63 Beyen, *De zin*, 61; *Almanak voor 1915*, 254; Van der Linde, *Eijkman*, 44, 54.
- 64 Jekel, 'Frits Coers', 56-59.
- 65 uum. *Almanak voor 1915*, 253-255; Rutgers van Rozenburg, 'Utrechtsche Studenten Weerbaarheid', 304; Van der Linde, *Eijkman*, 49, 52.
- 66 uum. *Almanak voor 1915*, 501.
- 67 Beyen, *De zin*, 69.
- 68 Ittmann, *Een eeuw u.s.t.*, 137-138; uum. *Almanak voor 1916*, 256-257; Beyen, *De zin*, 78-79.
- 69 Hijmans van den Bergh, 'Utrechtsch Studenten Tooneel', 312-316.
- 70 Ibidem, 317-318.
- 71 uum. *Almanak voor 1916*, 256-257; Beyen, *De zin*, 74.
- 72 uum. *Almanak voor 1916*, 256-257.
- 73 uum. *Almanak voor 1917*, 286-287; Programmaboekje Uitvoering 'Jonge Harten', op 26-2-1916.
- 74 Beyen, *De zin*, 74-75. Van Kleffens werd na het aansluitende feest op de sociëteit 's morgens vroeg door de diepe sneeuw in een wijnmand, "bespannen met acht eerstejaars, over het Janskerkhof naar het Hotel des Pays Bas gereden, geëscorteerd door een joelend en schreeuwend gezelschap, dat hem dankte en huldigde". (Ibidem, 75.)
- 75 uum. *Almanak voor 1917*, 286-287.

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

- 76 uum. *Almanak voor 1917*, 286-287; Ittmann, *Een eeuw u.s.t.*, 138.
- 77 Hijmans van den Bergh, 'Utrechtsch Studenten Tooneel', 318; Beyen, *De zin*, 75-76.
- 78 uum. *Almanak voor 1917*, 192-193, 197; Jekel, 'Lustrumvieringen', 69, 74, 78; Van Banning, *Traditie en mores*, 12-13; Verhoeven, 'Stedelijk leven', 382; Beyen, 'Fluitende Pelikaan'. Aanvankelijk bestonden de Maskerades, die hun oorsprong in Leiden hadden, uit gekostumeerde optochten, die vanaf de negentiende eeuw ter gelegenheid van het lustrum van de universiteit werden gehouden. In Utrecht werd de Maskerade in 1896 uitgebreid met een openluchtspel om de creativiteit te stimuleren.
- 79 uum. *Almanak voor 1917*, 197-200; Enthoven, 'Het Corps na de eeuwwisseling', 213-214; Beyen, *De zin*, 70; Beyen, 'Fluitende Pelikaan'.
- 80 Beyen, 'Fluitende Pelikaan'; uum. M.A.T., 'De Fluitende Pelikaan', in: *Vox Studiosorum*, Lustrum-courant, 1916, no. 4, 1-2, aldaar: 1; Beyen, *De zin*, 70; uum. Heglios en Talmi, *De Fluitende Pelikaan*.
- 81 Heglios en Talmi, *Fluitende Pelikaan*, 21.
- 82 Heglios en Talmi, *Fluitende Pelikaan*; uum. *Almanak voor 1917*, 200.
- 83 uum. M.A.T., 'De Fluitende Pelikaan', 2.
- 84 Tellegen zat ook in een 'jaarclub' van de uvsv die met Beyens jaarclub een speciale band had. (Beyen, *De zin*, 71.)
- 85 Naeff, 'Dramatische Kroniek'; *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 29-6-1916.
- 86 uum. *Vox Studiosorum*, 10-8-1916, 152-153.
- 87 Enthoven, 'Het Corps', 214.
- 88 uum. *Almanak voor 1917*, 203; Beyen, 'Fluitende Pelikaan'; Beyen, *De zin*, 91.
- 89 Beyen, *De zin*, 81.
- 90 Ibidem.
- 91 Beyen, *De zin*, 70; Beyen, 'Fluitende Pelikaan'.
- 92 Gesprek met K.H. Beyen, 11-2-1999. De componist en dirigent Peter van Anrooy viel in de smaak bij koningin Wilhelmina, mogelijk ook door zijn Piet-Heynrapodie. (Fasseur, *Wilhelmina II*, 38-39.)
- 93 Nelly's grootvader was afkomstig uit een joodse familie Hijmans. Hij trouwde een niet-joods meisje Van Anrooy. Hun zoon Herman Anton, die assistent-resident op Java zou worden en die de vader van Nelly was, voegde de naam van zijn moeder bij die van zijn vader, vandaar Hijmans van Anrooy. K.H. Beyen, *Nelly Beyen*, 1; Kemp, *Van kookschool tot hogeschool*, 9-11, 27-28; Haur, *Bey 35*. Brief van Beyen aan mej. H. Bolle (over het bijwonen door Nelly van het afscheid van de directrice van de Haagsche Huishoudschool, mej. A.M. van Anrooy), 12 juli 1935; Gesprek met K.H. Beyen, 11-2-1999; Beyen, *De zin*, 85-86.
- 94 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 328. Posthumus Meyjes aan Beyen, 28-6-1926.
- 95 Haur, *Bey 35*. Correspondentie over het universitaire lustrum en de toneeluitvoering van 1936.
- 96 ABZ. Ambassade Archief Parijs, 812.53. Maskerade Commissie, Correspondentie tussen de Maskerade Commissie 1961 en J.V. Beyen en andere leden van de Nederlandse ambassade, 7 november 1960- 26 april 1962; François Villon. *Lustrum 1961 van het Utrechtsch Studenten Corps*. Feestwijzer (Utrecht, 1961). Beyen schreef in zijn voorwoord: "Uit mijn dagelijks contact met Fransen uit alle schakeringen van de Franse maatschappij, weet ik hoe levend de oude band tussen Frankrijk en Nederland, ondanks veel twist, nog altijd is. Het doet goed te denken, dat dit Utrechtse Lustrum hem opnieuw zal versterken."
- 97 Beyen, *De zin*, 87-88.
- 98 Van den Bergh e.a. (red.), *Rechtsgeleerd Utrecht*; Beyen, *De zin*, 96-97.
- 99 Peletier, 'Suijling, Johannes Philippus', 570.
- 100 Aaftink, 'Johannes Philippus Suijling', 199; Beyen, *De zin*, 94-95.
- 101 Beyen, *De zin*, 104-105; Van Daele, 'Chronologische Schets', 432.
- 102 Beyen, *De zin*, 105; Van Daele, 'Chronologische Schets', 434.
- 103 Beyen, *De zin*, 106; ABZ. Ambassade Archief Parijs, 8.10.2, doos 116. Programma *Institut Néerlandais*.
- 104 Van Daele, 'Chronologische schets', 434; Beyen, *De zin*, 110-112, 95-96; Beyen, *Het spel*, 9.
- 105 *Album Promotorum*, viii, 227; Beyen, *De zin*, 112. Beyen noemt als promotiedatum 29-10-1918, terwijl het *Album Promotorum* 30-10-1918 vermeldt.
- 106 Beijen, *Stellingen*, 30-10-1918, 6-7 en 9-10. Beyens maatschappelijke belangstelling is mogelijk geïnspireerd door zijn grootvader Karel Hubertus Deze had zich in Utrecht sterk gemaakt voor de bouw van arbeiderswoningen die na een aantal jaren eigendom van de bewoners zouden moeten worden. (Laurens Beijen, *Familieboek Beijen/Beyen* – nog niet gepubliceerd concepthoofdstuk 6.)
- 107 Beyen, *De zin*, 112; 'Zilveren penning van Juridische Faculteit voor Mr. Beijen'. Persbericht Universiteit Utrecht, maart 1969.
- 108 Gesprek met K.H. Beyen, 22-2-2001.
- 109 Beyen, *De zin*, 21.
- 110 Ibidem 68.
- 111 Collectie Laurens Beijen. Beyens zoon K.H. Beyen aan Laurens Beijen, 6-4-1999. (Op zijn beurt zou ook deze K(arel) H(erman) Beyen zijn carrière op de Generale Thesaurie beginnen); Beyen, 'De financiën van het Rijk', 43-63.
- 112 Beyen, 'Het vraagstuk van de Europese eenwording', 1.
- 113 Ibidem.
- 114 Beyen, 'In retrospectief'.

NOTEN

II LEERMEESTERS EN
WEGBEREIDERS (1918-1927)

- 1 Scheffer, *November 1918*, 44 e.v.
- 2 Fasseur, *Wilhelmina I*, 549-551; Scheffer, *November 1918*, 157, 160-161.
- 3 Fasseur, *Wilhelmina I*, 551.
- 4 Knapen, *De lange weg*, 11.
- 5 Die 15de november van 1918 zou in het begin van de jaren vijftig weer bij Beyen naar boven komen, toen hij als minister van Buitenlandse Zaken aan Plein 1813 no. 2 in Den Haag woonde. Wanneer hij uit zijn bed in de ambtswoning hoorde hoe trams snerpnd de bocht maakten rond het monument voor de herwonnen Nederlandse onafhankelijkheid, schoot hem steeds die ochtend, een dikke dertig jaar geleden, in gedachten, toen datzelfde allesdoordringende geluid zijn overgang naar een nieuwe tijd had begeleid. (Beyen, *De zin*, 113.)
- 6 Beyen, *De zin*, 113.
- 7 Dat de 'latere' Beyen oog had voor de andere zienswijze, blijkt uit het memoreren van het devies 'back to normalcy' uit die tijd. (Beyen, *De zin*, 117.) 'Back to normalcy' was bovendien de titel van het eerste hoofdstuk van Beyens boek *Money in a Maelstrom* (1949). De uitdrukking 'back to normalcy' was de slagzin waarmee de Republikeinen in de Verenigde Staten in 1920 de verkiezingen met grote meerderheid wonnen. De visionair en internationalist Woodrow Wilson maakte plaats voor de isolationist Warren G. Harding. (Schulte Nordholt, *Triomf en tragiek*, 141-145.)
- 8 Brands, 'The Great War', 10.
- 9 Van Zanden, *Een klein land*, 14-17.
- 10 Chandler, *Scale and Scope*, 62-63.
- 11 Wennekes, *De aartsvaders*, 228-229.
- 12 Van Zanden, *Een klein land*, 15-16, 105-106, 80-85.
- 13 Ibidem, 128-147.
- 14 Ibidem.
- 15 Lademacher, *Ungleiche Nachbarn*, 121.
- 16 Feenstra, 'Makelaars'.
- 17 Lademacher, *Ungleiche Nachbarn*, 12.
- 18 Huizinga, *Schaduwen*, 3.
- 19 Van Diepen, *Voor Volkenbond en vrede*, 46.
- 20 Verhoeven, 'Stedelijk leven', 377, 412-414.
- 21 De Vries, *Geschiedenis DNB*, V-II, 31-33.
- 22 'Bibeb over Beyen'.
- 23 Zie over Trip: De Vries, *Geschiedenis DNB*, V-II, 35 en De Vries, 'Trip', 596. Beyens houding kan worden afgeleid uit zijn afstandelijke reactie op de revolutionaire ontwikkelingen in november 1918 en uit de geringe betrokkenheid bij het politieke bedrijf die hij later aan de dag zou leggen.
- 24 Hirschfeld, 'Trip als circulatiebankpresident', 254.
- 25 Beyen, *Het spel*, 24-25.
- 26 De Vries, *Geschiedenis DNB*, V-II, 33. Een andere protégé van Trip was de latere invloedrijke technocraat H.M. Hirschfeld. Deze zou onder meer zijn functie (vanaf 1931) van directeur-generaal Handel en Nijverheid op het ministerie van Arbeid, Handel en Nijverheid deels aan Trip te danken hebben. (De Vries, *Geschiedenis DNB*, V-II, 33, 38, 40, 68; Trienekens, 'Hirschfeld, Hans Max', 242-244; Houwink ten Cate, *Mannen van de daad*, 180, 270; De Bruin, *Hirschfeld, zijn visie op Duitsland*, 12.)
- 27 Beyen, *Het spel*, 24-25.
- 28 Gesprek met mevrouw F. Douglas Scott-Beyen, 26-5-1999.
- 29 De Vries, 'De Generale thesaurie', 340-341, 354. Het aantal ambtenaren ter thesaurie zou na de Eerste Wereldoorlog snel toenemen, onder andere als gevolg van nieuwe taken. Zo werkten er in 1920 al 38 ambtenaren en dat aantal zou verder groeien.
- 30 Beyen, *Het spel*, 9-11.
- 31 Ibidem, 283.
- 32 De Vries, 'Van samenwerking tot conflict', 319.
- 33 De Vries, 'De Generale thesaurie', 341-349.
- 34 De Vries, 'Van samenwerking tot conflict', 321-322.
- 35 Beyen, *Het spel*, 11.
- 36 Ibidem, 16.
- 37 Ibidem, 12.
- 38 Ibidem, 25; Gesprek met mevrouw F. Douglas Scott-Beyen, 26-5-1999.
- 39 *Staatsblad*, 1920, nr. 923.
- 40 Goedhart, 'Anderhalve eeuw gemeentefinanciën', 72.
- 41 Monsma, *Belastingverordeningen*, 21.
- 42 Ibidem.
- 43 Bonnema e.a., *De gemeentefinanciën*, 101.
- 44 Dekker e.a., *650 jaar belastingen*, 24-25, 110-112; Beijen, *Plaatselijk belastinggebied*, 2-3, 69-73.
- 45 NA, 2.08.41. Ministerie Financiën. Archief 1831-1940, inv.nr. 2735. Totstandkoming Vwet 30 december 1920. Vereniging Nederlandsche Gemeenten aan parlement, 20 mei 1920.
- 46 NA, 2.08.41, inv.nrs. 2735 en 2733. Totstandkoming en nadere voorzieningen Vwet 30 december 1920.
- 47 Beijen, *Plaatselijk belastinggebied*.
- 48 Ibidem, Voorwoord.
- 49 NA, 2.08.41, inv.nr. 2733. Correspondentie.
- 50 Beijen, *Plaatselijk belastinggebied*, 2.
- 51 Beyen, 'De groote lijnen', 55. Van de 'Commissie van redactie' van het tijdschrift *Gemeentebestuur*, waarin dit artikel verscheen, maakte toen onder anderen de latere minister-president W. Drees deel uit.
- 52 Ibidem, 56-57.
- 53 HTK. Bijlagen 1928-1929. Herziening van de

II LEERMEESTERS EN WEGBEREIDERS (1918-1927)

- financieele verhouding tusschen rijk en gemeenten en wijziging van eenige bepalingen der Gemeentewet. Memorie van toelichting. 5-7.
- 54 Beyen, 'De Financiën van het Rijk', 61.
- 55 Dekker e.a. *650 jaar belastingen*, 112; Van der Dussen, *De financiële verhouding*, 20. Het onderwerp van de plaatselijke belastingen is nog steeds actueel. Zie de huidige discussies over afschaffing van de onroerendzaakbelasting, een moderne inperking van het gemeentelijke belastinggebied, waarvoor gemeenten gecompenseerd zouden worden door extra bijdragen uit het Gemeentefonds.
- 56 NA, 2.08.41, inv.nr. 148. Nota Trip over personeel Generale Thesaurie, 21 maart 1921.
- 57 De Vries, 'De Generale thesaurie', 340, 350.
- 58 NA, 2.08.41, inv.nr. 148. Nota Trip over personeel Generale Thesaurie, 22 april 1923.
- 59 Ibidem.
- 60 De Vries, 'De Generale thesaurie', 349.
- 61 Beyen, *Het spel*, 23.
- 62 De Vries, *Geschiedenis DNB V-II*, 34.
- 63 Beyen, *Het spel*, 25.
- 64 Beyen, 'Belastingdruk', 76-77.
- 65 Ibidem.
- 66 Beyen is met dit metafoorgebruik in goed gezelschap. Zo schrijft J. Huizinga over "de beeldspraak der pathologie": "Voor het maatschappelijke en culturele gaat geen figuur beter op dan de ziektekundige. Koorts heeft onze tijd zonder twijfel. Groeikoorts, wie weet? – Er is ijlen, wilde fantasmen en zinloze taal. Of is het meer dan een voorbijgaande prikkel van het brein? Zou er reden zijn te spreken van waanvoorstellingen op grond van ernstige laesie van het centrale zenuwstelsel" (Huizinga, *Schaduw*, 32).
- 67 Beyen, 'Belastingdruk', 77. (Cursivering van Beyen.)
- 68 Beyen, 'De uitgifte van schatkistpapier', 499-501 en Beyen, 'Het vertrouwen in de gulden', 171-173.
- 69 Korthals Altes, 'Een gentlemen's disagreement', 171.
- 70 Ook de toenmalige president van De Nederlandse Bank, G. Vissering, en diens voorganger, N.P. van den Berg, waren presidenten van de Javasche Bank geweest.
- 71 De Vries, *Geschiedenis DNB V-II*, 35; Beyen, *Het spel*, 23.
- 72 Puchinger, *Colijn II*, voetnoot p. 10. Beyen aan Puchinger, 5-4-1971.
- 73 Beyen, *Het spel*, 24.
- 74 Gesprek met J. Zijlstra, 4-8-1999.
- 75 Puchinger, *Colijn II*, 10.
- 76 Ibidem.
- 77 Ibidem.
- 78 Beyen, *Het spel*, 27.
- 79 De Vries, 'Van samenwerking tot conflict', 318.
- 80 Beyen, *Het spel*, 27.
- 81 De Vries, 'Van samenwerking tot conflict', 335.
- 82 Ibidem, 351.
- 83 De Vries, *Ernst Heldring I*, 526.
- 84 Van Zanden, *Een klein land*, 143.
- 85 Bank en Vos, *Colijn*, 68-69; Houwink ten Cate, *Mannen van de daad*, 126.
- 86 Langeveld, *Colijn I*, 263.
- 87 Puchinger, *Colijn II*, 10.
- 88 Ibidem.
- 89 Ibidem.
- 90 Beyen, 's Rijks Schatkist' I en II, 81-82 en 114-115.
- 91 Beyen, *Het spel*, 24.
- 92 'Bibeb over Beyen'.
- 93 Gesprek met K.H. Beyen, 11-2-1999. Zie ook: Blanken, *Geschiedenis Philips III*, 91-95.
- 94 Beyen, *Het spel*, 27.
- 95 Houwink ten Cate, *Mannen van de daad*, 125.
- 96 Zie voor Van Gijsen betekenis: Goedhart, 'Honderd jaar openbare financiën'.
- 97 Beyen, *Het spel*, 26.
- 98 Ibidem; Beyen, *De zin*, 74-75. Van Kleffens rept in zijn *Belevenissen I* niet van dit gezelschap en haalt wat zijn vroege Haagse tijd betreft, evenmin herinneringen op aan Beyen. Wel meldt hij "sinds onze studententijd" met Beyen bevriend te zijn geweest. (Van Kleffens, *Belevenissen I*, 95.)
- 99 Van der Heide, *De zaak Ries*, 39.
- 100 Ibidem.
- 101 Beyen, *Het spel*, 26.
- 102 Van der Heide, *De zaak Ries*, 39. Ries raadpleegde Beyen ook in moeilijke kwesties, zoals in het begin van de jaren dertig over de Duitse schulden. Beyen was toen naar het zogeheten Stillhalte-overleg afgevaardigd en ook officieel Nederlands afgevaardigde naar een conferentie om Oostenrijk van de financiële afgrond te redden. (AAHA, RB, inv.nr. 1543. Ries aan Beyen, 14 juni 1932.)
- 103 Henssen, *Welmenend cynicus*, 55-56.
- 104 Van der Heide, *De zaak Ries*, 39-40.
- 105 Henssen, *Welmenend cynicus*, 58.
- 106 Ibidem, 238, noot 19.
- 107 Ibidem 26-27.
- 108 K.H. Beyen, *Nelly Beyen*.
- 109 Beyen, *Het spel*, 27.
- 110 Van Zanden, *Een klein land*, 54.
- 111 Ibidem 49-58. De Vries, *De Nederlandse economie*, 97-98. In november 1999 riep een jury onder leiding van oud-minister van Economische Zaken J. Andriessen de broers Gerard en Anton Philips uit tot de beste Nederlandse ondernemers van de twintigste eeuw.
- 112 Paulussen, J.W. Beyen, 4.
- 113 Beyen, *Het spel*, 30-31.
- 114 Huizinga, *Homo Ludens*, 195-196. Bouman stelt in zijn biografie van Anton Philips overigens vast dat deze nooit een speler is geweest, "nóch in het

NOTEN

- zakenleven, nóch in de sport" (Bouman, *Anton Philips*, 171).
- 115 Beyen, *Het spel*, 28.
- 116 Streekarchief Regio Eindhoven. Burgerlijke Stand. Gezinskaart van J.W. Beyen (ingeschreven in Eindhoven op 17-1-1924).
- 117 PCA, 6.A/Z. Anrooy, A. van. Sociaal-economische afdeling van Philips aan Beyen, 5-3-1924. Uit de brief bleek dat Van Anrooy's aanstelling, net als die van Beyen, slordig verliep. Anders dan was afgesproken, had Anton Philips de andere artsen niet ingelicht, wat voor wrijving zorgde. In tegenstelling tot Beyen zou Van Anrooy – tot zijn dood in 1946 als gevolg van een auto-ongeluk – bij Philips blijven.
- 118 Beyen, *Het spel*, 29-30.
- 119 PCA, Secr. British Radio Co., 16-6-1924.
- 120 PCA, 889. Duitsland (Nederlandse kredietverlening).
- 121 Ibidem. A.F. Philips aan S. de Vries, 3-7-1924.
- 122 Ibidem. Meinhardt aan Van Walsem, 11-7-1924.
- 123 Ibidem. Aantekening op brief van Meinhardt aan Van Walsem, 11-7-1924.
- 124 Ibidem. Beyen aan Van Walsem, 30-7-1924.
- 125 PCA, 882. Duitsland-CHF Müller AG (alg. correspond.); PCA 181.2 Interview V.K.W. Brümmer, 17-4-1961, 3-4; PCA 6 A/Z Brümmer, W (memoires) 23-25; Blanken, *Geschiedenis Philips III*, 252-259, 401; Beyen, *Het spel*, 35-36.
- 126 Blanken, *Geschiedenis Philips III*, 253, 249, 252.
- 127 PCA, 181.2. Interview met Brümmer, 17-4-1961, 3.
- 128 PCA, 6 A/Z. Brümmer, W. (memoires), 24.
- 129 Blanken, *Geschiedenis III*, 254.
- 130 Ibidem, 253-254.
- 131 PCA, 144.2. Philips, dr. A.F.A.F. Philips aan Beyen, 3-5-1927.
- 132 Beyen, *Het spel*, 35.
- 133 HAUR, Bey 37. Kauffmann aan Beyen, 4-4-1939; Beyen aan Kauffmann, 17-4-1939.
- 134 PCA, Secr. 284. Annulering SFR contract. Beyen aan Van Walsem, 25-1-1925; Blanken, *Geschiedenis Philips III*, 240-241.
- 135 Blanken, *Geschiedenis Philips III*, 263-277; De Wit, 'Radio', 208-210.
- 136 Blanken, *Geschiedenis Philips III*, 273-275.
- 137 PCA 881. Ned. Omroep.
- 138 Ibidem. A.F. Philips aan Colijn, 31-3-1924.
- 139 Ibidem. Beyen aan G.W.J. Bruins. Beyen kende Bruins uit Den Haag als lid van de Vereniging voor Staatswetenschappen. Bruins vertegenwoordigde in de omroepkwestie een aan de volksuniversiteiten gelieerde groep belanghebbenden en kon zich ook in het Britse systeem vinden.
- 140 Uit de HDO kwam eind 1927 de AVRO voort.
- 141 Blanken, *Geschiedenis Philips III*, 277.
- 142 Wijffes, 'Het radiotijdperk', 45.
- 143 Vogt zou later de leiding krijgen over de AVRO.
- 144 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 31 oktober 1968. Vogt vertelde dit midden jaren zestig in een radio-programma aan J.J. van Herpen; De Wit, 'Radio', 210-211.
- 145 Van Herpen, 'Vogt, Willem', 624-625.
- 146 Beyen, *Het spel*, 36.
- 147 Van den Heuvel, *Nationaal of verzuimd*, 21.
- 148 De Wit, 'Radio', 211-214.
- 149 Studie-Groep voor Reconstructieproblemen, Rapporten 10de reeks, 44, 47.
- 150 Wijffes, 'Het radiotijdperk', 58.
- 151 Beyen, *Het spel*, 33.
- 152 Blanken, *Geschiedenis Philips III*, 99-113, 436-437.
- 153 Beyen, *Het spel*, 36.
- 154 PCA, 142.1 Beyen, mr. J.W. Notulen van de vergadering van commissarissen, 12-2-1925.
- 155 Berger, *Im Schatten der Diktatur*, 137; Beyen, *Het spel*, 90. Rost van Tonningen zou in Amsterdam enige jaren bij het bankiershuis Hope & Co gaan werken. Beyen zou hem daar in zijn periode bij de Javasche Bank ontmoeten, "maar dat was ook alles", aldus Beyen in zijn herinneringen. (Beyen, *Het spel*, 90.)
- 156 PCA, 144.2. Philips, A.F. (correspondentie). Beyen aan A.F. Philips, 21-12-1926.
- 157 De prioriteitsaandelen van Philips werden uitgegeven nadat de familie Philips in 1920 door uitbreiding van het aandelenkapitaal de meerderheid in het concern was kwijtgeraakt. De houders, die Nederlanders moesten zijn, konden beslissingen nemen over het beheer van de onderneming zonder afhankelijk te zijn van gewone aandeelhouders. Een deel van deze preferente aandelen kwam in handen van Anton Philips en zijn broers Gerard, Hans en Ed, wat de macht over het concern stevig in de familie verankerde. Een ander deel werd door vertrouwelingen van de familie beheerd, onder wie Beyen. (Metze, *Anton Philips*, 141-142, 343.)
- 158 Puchinger, *Jaren dertig I*, 362. G.H. de Marez-Oijens was kort daarvoor als voorzitter van de raad van commissarissen afgetreden en diens opvolger, G. van Mesdag, was nog niet aangetreden.
- 159 PCA. Filmfragment veertigjarig jubileum A.F. Philips.
- 160 *De Telegraaf*, 17-3-1934; Bouman, *Anton Philips*, 161.
- 161 Beyen, *Money* (1949) 24; Beyen, *Het spel*, 37-38. Voordat de Amsterdamse vestiging van de Javasche Bank neerstreek aan de Keizergracht, hield ze kantoor in het gebouw van de Hollandische Hypotheekbank aan de Reguliersdwarsstraat. (De Bree, *Gedenkboek, Eerste Deel*, 318.)
- 162 De Bree, *Gedenkboek, Tweede Deel*, 578.
- 163 Beyen, *Het spel*, 37-38.
- 164 Ibidem, 37.

II LEERMEESTERS EN WEGBEREIDERS (1918-1927)

- 165 K.H. Beyen, *Nelly Beyen*, 2.
 166 De geschiedenis van de Javasche Bank is beschreven in: De Bree, *Gedenkboek*. Zie voor de oprichting het Eerste Deel, 171-223.
 167 Korthals Altes, 'Een gentlemen's disagreement', 158-159. De Javasche Bank zou tot haar formele einde in 1953 handelstransacties blijven financieren.
 168 De Bree, *Gedenkboek*, Eerste Deel, 316-317.
 169 Ibidem, 317-318, 238-239.
 170 Korthals Altes, 'Een gentlemen's disagreement', 159.
 171 De Bree, *Gedenkboek*, Eerste Deel, 418.
 172 Korthals Altes, 'Een gentlemen's disagreement', 163 ev.
 173 Zeilinga's directe tegenspeler, gouverneur-generaal D. Fock, verachtte hem als een man zonder fatsoen. P.J.C. Tetrode, de directeur van De Nederlandsche Bank, die in maart 1923 naar Batavia reisde om poolshoogte te nemen en de mogelijkheden voor samenwerking te peilen, kwam ontgoocheld terug. Na gesprekken met Zeilinga, die hij karakteriseerde als "een opgeblazen President", concludeerde hij dat "verdere vriendschappelijke besprekingen doelloos waren". Verder merkte hij op dat de president van de Javasche Bank "zich beschouwde als een directeur van een privé-bankje, wiens enige doel was zoveel mogelijk voor zich zelf en zijne aandeelhouders te verdienen". Zelfs het feit dat zowel Vissering als Tetrode de Javasche Bank van binnen uit kende – de eerste als ex-president, de andere als gedelegeerde van het bijkantoor in Amsterdam – kon de partijen niet tot elkaar brengen. (ADNB, 8.0/97/372/1, Landen en internationale organen, Indonesië/Javasche Bank etc. Rapport Tetrode, 5. 9 en 14.)
 174 Korthals Altes, 'Een gentlemen's disagreement', 171.
 175 Zo kruisten Vissering en J. Gerritzen, oud-directeur van de Javasche Bank de degens in verschillende afleveringen van het blad *Economisch-Statistische Berichten* in juli, augustus en september 1923.
 176 ADNB, 7.0/97/860/1, De Javasche Bank. Trip aan Vissering, 27-11-1924.
 177 De Vries, 'Trip', 598.
 178 De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 197.
 179 Het dividend over het boekjaar 1921/1922 zou uiteindelijk in totaal 47 procent bedragen. (Korthals Altes, 'Een gentlemen's disagreement' (1987) 175.
 180 ADNB, 1.121.116/99/85/1, Opbouw en instandhouding; Directie en commissarissen. Notulen 142ste gemeenschappelijke vergadering, 12 mei 1925.
 181 De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 202.
 182 Beyen, *Money* (1949) 24.
 183 ADNB, 7.0/97/861/1, Instanties, De Javasche Bank, etc. Trip aan Vissering, 8-8-1925.
 184 Ibidem, Beyen aan Vissering, 4-12-1926.
 185 Beyen, *Het spel*, 101. Volgens Beyen raakte hij hierdoor bevriend met Hirschfeld.
 186 Ibidem, 38. Beyen heeft volgens zijn zoon K.H. Beyen nooit belangstelling gehad voor het beleggen op de beurs als particulier. Het instituut wist hij op waarde te schatten, de praktijk interesseerde hem persoonlijk niet.
 187 Ibidem, 44-45.
 188 Ibidem, 45.
 189 'De dagtaak van den bankdirecteur A.J. van Hengel', in: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 25-2-1928.
 190 Beyen, *Het spel*, 45.
 191 Zie onder meer Beyen, *Het spel*, 44-45.
 192 Brouwer, *De Amsterdamsche Bank*, 280.
 193 Berger, *Im Schatten der Diktatur*, 192.
 194 Frankfurther, *In klinkende munt*, 46.
 195 *Algemeen Handelsblad*, 4-6-1936.
 196 Frankfurther, *In klinkende munt*, 46-47.
 197 Brouwer, *De Amsterdamsche Bank*, 280.
 198 De Jager, 'De harde leerschool', 270.
 199 *Algemeen Handelsblad*, 4-6-1936; 'De dagtaak van den bankdirecteur mr. A.J. van Hengel', in: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 25-2-1928.
 200 Brouwer, *De Amsterdamsche Bank*, 280.
 201 De Jager, 'De harde leerschool', 270.
 202 Ibidem.
 203 Berger, *Im Schatten der Diktatur*, 191.
 204 De Vries, *Ernst Heldring I*, 624.
 205 De Vries, *Geschiedenis DNB V-I* 253.
 206 ABN AMRO Historisch Archief, ABN AMRO. *De historie*, 15.
 207 De Vries, *Geschiedenis DNB-I*, 246.
 208 Ibidem, 252-253.
 209 Beyen, *Het spel*, 44.
 210 Rotterdamsche Bankvereniging, *Rotterdamsche bank*, 92.
 211 De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 253-254.
 212 Brouwer, *De Amsterdamsche Bank*, 219.
 213 Beyen, *Het spel*, 46-47.
 214 Aangehaald in De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 227.
 215 De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 257-258.
 216 Beyen, *Het spel*, 47; Stoffer, *Ontstaan NMB*, 133 ev.; De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 259-262.
 217 Tijdens het debat van eind 1926 in de Tweede Kamer over de verleende kredietgarantie aan de Algemene Centrale zou minister De Geer (die Colijn was opgevolgd) zeggen, dat hij de vraag waarom De Nederlandsche Bank sinds 1918 onvoldoende toezicht had gehouden, niet kon beantwoorden. (HTK 1926-1927, 9-12-1926, 1054.)
 218 ADNB, 2.41/99/2208/1. Het uitoefenen van toezicht;

NOTEN

- Middenstand. De Commissarissen van De Nederlandsche Bank bespraken de kwestie pas op 9-2-1926. In de notulen staat naast het hoofdje 'Middenstands-credietbank' summier genoteerd: "Deze is weer in moeilijkheden gekomen en geeft nog steeds veel zorg. Mr. Beyen van de Javasche Bank heeft zich, op verzoek van de Minister van Financiën, bereid verklaard zich met die zaak te bemoeien en nam het opperbeheer op zich. De Regeering gaf een aanvangsgarantie van 50% van de eerste f. 3 mln." (ADNB, 2.41/99/2366/2. Opbouw en instandhouding etc.; Commissarissen – vergaderingen; notulen).
- 219 BHA ING NMB, inv.nrs. (voorlopig) 87c en 96. Notulen vergaderingen raad van toezicht en de raad van commissarissen.
- 220 Stoffer, *Ontstaan NMB*, 15-27.
- 221 Ibidem, 29-54.
- 222 De Vries, *Geschiedenis DNB* V-1, 260.
- 223 Stoffer, *Ontstaan NMB*, 98.
- 224 Ibidem, 55-98.
- 225 Ibidem, 99-133.
- 226 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 96. Notulen raad van commissarissen ACB, 30-6-1925.
- 227 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 87c. Notulen raad van toezicht, 7-9-1925 en 28-9-1925. Het woord 'ondanks' is hier pikant. Beyen liet dit op 28 september nadrukkelijk veranderen in de notulen van de vergadering van 7 september, waar de woorden 'in verband met' werden gebruikt. 'Ondanks' geeft aan dat de centrale bank te gemakkelijk dacht over de vooruitzichten van de Algemeene Centrale.
- 228 Ibidem. Notulen raad van toezicht, 19-10-1925.
- 229 Ibidem. Notulen raad van toezicht, 26-10-1925.
- 230 *Algemeen Handelsblad*, 16-12-1925.
- 231 De verklaring van Gorris was "de dolkstoot" tegen Loeff. Daarmee had Gorris "de bank meer kwaad gedaan dan alle fouten van Loeff bijeen in vele jaren. [...] Een scherper wapen tegen een bank dan hij gebruikte, te weten bewuste ondermijning van het vertrouwen van het publiek, is niet mogelijk," analyseert geschiedschrijver van de middenstandsbanken J. Stoffer. (Stoffer, *Ontstaan van NMB*, 125-132.) Het voordeel van de actie was wel dat er eindelijk duidelijkheid werd geschapen en dat de tijd van de verdoezeling van de slechte resultaten voorbij was.
- 232 ADNB, 2.41/99/2208/1. Middenstand. Notulen bezoek Treub, Beyen, Loeff en Post aan De Nederlandsche Bank, 17-12-1925.
- 233 BHA ING NMB. Omslag correspondentie met het Ministerie van Financiën en met De Nederlandsche Bank. Beyen aan Colijn, 24-12-1925.
- 234 ADNB, 2.41/99/2208/1. Middenstand. Notulen bezoek Treub, Beyen, Loeff en Post aan De Nederlandsche Bank, 17-12-1925.
- 235 Beyen, *Het spel*, 47.
- 236 ADNB, 2.41/99/2208/1. Middenstand. Verslag bezoek thesaurier-generaal Van Doorninck bij de directie van De Nederlandsche Bank, 18-12-1925.
- 237 BHA ING NMB. Omslag Correspondentie met het Ministerie van Financiën en met De Nederlandsche Bank. Colijn aan de Algemeene Centrale, 21-12-1925. Beyen beschreef zelf het aanbod van Colijn als volgt: "Ik heb de zaak overdacht. Er moet wat aan gebeuren. Ik ben bereid een staatsgarantie van f. 10 miljoen aan de Nederlandsche Bank te geven voor een crediet aan de Middenstands Bank, op één conditie: jij moet de voorzitter van de raad van toezicht worden, met volledige volmachten om alle veranderingen aan te brengen die je nodig acht en alle maatregelen te nemen die de sanering vereist. En je moet me de zaak in orde brengen. Ga maar aanstonds aan het werk. En als je me iets te vragen hebt dan laat je maar opbellen dat je me wilt spreken." Beyen, *Het spel*, 48.
- 238 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 96. Notulen raad van commissarissen, 21-12-1925.
- 239 BHA ING NMB. Omslag Correspondentie Beyen-Treub. Beyen aan Treub, 28-12-1925.
- 240 Beyen, *Het spel*, 48.
- 241 BHA ING NMB. Omslag Correspondentie met het ministerie van Financiën en met De Nederlandsche Bank. Beyen aan Colijn, 24-12-1925.
- 242 Ibidem. Omslag Correspondentie Beyen-Treub. Beyen aan Treub, 9-1-1926.
- 243 Ibidem. Omslag Nota's mr. J.W. Beyen. Nota Beyen aan raad van toezicht, 15-2-1926, 1 en 2.
- 244 Ibidem, inv.nr. (voorlopig) 87 C. Notulen raad van toezicht, 17-2-1926. Overigens had Beyen op 17-12-1925 als commissaris van de Algemeene Centrale in een gesprek met de directie van De Nederlandsche Bank, waar ook Loeff aanwezig was, verklaard "het weinig reëel te vinden den heer Loeff op te offeren". (ADNB, 2.41/99/2208/1; HA 2.4/886. Middenstand. Notulen bezoek Treub, Beyen, Loeff en Post aan De Nederlandsche Bank, 17-12-1925.)
- 245 Beyen, 'In memoriam Posthumus Meyjes', 30.
- 246 Beyen, *Het spel*, 48.
- 247 Beyen, 'In memoriam Posthumus Meyjes', 30. "Toen we later zagen wat er uit ons in 1927 geboren couveuzekind, de Nederlandse Middenstandsbank, was gegroeid, waren we beiden aangenaam verbaasd". Tussen Beyen en Posthumus Meyjes groeide een vriendschappelijke verhouding en ze zouden ook na de periode van de middenstandsbanken op verschillende momenten in beider carrières nauw met elkaar samenwerken.
- 248 Stoffer, *Ontstaan NMB*, 135.

II LEERMEESTERS EN WEGBEREIDERS (1918-1927)

- 249 ADNB, 1.121.116/99/85/1. Opbouw en instandhouding. Directie en commissarissen. Notulen bespreking tussen Commissarissen en Directie, na afloop van de buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 9-3-1926.
- 250 BHA ING NMB. Omslag Correspondentie met het ministerie van Financiën en met De Nederlandsche Bank. Beyen aan Colijn, 24-12-1925.
- 251 Ibidem. Notulen raad van toezicht, 31-3-1926.
- 252 Ibidem. Omslag Correspondentie Beyen-Treub, Treub aan Beyen, 11-1-1926.
- 253 Stoffer, *Ontstaan NMB*, 249.
- 254 Van Esveld, 'Treub', 588-589.
- 255 'Bibeb over Beyen'.
- 256 BHA ING NMB. Map Verzet plaatselijke raden van commissarissen. Treub aan de voorzitters plaatselijke raden van commissarissen, 6-4-1926.
- 257 Ibidem, notulen raad van toezicht, 1 oktober 1926.
- 258 Stoffer, *Ontstaan NMB*, 145-146.
- 259 Zie voor de ideeën van Posthumus Meyjes zijn boekje *De nieuwe richting in het Middenstandsbankwezen*, zonder datering. In: BHA ING NMB. Uit deze brochure blijkt hoezeer de opvattingen van Beyen en Posthumus Meyjes overeenstemden. De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat Posthumus Meyjes zich Beyens visie had eigengemaakt.
- 260 ADNB, 2.41/99/2208/1. Middenstand. Notulen bezoek thesaurier-generaal Van Doorninck aan de directie van De Nederlandsche Bank, dd. 25-3-1926.
- 261 BHA ING NMB. Map Correspondentie Beyen-Treub. Beyen aan Treub, 9-1-1926.
- 262 Ibidem, Treub aan Beyen, 11-1-1926.
- 263 Ibidem. Map Correspondentie met het ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank. Beyen aan Van Doorninck, 23-3-1926.
- 264 Ibidem. Beyen aan de directie van De Nederlandsche Bank, 23-3-1926.
- 265 BHA ING NMB. Map Correspondentie Beyen-Treub. Beyen aan Treub, 27-3-1926.
- 266 BHA ING NMB. Map Correspondentie met het ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank. Beyen aan Van Doorninck, 27-3-1926.
- 267 BHA ING NMB. Map Correspondentie Beyen-Treub. Beyen aan Treub, 25-6-1926.
- 268 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 328. Posthumus Meyjes aan Beyen, 28-6-1926.
- 269 BHA ING NMB. Map Correspondentie met het ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank. Ook in: HDC NP, archief nr. 54, doos 7, Map september-november 1926.
- 270 Ibidem.
- 271 HDC NP, archief nr. 54, doos 7, Map september-november 1926. Beyen aan Colijn, 16-11-1926.
- 272 BHA ING NMB. Colijn aan Beyen, 18-11-1926, afgedrukt in Stoffer, *Ontstaan NMB*, 251.
- 273 BHA ING NMB. Map Commissie Van Doorninck.
- 274 ADNB; 2.41/99/2208/1. Middenstand. Verslag van een bezoek van directeurs Tetrode en Westerman Holstyn van De Nederlandsche Bank aan minister van Financiën De Geer, 4-9-1926.
- 275 Ibidem. Verslag "telefonisch gesprek" van Vissering met Beyen, 26-11-1926.
- 276 Verslag van het debat over Hoofdstuk VII B van de Staatsbegroting, 12-11-1926 in: ADNB, 2.41/99/2208/1. Middenstand.
- 277 *De Telegraaf*, 19-11-1926.
- 278 HTK 1926-1927. Verslag van de 34ste vergadering, 9-12-1926, 1045-1055.
- 279 Beyen, *Het spel*, 49-50.
- 280 BHA ING NMB. Map Correspondentie met het ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank. De Geer aan Beyen, 11-12-1926; *Algemeen Handelsblad*, 10-12-1926.
- 281 BHA ING NMB. Map Correspondentie met het ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank. Beyen aan De Geer, 13-12-1926.
- 282 AAHA, RB, inv.nr. 117. Notulen vergadering commissie uit commissarissen en directie Robaver, 6-10-1926, en van de vergadering commissie uit commissarissen en de directie Robaver, 3-11-1926.
- 283 BHA ING NMB. Map Commissie Van Doorninck.
- 284 Kennisgeving 14-11-1927. Hoofddirecteuren: G. Calkoen (afkomstig van de Boazbank) en Posthumus Meyjes. In: ADNB; 2.41/99/208/1. Middenstand.
- 285 Stoffer, *Ontstaan NMB*, 254.
- 286 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 328. Raad van commissarissen ACB aan Beyen, 28-12-1926.
- 287 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 96. Vergadering raad van commissarissen ACB, 27-12-1926.
- 288 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 328. Raad van commissarissen ACB aan Beyen, 28-12-1926.
- 289 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 328. Beyen aan raad van commissarissen ACB, 30-12-1926.
- 290 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 96. Vergadering raad van commissarissen ACB, 7-1-1927.
- 291 BHA ING NMB, inv.nr. (voorlopig) 328. Stukken betreffende de oprichting. Handgeschreven opmerking van Beyen in kantlijn van brief van commissaris H.G. Norden aan Posthumus Meyjes, 30-8-1927.
- 292 ADNB, 2.41/99/2366/2. Taak. Het uitoefenen van toezicht. Toezicht op het kredietwezen. Nederlandsche Middenstandsbank nv. Notulen van het bezoek bij de directie van De Nederlandsche Bank van mr. J.G. de Hoop Scheffer, voorzitter raad van toezicht NMB, 17 en 18-11-1927.
- 293 Beyen, *Het spel*, 51.
- 294 AAHA, RB, inv.nr. 1521. Hoofddirectie Algemene Centrale Bankvereniging voor den Middenstand aan Beyen, 14-7-1927.
- 295 Beyen, *Het spel*, 46.

NOTEN

- 296 AAHA, RB, inv.nr. 118. Notulen vergadering commissie uit commissarissen en directie Robaver, 2 en 23-2-1927; Jonker, 'Hengel, Adrianus Johannes van'.
- 297 AAHA, RB, inv.nr. 117. Notulen vergadering commissie uit commissarissen en directie Robaver, 6-10-1926.
- 298 Ibidem. Notulen vergadering commissie uit commissarissen en directie Robaver, 3-11-1926.
- 299 Zo riep Anton Philips Beyen per brief "een hartelijk welkom" toe bij diens intrede in de Robaver en hij schreef te hopen "dat je de zaak zult kunnen opwerken en weer op haar oude standing zult kunnen terugbrengen." (PCA, 144.2 Philips, A.F. Anton Philips aan Beyen, 3-5-1927.) De Robaver was de huisbankier van het Philips-concern.
- 300 Jonker, 'Waterdragers', 173. Aan het eind van de vorige eeuw zou de NMB opgaan in de Internationale Nederlanden Groep (ING).
- 301 Beyen, *Money* (1949) 79-80.
- 302 *Algemeen Handelsblad*, 4-6-1936; Brouwer, *De Amsterdamsche Bank*, 279-280.
- 303 *Algemeen Handelsblad*, 4-6-1936.
- 304 Gesprek met K.H. Beyen, 27-10-1999.
- 305 Gesprek met mevrouw A.O. Reesink, 2-10-2003.
- 306 Beyen, 'Arie van Hengel †', in: *Algemeen Handelsblad*, 4-6-1936. Het origineel met de hand op de typische 'Beyen-manier' op foliovennen geschreven in memoriam bevindt zich in HAUR Bey 36. Het artikel, dat eindigt met de zin "Hij was van groot formaat", deed de heer M. van Santen van het blad *de Zakenwereld* spontaan naar de pen grijpen om Beyen te laten weten "dat U niet slechts een groot bankier, maar ook een groot journalist bent". Hij koppelde hieraan het verzoek om Beyens medewerking aan zijn blad. (HAUR, Bey 35). Beyens artikel voor het *Algemeen Handelsblad* verscheen ook in de speciaal aan de dood van Van Hengel gewijde aflevering van *Mitteilungen herausgegeben von der Oesterreichischen Creditanstalt-Wiener Bankverein Wien*, 16-17 en in het boek *In memoriam. Eenige woorden over Adrianus Johannes van Hengel*, 5-7.
- 307 Beyen, *Het spel*, 58.
- 308 De Vries, *Ernst Heldring I*, 742.
- 309 Van Ogtrop had Beyens plaats na diens vertrek als gedelegeerde in april 1927 weer ingenomen.
- 310 ADNB, 7.0/97/861/1. Instanties. De Javasche Bank. Trip aan Vissering, 31-12-1927.
- 311 Beyen, *Het spel*, 56.
- 312 "De Rotterdamsche Bank had de eigenaardigheid van twee hoofdkantoren, een in Rotterdam en een in Amsterdam." (Beyen, *Het spel*, 54.)
- 313 IISG, Archief Van den Tempel (ongeoordend), portefeuille 11.
- 314 Ibidem.
- 315 Beyen, *Het spel*, 55.
- 316 Ibidem. IISG, Archief Van den Tempel, portefeuille 11.
- 317 Van Weringh, 'Bonger', 70.
- 318 Borrie, *Wibaut*, 157-158.
- 319 IISG, Archief Wibaut, map 44.
- 320 Zo hield Th. van der Waerden in de herfst van 1932 een inleiding over het onderwerp: 'Geotrooieerde Circulatiebank of Staats-circulatiebank'. (ADNB; 6.40/97/283/1; Wet- en regelgeving; Economisch Recht. Ontwerp en totstandkoming bankwet 1937 etc. Notulen van een bijeenkomst van het Economisch Debatgezelschap, 24-10-1932.) Van der Waerden diende begin 1936 in de Tweede Kamer een motie in die de regering uitnodigde de oprichting van een van gemeenschapswege te beheren centrale bank voor te bereiden. De motie werd verworpen.
- 321 De verwikkelingen rondom de Europese Centrale Bank onderstrepen dit.
- 322 De Vries, *Geschiedenis DNB VI*, 374. (Ontleend aan *Haagsch Maandblad*).
- 323 IISG, Archief Wibaut, map 355.
- 324 IISG, Archief Van den Tempel, portefeuille 11.
- 325 Beyen, *Het plaatselijk belastinggebied*.
- 326 Over hetzelfde onderwerp had Beyen als hoofdcammies op Financiën ook begin jaren twintig al gepubliceerd, al was dit meer een toelichtende brochure.
- 327 Beyen, *Het spel*, 45.
- 328 Ibidem, 7. Deze uitspraak is ruim 65 jaar later als motto gebruikt voor Kuijk, Verdonck en Schouten, *Het Genootschap*, 2.
- 329 Hoe bijzonder Beyens ingrijpen bij de Middenstandsbanken was, blijkt uit de expliciete vermelding met naam en toenaam in de geschiedenis en het bronnenoverzicht van het Nederlandse bankwezen dat het Nederlands Economisch Historisch Archief (NEHA) in 1992 uitgaf. (De Vries, 'Het Nederlandse financiële imperium', 39.)
- 330 Gesprek met K.H. Beyen, 22-2-2001.
- 331 Langeveld, *Colijn I*, 135-136, 397.
- 332 Beyen, *De zin*, 117.
- 333 Langeveld aan Weenink, 10-2-2000.
- 334 Woltersom had in 1921 zonder succes bij het Philips-concern gesolliciteerd naar dezelfde baan die Beyen later kreeg aangeboden en was in Beyens Philips-tijd directeur van het kantoor Eindhoven van de Nationale Bankvereniging ('Nato-bank'), een dochteronderneming van de Rotterdamsche bank Robaver. De Nato-bank zou in 1929 geheel in het moederbedrijf opgaan. Woltersom kwam, door Beyens toedoen, in de directie van de Rotterdamsche Bank, zoals de Robaver later zou gaan heten. Woltersom zou net als Beyen toetreden tot de raad van commissarissen van Philips.
- 335 Beyen, *Het spel*, 44.

III VAN CRISIS NAAR OORLOG (1918-1927)

- 336 Gesprek met E.H. van der Beugel, 17-3-1999.
 337 Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 101.
 338 Ibidem.
 339 Gesprek met J.L. Heldring, 9-2-1999.
 340 De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 36-37.

III VAN CRISIS NAAR OORLOG
(1927-1940)

- 1 Hobsbawm, *Age of Extremes*, 90-91.
- 2 De Jager, 'De harde leerschool', 278.
- 3 Ibidem, 276.
- 4 ABZ, 913.100.12, Dept II, inv.nr. 4176. 'De Europese Gedachte in de Storm'. Rede Beyen op de Internationale Havendag in Rotterdam, 24-9-1954.
- 5 "Schandelijk" en "onuitvoerbaar" had de vooraanstaande Nederlandse reder Ernst Heldring met een vooruitziende blik op 25 juni 1919 in zijn dagboek geschreven, kort nadat de Duitsers zich aan de voorwaarden van 'Versailles' hadden onderworpen. Dit vredesverdrag zou volgens hem Europa "in onrust" houden. (De Vries, *Ernst Heldring I*, 340.)
- 6 Joll, *Europe since 1870*, 277.
- 7 Galbraith, *The Great Crash*, 16. De Federal Reserve Index voor industriële productie, die in 1921 nog op 67 stond, bereikte in 1929 het niveau van 126.
- 8 Hobsbawm, *Age of Extremes*, 90.
- 9 Van Zanden, *Een klein land*, 143-144.
- 10 Beyen, *l'Esprit latin*, 8-9.
- 11 De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 172.
- 12 Persson, 'Leuke toestellen'; De Wit 'Radio tussen verzuiling en individualisering', 209-211; De Wit, 'Communicatie in Nederland', 279-280; Cieraad, 'Tussen sensatie en restrictie', 288-289.
- 13 De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 342-347.
- 14 Galbraith, *The Great Crash*, 21-22, 96, 157-161.
- 15 Van Zanden, *Een klein land*, 146.
- 16 Brouwer, *De Amsterdamsche Bank*, 238-239. (Telegram van Keynes aan de *New York Post*, 25-10-1929). Zie ook Skidelsky, *Keynes II*, 339-340. "There will be no further crash in our lifetime", is een andere gewraakte uitspraak van Keynes – uit 1926. (Skidelsky, *Keynes II*, 340.)
- 17 'De Dagtaak van den bankdirecteur mr. A.J. van Hengel', in: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 25-2-1928.
- 18 Van Hengel geloofde in het voortduren van de periode van welvaart die de Verenigde Staten eind jaren twintig doormaakten. (*Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 25-2-1928.)
- 19 Beyen, *Het spel*, 274.
- 20 Beyen, *Money* (1949), 43-44.
- 21 Beyen, *Währungsstabilität*, 7. Een van de weinigen die de crisis heeft voorspeld is de Nederlandse marxistische socialist Sam de Wolff, die zich intensief met conjunctuurr cycli heeft beziggehouden. (De Wolff, *Land van belofte*, 240-241; Zimmerman, 'Sam de Wolff', 337-338.)
- 22 Boyle, *Montagu Norman*, 281. Beyen over Montagu Norman: "The B.I.S. was, in fact, his creation"; Jacobsson, *Per Jacobsson*, 95-96; BIS-archief. Notulen 89ste vergadering raad van beheer, 13-2-1939. Hierin wordt Schacht de geestelijke vader van de BIS genoemd; Beyen, *Ninth Annual Report*, 134-135. Bij het vermelden van Schachts vertrek bij de Reichsbank wordt opgemerkt dat hij een van de vroege organisatoren van de BIS was.
- 23 BIS, *Basle meetings*, 11, 82-85. Van de Burgt, *Bank for International Settlements*, 73-89. De BIS werd in januari 1930 in Den Haag opgericht en kreeg haar zetel in Basel.
- 24 De Jager, 'De harde leerschool', 277.
- 25 Brouwer, *De Amsterdamsche Bank*, 243-247.
- 26 AJWB. Map IXP. Toespraak Beyen voor Amerikaanse Kamer van Koophandel te Londen, 14-7-1943.
- 27 De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 429.
- 28 Hoewel ledenlijsten van de Liberale Staatspartij 'De Vrijheidsbond' uit dat tijdvak ontbreken, is Beyens lidmaatschap vast te stellen uit een lijst van 'Particuliere Lidmaatschappen en Contributies' en van 'Bedankte Lidmaatschappen' die hij had aangelegd. Daaruit blijkt dat het lidmaatschap van de Liberale Staatspartij 'De Vrijheidsbond' en van de Liberale Studieclub, Rotterdam, eindigde op 6-4-1935, dus bij zijn vertrek naar de BIS te Basel, waar hij tot waarnemend-president was benoemd. (HAUR, Bey 35).
- 29 Vermoedelijk is de aanzet tot deze studieclub op 17-9-1927 gegeven tijdens een bijeenkomst in Rotterdam van een twintigtal leden van de Club van Jongeren in den Vrijheidsbond (CJVb), waar *De Vrijheid*, het wekelijkse partijorgaan van de Liberale Staatspartij 'De Vrijheidsbond', op 28-9-1928 verslag van deed.
- 30 Voerman, *Het politieke liberalisme*, 22-23, 56.
- 31 De verwante Vrijzinnig-Democratische Bond (vdb) – opgericht in 1901 – overvleugelde alleen bij de verkiezingen van 1937 de Liberale Staatspartij 'de Vrijheidsbond' in aanhang. Overigens wilde de vdb zich geen liberale partij noemen.
- 32 Beyen, *De zin*, 57.
- 33 Vanaf 1939 Nederlandsche Economische Hogeschool.
- 34 AAHA RB, inv.nr. 1530. Stukken Beyens lidmaatschap Liberale Studieclub van de Liberale Staatspartij 'De Vrijheidsbond', 1930-1933. Ledenlijst Liberale Studieclub per 1-1-1931.
- 35 AAHA, RB, inv.nr. 119. Notulen vergadering comité uit commissarissen en directie Robaver, 20 juli 1928. Beyen reisde veelal per trein. Wassenaar en

NOTEN

- Rotterdam waren toen verbonden via de Hofpleinlijn.
- 36 *De Vrijheid*, 3-3-1931.
- 37 *De Vrijheid*, 10-3-1931.
- 38 Ibidem.
- 39 IIAV, Archief Lizzy van Dorp, inv.nr. 27. Van Dorp aan dagelijks bestuur Liberale Staatspartij naar aanleiding van Rapport der Programcommissie, 17-1-1932.
- 40 AAHA, RB, inv.nr. 1530. Beyen aan Polak, 12-11-1930.
- 41 Ibidem.
- 42 Ibidem.
- 43 Ibidem. Onderstreping van Beyen.
- 44 AAHA, RB, inv.nr. 1530. Beginselverklaring en toelichting die Beyen in januari 1931, vermoedelijk slechts voor het scherp van zijn eigen denken, heeft geschreven en die, blijkens een aantekening in de kantlijn, "nooit" is "uitgegaan".
- 45 Ibidem.
- 46 AAHA, RB, inv.nr. 1530. Verslag bijeenkomst Liberale Studieclub op 15-1-1931.
- 47 AAHA, RB, inv.nr. 1530. Polak aan leden Liberale Studieclub, 5-2-1931.
- 48 Skidelsky, *Keynes II*, 225-229.
- 49 AAHA, RB, inv.nr. 1530. Liberale Studieclub. Inleiding Beyen over economische paragraaf beginselverklaring, 16-3-1931 (gewijzigde notulen) 1, 4.
- 50 Ibidem, 4, 3.
- 51 Mooij, *Denken over welvaart*, 130-134, 239.
- 52 AAHA, RB, inv.nr. 1530. Liberale Studieclub. Inleiding Beyen over economische paragraaf beginselverklaring, 16-3-1931 (gewijzigde notulen) 3, 4, 2.
- 53 Ibidem, 2.
- 54 AAHA, RB, inv.nr. 1527. Beyen aan Van Dusseldorp, 29-1-1931.
- 55 De Vries, *De historische roeping*, 16, 14. De Vries, zelf lid van de Rotterdamsche Liberale Studieclub, merkte in deze feestrede op "bijzonder onder den indruk" te zijn "van wat dáár is behandeld" en liet de voorlopige tekst van de beginselverklaring als bijlage bij de brochure van zijn rede publiceren. Dit gaf het stuk met toestemming van de partij landelijke bekendheid, ook al merkte De Vries in zijn toespraak op: "Liberaal Rotterdam denke in de aangegeven richting! Meer willen wij niet bereiken". (De Vries, *De historische roeping*, 6-7.)
- 56 AAHA, RB, inv.nr. 1525. Verslag vergadering Vereniging voor Belastingwetenschap, 12-4-1930. Beyen hield zijn mede-liberalen goed op de hoogte van deze politiek geladen debatten. Hij stuurde H.J. Knottenbelt, politiek leider van de Liberale Staatspartij 'de Vrijheidsbond', Wibauts preadvies en zijn eigen reactie daarop. (AAHA, RB, inv.nr. 1525. Beyen aan Knottenbelt, 5-5-1930.)
- 57 HAUR, Bey 37. Van Lidth de Jeude aan Beyen, 13-8-1937.
- 58 Ibidem. Beyen aan Van Lidth de Jeude, 19-8-1937.
- 59 Documentenregister van het partijsecretariaat van de Liberale Staatspartij 'De Vrijheidsbond', no. 01-15. Rapport inzake algemeene richtlijnen, bevattende de concepten van een beginselprogramma en een aanvullend algemeen program met bijbehorende algemeene en nadere toelichting, alsmede eenige gegevens voor een nader uit te werken werkprogramma, 1-1-1938, 15. Hierin wordt onder andere bepaald: "De Liberale Staatspartij [...] aanvaardt niettemin interventie van overheidswege ter bevordering van economische stabiliteit, allereerst door maatregelen op het gebied van geld- en creditwezen, zoodoende voorwaarden scheppen, waaronder het bedrijfsleven zich ongestoord ontwikkelen kan."
- 60 Beyen, *Het spel*, 45-46. Cassels theorie van de koopkrachtpariteiten leert dat de natuurlijke pariteit van twee valuta's te vinden is door de vergelijking van de binnenlandse koopkracht van die valuta's. Beyen zou deze theorie later verwerpen. (HAUR, Bey 35. 'Kan men spreken van de natuurlijke pariteitsverhouding van verschillende valuta's?', toespraak Beyen voor de Studievereniging der Economische Faculteit te Amsterdam, 27-5-1937; Beyen, 'Natuurlijke pariteitsverhouding', 582-585.)
- 61 HAUR, Bey 35. Beyen, 'Sparen en kapitaalvorming'. Lezing voor het Studiegezelschap voor Toegepaste Economie, 29-4-1931.
- 62 Ibidem.
- 63 Ibidem.
- 64 Dullaart, *Regeling of vrijheid*, 112.
- 65 Beyen, *Het spel*, 56.
- 66 AAHA, RB, inv.nr. 1550. Manuscript van een beoogde, maar niet verschenen publicatie van J.W. Beyen omtrent de werking van het economisch leven, met name de conjunctuurbeweging [1931], 1.
- 67 Beyen, *Het spel*, 56.
- 68 HAUR, Bey 35. M.A. Reinalda van uitgeverij Tjeenk Willink aan Beyen, 7-8-1935; Beyen aan Reinalda, 8-8-1935. Reinalda's brief verwijst naar "onze besprekingen van eenige jaren geleden" en naar Beyens "destijds bestaand voornemen tot het schrijven van een boek over het conjunctuurvraagstuk".
- 69 AAHA, RB, inv.nr. 1550, 5-8. Onderstreping van Beyen.
- 70 Ibidem, 1, 241.
- 71 Ibidem, 1-2.
- 72 Ibidem, 2.
- 73 Ibidem, 3.
- 74 Ibidem, 4-5.
- 75 Ibidem, 247. Onderstreping van Beyen.

III VAN CRISIS NAAR OORLOG (1927-1940)

- 76 Ibidem, 242. Onderstreping van Beyen.
 77 Ibidem, 242-244.
 78 Ibidem, 245-246.
 79 Ibidem, 246-249.
 80 Ibidem, 221-222.
 81 Ibidem, 249-250.
 82 Ibidem, 220-221.
 83 Ibidem, 239-241.
 84 Ibidem, 249.
 85 Ibidem, 173.
 86 Dullaart, *Regeling of vrijheid*, 117; Verrijn Stuart, 'Oude en nieuwe geld- en bankpolitiek', 740, noot 11.
 87 Driehuis, 'Conjunctuurtheorie en het conjunctuureronderzoek', 195.
 88 Beyen, *Het spel*, 56-57. Cursief woord van Beyen.
 89 Skidelsky, *Keynes II*, 454-455. Later zou Von Hayek in zijn *The Road to Serfdom* (1944) deze visie uitwerken en zich onder andere krachtig verzetten tegen elke mengvorm van markteconomie en sturing door de staat.
 90 Ibidem, 455, 219-240.
 91 Beyen, *Het spel*, 46, 56.
 92 Zie Hoofdstuk 2.
 93 *De Telegraaf* had Keynes in 1920 om bijdragen gevraagd, maar deze was, voordat hij aan het verzoek gevolg kon geven, de naam van de krant kwijtgeraakt. Keynes wendde zich tot Vissering, die na navraag aan Keynes kon melden dat het *De Telegraaf* was geweest. Dit mondde uit in een langdurige samenwerking. (ADNB, 1.121/97/592/1. J.M. Keynes, correspondentie. Vissering aan Keynes, 26-11-1920.)
 94 Keynes, 'Het toekomstig economisch leven'.
 95 Keynes, 'De economische depressieperiode'.
 96 Keynes, 'De huidige depressieperiode'.
 97 Verwey, 'Keynes en het economisch denken', 344.
 98 Fase, 'Koopmans', xvi-xvii, xxii-xxiii.
 99 Koopmans, 'Geldvoorziening', 55; Fase, 'Koopmans, Johan Gerbrand', 321.
 100 Verrijn Stuart, 'Oude en nieuwe geld- en bankpolitiek', 723.
 101 Fase, *Tussen behoud en vernieuwing*, 130-131. Koopmans' theorie van neutraal geld is in het begin van de jaren vijftig uitgangspunt geweest van het beleid van De Nederlandsche Bank.
 102 Fase, 'Koopmans', xxiv; Vanthoor en Dehing, *In de ban van de gulden*, 25.
 103 ADNB, 9.5/99/131/1. Prof. mr. J.G. Koopmans, correspondentie, ledenlijst m.b.t. Interacademiaal Economisch Dispuut, debatgezelschap. Hiervan maakten onder anderen M.W. Holtrop, P. Liefstinck, J. Paardekooper en J. Tinbergen deel uit. De bijeenkomsten hadden plaats in Paardekoopers huis aan de Rotterdamse Nieuwe Binnenweg.
 104 ADNB, 9.5/99/105/1. Prof. mr. J.G. Koopmans, correspondentie. Beyen aan Koopmans, 13-10-1931.
 105 Ibidem.
 106 ADNB, 9.5/99/104/1. Prof. mr. J.G. Koopmans, correspondentie. Beyen aan Koopmans, 16-10-1931.
 107 Ibidem.
 108 ADNB, 9.5/99/105/1. Prof. mr. J.G. Koopmans, correspondentie. Beyen aan Koopmans, 19-10-1931 en 16-11-1931.
 109 Fase, 'Koopmans', xvi en xxv.
 110 Verwey, 'Keynes en het economisch denken', 343.
 111 AAHA, RB, inv.nr. 1542. Voordracht Beyen over 'Het geldwezen en de opbouw eener nieuwe monetaire wereldorde' voor de Groep Nederland van belangstellenden in de Haagsche Academie van Internationaal Recht, 13-4-1932.
 112 HAUR, Bey 35. Voordracht Beyen 'Monetaire en economische paradoxen', 5-5-1937 in Rotterdam.
 113 Ibidem.
 114 Beyen, 'Daling van den rentestand?', 2.
 115 Beyen, *Het spel*, 122-123.
 116 Vereeniging voor de Staatshuishoudkunde en de Statistiek, *Prae-adviezen*, 19. Beyens denken over de rente heeft zich in de jaren dertig nauwelijks veranderd. Begin 1931 schreef hij: "Over de rol van den rentefactor ware een boek te schrijven, maar vast staat, dat hij slechts hier en daar een rol speelt, en dat de vraag of het publiek optimist of pessimist is, voor de beteekenis van den rentefactor van beslissende beteekenis is." (AAHA, RB, inv.nr. 1526. Beyen aan J.M. Bierens de Haan, redacteur van *Maatschappij-Belangen*, 5-2-1931.)
 117 Mooij, *Denken over welvaart*, 146-147.
 118 AAHA, RB, inv.nr. 119. Notulen van het comité uit commissarissen en de directie van de Robaver, 18 januari 1929; Wennekes, *De aartsvaders*, 511-512; Beyen, *Het spel*, 59-60 (hierin noemt Beyen ten onrechte 1932 als het jaar waarop hij tot regeringscommissaris bij de NEMOS werd benoemd).
 119 Beyen, *Het spel*, 60.
 120 Wennekes, *De aartsvaders*, 511.
 121 Ibidem, 513-520.
 122 De Hen, *Industriepolitiek*, 135-136.
 123 Wennekes, *De aartsvaders*, 522.
 124 Jonker, 'Waterdragers', 167-175, 188.
 125 De Hen, *Industriepolitiek*, 137, 345; *De Telegraaf*, 12-10-1929.
 126 De Hen, *Industriepolitiek*, 135-137.
 127 NA, 2.06.001. Ministerie van Economische Zaken, Directie Handel en Nijverheid, inv.nr. 3851, Industriebanken. Fentener van Vlissingen aan minister Verschuur van Arbeid, Handel en Nijverheid, 19-11-1931.
 128 115g. Archief Van den Tempel (ongeordeerd), portefeuille 6. Fentener van Vlissingen aan prof. H. Gelissen, J. Gerritsz, A. Groothoff, G.A. Kessler, W.C. Posthumus Meyjes, J. van den Tempel en

NOTEN

- F.M. Wibaut, 6-11-1931; NA, 2.06.001, inv.nr. 3851.
Fentener van Vlissingen aan Verschuur, 19-11-1931;
Archief shv, inv.nr. S 1600. Rapport F.H. Fentener
van Vlissingen over de oprichting van een
industrialbank, november 1931; iisg.Archief Van den
Tempel (ongeoordend), portefeuille 5. J.W. Beyen,
Nota inzake de oprichting van eene 'industrialbank',
5-11-1931 (ook in Archief shv, inv.nr. S 1600).
- 129 iisg.Archief Van den Tempel (ongeoordend), porte-
feuille 5. Beyen, *Nota 'industrialbank' (1931)* 8.
- 130 Haur, Bey 36. Brief met bijlage van Beyen aan de
secretaris van de Staatscommissie voor het Bank-
wezen, 10-5-1938. De staatscommissie werd op
verzoek van de Tweede Kamer door minister
P.J. Oud (Financiën) ingesteld. Onderdeel van het
onderzoek was het houden van een schriftelijke
enquête onder een kleine honderd personen. (De
Vries, *Geschiedenis* V-II, 169-182.)
- 131 Gesprek met mr. J.M. Schout Velthuys, die eind
jaren dertig op het secretariaat van de shv-directie
werkte (2-5-2000).
- 132 Van Zanden, *Een klein land*, 152.
- 133 Ibidem, 158.
- 134 Wieringa en Zijl, 'Het Werkfonds 1934', 130-131.
- 135 Van der Linde, *Het visioen*, 228-229; Van der Linde,
Jopie Eijkman, 23; De Jong, *Het Koninkrijk IV*, tweede
helft, 553-554.
- 136 De Hen, *Industriepolitiek*, 105, 26, 43; NA, 2.15.02,
Archief van het Werkfonds 1934, inv.nr. 23.
W.Veerman, 'Inventaris van het archief van het
Werkfonds 1934 (1934-1938) en de
Interdepartementale Commissie Werkloosheids-
zorg de Commissie Hacke ('H') (1932-1935)' 7.
- 137 Wieringa en Zijl, 'Het Werkfonds 1934', 131-135.
- 138 De Hen, *Industriepolitiek*, 106-107.
- 139 Ibidem, 165.
- 140 iisg.Archief Van den Tempel (ongeoordend), porte-
feuille 3. Beyen aan Zaalberg, 25-5-1934.
- 141 Ibidem.
- 142 NA, 2.15.02, inv.nr. 1. Notulen van de vijfde vergade-
ring van het Werkfonds-bestuur, 2-7-1934.
- 143 De Hen, *Industriepolitiek*, 165-166.
- 144 NA, 2.15.02, inv.nr. 3. Notulen van de eerste en
tweede vergadering van de Industriële Com-
missie van het Werkfonds, 25-5-1934 en 17-7-1934;
De Hen, *Industriepolitiek*, 354, noot 205.
- 145 NA, 2.15.02, inv.nr. 1. Notulen vergadering minis-
teriële commissie en het bestuur van het Werk-
fonds 1934, 9-7-1934; NA, 2.15.02, inv. nr. 4. Colijn aan
de bestuursleden van het Werkfonds, 19-7-1934.
- 146 NA, 2.15.02, inv.nr. 1. Notulen zevende vergadering
Werkfondsbestuur, 12-7-1934.
- 147 Ibidem. Notulen achtste vergadering Werkfonds-
bestuur, 27 juli 1934; NA, 2.21.286, Collectie Drees,
inv.nr. 356; De Hen, *Industriepolitiek*, 165-167.
- 148 NA, 2.21.286, Collectie Drees, inv.nr. 356. Colijn aan
Beyen, 25-9-1934.
- 149 Ibidem. Colijn aan de voorzitter van het bestuur
van het Werkfonds, 26-1-1935.
- 150 Haur, Bey 35. Getypte versie dd. 28-11-1934 van een
interview met Beyen voor het *Soerabaiasch*
Handelsblad.
- 151 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 18-1-1935.
- 152 Haur, Bey 35. Interview met Beyen voor het
Soerabaiasch Handelsblad.
- 153 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 18-1-1935.
- 154 Beyen, *Het spel*, 62.
- 155 Ibidem. Het werd Beyen toen duidelijk dat zowel
overheidsinstellingen als het georganiseerde
bedrijfsleven permanent de beschikking zouden
moeten hebben over uitgewerkte plannen om die
in het geval van grote werkloosheid direct te
kunnen uitvoeren.
- 156 Haur, Bey 37. Nota 'Opmerkingen over de werk-
loosheid in Nederland' van J.W. Beyen voor
dominee J. Eijkman en begeleidende brief,
15-9-1937.
- 157 De Hen, *Industriepolitiek*, 169-170, 168. Volgens
Hirschfeld was het Werkfonds 'feitelijk een
grote tegenvaller geweest' (Hirschfeld,
Herinneringen, 72)
- 158 Beyen, *Het spel*, 62.
- 159 HDC NP. Archief 63, doos 19, omslag 2. Het hoofd
Bureau voorzitter Werkfonds 1934, R.F. van Lier,
aan Colijn, 6-4-1935. Beyen aan de Ministeriële
Commissie voor het Werkfonds, 6-4-1935. Kopie
voor Colijn met aantekeningen in de kantlijn.
- 160 Ibidem.
- 161 Ibidem.
- 162 NA, 2.15.02, inv.nr. 23. Veerman, 'Inventaris', 10-12.
- 163 Haur, Bey 37. Beyen, 'Opmerkingen over de werk-
loosheid in Nederland', nota voor Eijkman,
15-9-1938.
- 164 Ibidem. Gedeelten uit tekst toespraak Eijkman in
de Industriële Club te Amsterdam voor de Maat-
schappij voor Handel en Nijverheid, 19-10-1938.
- 165 Zie later in dit hoofdstuk.
- 166 Van der Linden, *Het visioen*, 237-238; Van der
Linden, *Jopie Eijkman*, 24.
- 167 Haur, Bey 37. Plan Werkfonds 1938. Bijlage brief
Eijkman aan Beyen, 26-7-1938.
- 168 Haur, Bey 37. Eijkman aan Beyen, 7-10-1938.
- 169 Haur, Bey 37. Eijkman aan Beyen, 18-11-1936; Beyen
aan Eijkman, 19-11-1936.
- 170 Haur, Bey 37. Werkplan ter bestrijding van de
gevolgen der jeugdwerkloosheid op ruimen
schaal van de Stichting 'Nederlands Volkskracht',
1939; Van der Linden, *Het visioen*, 234-235.
- 171 Haur, Bey 37. De secretaris van de Stichting
'Nederlands Volkskracht' aan Beyen,
28-2-1939.

III VAN CRISIS NAAR OORLOG (1927-1940)

- 172 Ibidem. Werkplan ter bestrijding van de gevolgen der jeugdwerkloosheid op ruimen schaal van de Stichting 'Nederlands Volkskracht', 1939.
- 173 Ibidem.
- 174 Eijkman, die zich door de Duitsers de mond niet liet snoeren, werd met andere Nederlanders in de herfst van 1940 als gijzelaar geïnterneerd in het concentratiekamp Buchenwald. Ruim een jaar later volgde overbrenging terug naar Nederland. De inmiddels zieke Eijkman werd een van de leiders van het kerkelijk verzet en moest al spoedig onderduiken. Hij stierf in januari 1945 in Amsterdam. (Van der Linden, *Het visioen*, 291-317, 337-340; De Jong, *Het Koninkrijk IV*, tweede helft, 554-556.)
- 175 AJWB. 'The financial and economic rehabilitation of Europa after the war', rede Beyen voor The Royal Institute of International Affairs (Chatham House) in Londen, 13-3-1941.
- 176 Ibidem.
- 177 AAHA, RB, inv.nr. 118. Notulen vergaderingen comité uit commissarissen en directie van de Robaver, 21-10 en 4-11-1927.
- 178 Ibidem. Notulen van de vergadering comité uit commissarissen en directie, 18-11-1927.
- 179 Beyen, *Het spel*, 64-66.
- 180 AAHA, RB, inv.nr. 119. Notulen vergadering comité uit commissarissen en directie Robaver, 19-4-1929.
- 181 PCA. Dossier 882. Tsjechoslowakije (kroniek). O.a. Philips aan directie Robaver, "in handen van den Heer mr. J.W. Beyen", 18-6-1929; PCA Secr. 2638 Elektra Prag. O.a. A. Dreyfus van de Schweizerischer Bankverein aan Beyen, 12-8-1929. Voor de Robaver had deze opzet aan het eind van de jaren dertig onverwachts onaangename gevolgen. Toen de Duitsers de macht in Praag hadden overgenomen mocht zich al spoedig in de leiding van Elektra geen jood meer bevinden. Philips dicteerde in een schrijven aan de Robaver in 1939 een brief met de vereiste 'niet-jood verklaring'. Deze brief, die van de Robaver moest uitgaan maar waarin geen enkele verwijzing naar Philips mocht voorkomen, zou directiesecretaris F. Seibezeder van Philips persoonlijk in Berlijn aan de gevolmachtigde van Elektra overhandigen, hetgeen gebeurde. Elektra kon zo de Duitsers tevredenstellen. Beyen was toen niet meer aan de Robaver verbonden. (PCA 882. H.F. van Walsem – secretaris van het Philips-concern – aan de Robaver, 3-7-1939.)
- 182 PCA. Dossier 882. Nederland-Splendor. Brief Robaver (Beyen) aan Philips, 11-6-1931; Blanken, *Geschiedenis Philips III*, 124-129.
- 183 Beyen, *Het spel*, 55-56.
- 184 AAHA, RB, inv.nr. 120. Notulen vergadering comité uit commissarissen en directie Robaver, 30-9-1932.
- 185 Beyen, *Het spel*, 56.
- 186 Beyen, *Money* (1949) 45.
- 187 Van de Burgt, *Bank for International Settlements*, 98-116.
- 188 Ibidem, 581.
- 189 De Vries, *Geschiedenis DNB V-II*, 151.
- 190 ADNB, 8.0/97/49/1. Duitsland; Benoemingen leden Nederlandsche Stillhalte-commissie. Beyen, *Het spel*, 58.
- 191 AAHA, RB, inv.nr. 120. Notulen vergadering comité uit commissarissen en directie Robaver, 15-1-1932; AAHA, RB, inv.nr. 149. Notulen directievergadering Robaver, 15-1-1932.
- 192 AAHA, RB, inv.nr. 120. Notulen vergadering comité commissarissen en directie Robaver, 30-9-1932. De "slapte in zaken" laat zich met cijfers illustreren: tussen 1929 en 1934 liep de kredietverlening door de Robaver terug van 331,3 miljoen gulden naar bijna 200 miljoen, het eigen vermogen daalde van 70 miljoen gulden naar 58,5 miljoen en de toevertrouwde middelen liepen terug van 268,7 miljoen gulden naar 185,5 miljoen. (De Jager, 'De harde leerschool', 256.)
- 193 AAHA, RB, inv.nr. 120. Notulen vergadering comité uit commissarissen en directie Robaver, 30-9-1932.
- 194 ADNB, 8.0/97/1466/1. Duitsland, verhouding Duitsland-Nederland. Beyen aan Trip, 12-1-1932.
- 195 Beyen, *Het spel*, 81.
- 196 Jacobsson, *Per Jacobsson*, 89.
- 197 ADNB, 8.0/97/1466/1. Duitsland, verhouding Duitsland-Nederland. Memorandum on the German Standstill Agreement (ongedateerd, maar gezien Beyens verwijzing naar "de zitting van 1931" – *Het spel*, 81 – ligt december 1931 voor de hand); Beyen aan de leden van de Duitse delegatie naar de Stillhalte-onderhandelingen, 11-1-1932.
- 198 ADNB, 8.0/97/1466/1. Duitsland, verhouding Duitsland-Nederland. Memorandum on the German Standstill Agreement.
- 199 Beyen, *Money* (1949) 78; Beyen, *Het spel*, 81.
- 200 Beyen, *Money* (1949) 78.
- 201 Ibidem.
- 202 ADNB, 8.0/97/1466/1. Duitsland, verhouding Duitsland-Nederland. Beyen aan Trip, 12-1-1932.
- 203 Ibidem. Beyen aan de leden van de Duitse delegatie naar de Stillhalte-onderhandelingen, 11-1-1932.
- 204 Ibidem. Schlieper, Kastl en Jeldels aan Beyen, 17-1-1932.
- 205 Ibidem. Memorandum II on Germany's Export Surplus, april 1932; Nota inzake het Exportsurplus van Duitsland, mei 1932.
- 206 HDC NP. Archief nr. 54, doos 15, map januari 1932. Beyen aan Colijn, 26-1-1932.
- 207 HDC NP. Archief nr. 54, doos 15, map juni 1932. P.J. Rogaar (secretaris van Beyen bij de Robaver) aan Colijn, 8-6-1932.
- 208 Langeveld, *Calijn I*, 330-335.

NOTEN

- 209 ADN8, 8.0/97/1466/001. Duitsland, verhouding Nederland-Duitsland; HAUR, Bey 35.
- 210 Beyen, *Het spel*, 77.
- 211 Beyen, *Money* (1949) 75.
- 212 Beyen, *Het spel*, 78.
- 213 Ibidem 79.
- 214 Beyen, *Money* (1949) 84.
- 215 AAHA, RB, inv.nr. 120. Notulen vergadering comité commissarissen en directie Robaver, 21-9-1933 en 6-10-1933. De Amsterdamsche Bank, die in totaal voor veertig miljoen gulden in Duitsland had uitgeleend, verging het minder goed. Zij verloor haar belangrijkste kredieten voor honderd procent en raakte zo haar stille reserves kwijt. Het verlies dat de Nederlandse banken in die tijd leden op leningen die aan Duitsland waren verstrekt, werd in totaal op 150 miljoen gulden geschat – toen een enorm bedrag. (De Jager, 'De harde leerschool', 279; Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 261.)
- 216 HAUR, Bey 36. Schacht aan Beyen, 13 april 1935; Beyen aan jhr. J.J.E. van den Brandeler, 13-5-1935.
- 217 Ibidem. D. Birnbaum (financieel adviseur van de AKU, die later naar de Verenigde Staten zou uitwijken en daar zijn achternaam in Bingham zou veranderen) aan Van den Brandeler, 7-5-1935.
- 218 PA CvH. 'Korrespondenzen des Generaldirektor Dr.A.J. van Hengel 1931-1936', Oesterreichische Creditanstalt-Wiener Bankverein; Frankfurter, *In klinkende munt*, 81; Brouwer, *De Amsterdamsche Bank*, 279. In verband met zijn werk voor de Creditanstalt trad Van Hengel in 1932 af als directeur van de Amsterdamsche Bank.
- 219 Beyen, *Money* (1949) 79-80, 106.
- 220 In de zomer van 1931 analyseerde Van Hengel de internationale situatie als volgt: "Finances now are Western world over absolutely unsound because of the stupid financing by short time investments of long term capitalisation. This had to lead and has led to a 'crise de confiance'." Hij pleitte voor consolidatie, in het bijzonder in het geval van Duitse banken. (PA CvH. 'Korrespondenzen des Generaldirektor Dr.A.J. van Hengel 1931-1936'. Van Hengel aan BIS-president Gates W. MacGarrah, 11-6-1931. Ook in BIS-archief, file 7/15.1 (3), box WHA09/1.)
- 221 ADN8, 2.32/97/47/1. Economische Wereldconferentie. Een plan van prof. Keynes (*Wirtschaftsdienst*, 23-12-1932).
- 222 Hierop zou de opmerking over het verloop van de Stillhalte-onderhandelingen kunnen wijzen in de brief van Van Hengel aan G. Tyser van Lazard Brothers & Co in Londen, 28 december 1931: "From what I hear about the Stillhalte negotiations in Berlin little optimism can be gathered; it still seems as if nobody concerned in the Central European financial problems is prepared to do away with the ostrich attitude, and facing facts as they are seems the only basis for improved conditions." (PA CvH. 'Korrespondenzen des Generaldirektor Dr.A.J. van Hengel 1931-1936'.) Het is een weerspiegeling van het beeld dat Beyen van de conferentie had.
- 223 Beyen, *Money* (1949) 52; Beyen, *Het spel*, 87.
- 224 Beyen, *Het spel*, 87.
- 225 Van de Burgt, *Bank for International Settlements*, 120.
- 226 Beyen, *Het spel*, 91.
- 227 Ibidem, 90. Als vertegenwoordiger van de Volkenbond zou Rost het in Wenen nog stevig aan de stok krijgen met Van Hengel, die aan het hoofd stond van de Credit Anstalt. (PA CvH. 'Korrespondenzen des Generaldirektor Dr.A.J. van Hengel 1931-1936'.) Kort nadat Rost in 1936 lid van de NSB was geworden, kwam Beyen tijdens een reis van Den Haag naar Amsterdam in een vrij lege trein bijna tegenover hem te zitten. "Hij negeerde mij, blijkbaar verwachtende dat ik hem zou negeren. Hij maakte het me wel gemakkelijk", zo herinnerde Beyen zich dit voorval. (Beyen, *Het spel*, 90.)
- 228 Beyen, *Het spel*, 91.
- 229 Van de Burgt, *Bank for International Settlements*, 120.
- 230 In het Koninklijk Besluit dat de benoeming van de Nederlandse delegatie naar de Economische en Monetaire conferentie in Londen bevatte (30-5-1933, no. 34), werd Beyens rol omschreven als "plaatsvervangend gedelegeerde ter vervanging van den Heer Trip". (NA, 2.06.001. Minister van Economische Zaken, Directie Handel en Nijverheid 1993-1945, inv.nr. 5882.)
- 231 NA. Collectie Bruins, inv.nr. 744. Beyen, Bruins, Colijn, Fentener van Vlissingen, Wibaut en vijf anderen aan de voorzitter van de Nederlandsche Organisatie voor de Internationale Kamer van Koophandel, J.B. van der Houven van Oordt, 12 februari 1932; De Nederlandsche Organisatie voor de Internationale Kamer van Koophandel aan de secretaris-generaal van de Internationale Kamer van Koophandel, 24-2-1932; Beyen en anderen, 'Dutch Businessmen and Economists Appeal' (1932) 4-5.
- 232 Het Akkoord van Lausanne over de oorlogsschulden werd weliswaar ondertekend, maar is nooit geratificeerd. Het bleek onmogelijk over dit vraagstuk definitief overeenstemming te bereiken. Zie: Auboin, *Die Bank* (1955) 13.
- 233 *Algemeen Handelsblad*, 20-1-1933 (ochtendblad); *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 20-1-1933 (ochtendblad). Keynes had eind december zijn eigen plan voor de conferentie opgesteld. Het bestond uit vier punten: consolidering van de Stillhaltevoorwaarden, vermindering van de buitenlandse particuliere schulden in verhouding tot de gestegen

III VAN CRISIS NAAR OORLOG (1927-1940)

- koopkracht van het geld, nieuwe leningen met staatsgarantie, en – als belangrijkste – gelijktijdige actie van de regeringen van de verschillende landen tot vergroting van de vraag naar goederen. De financiering zou via goudcertificaten kunnen gebeuren, die door de BIS zouden moeten worden uitgegeven. (ADNB, 2.320/97/47/1. Economische Wereldconferentie. Ontleend aan *Wirtschaftsdienst*, 23-12-1932.)
- 234 Griffiths en Langeveld, 'Economy and Politics', 6.
- 235 Langeveld, *Colijn* 1, 330-335.
- 236 Roosevelt's voorganger, Herbert Hoover, waar-schuwde dat de maatregel zou leiden tot "communisme, fascisme, socialisme, statisme en planeconomie" (Bernstein, 'Make the Euro a Good as Gold').
- 237 ADNB, 8.0/97/1475/1. Volkenbond. Trip aan de minister van Staat, minister van Buitenlandsche Zaken a.i., 24-4-1933.
- 238 Keesing, *Bretton Woods*, 13.
- 239 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 3-7-1933 (avondblad) en 4-7-1933 (avondblad); *The Times*, 4-7-1933.
- 240 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 3-7-1933 (avondblad).
- 241 Roosevelt's nationalistische economische maatregelen kregen de enthousiaste steun van Keynes. (Skidelsky, *Keynes* II, 481.) Beyen zou later opmerken dat Keynes' denken "een zeker economisch nationalisme" bevorderde, dat ongunstig uitwerkte bij het streven naar Europese eenwording. (Beyen, *Het spel*, 150.)
- 242 Hirschfeld, *Herinneringen*, 14-15.
- 243 ADNB, 8.0/97/1476/1. Volkenbond. Journal de la Conférence Monétaire et Economique, nr. 25, 8-7-1933, pag. 161; nr. 27, 11-7-1933, 168.
- 244 Beyen, *Money* (1949) 93. Ook werd wel gek-scherend gezegd dat er nog nooit zo'n volledige verzameling in het museum bijeen was geweest als tijdens de conferentie. Deze opmerking was volgens Beyen "niet gerechtvaardigd", want "fossielen hebben nooit zooveel oneenigheid onderling" (Beyen, 'De stabiliteit der internationale financiële verhoudingen', 131).
- 245 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 23-6-1933 (avondblad).
- 246 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 26 en 27-7-1933 (avondblad).
- 247 Beyen, *Het spel*, 100.
- 248 *Maatschappij-Belangen*, 101ste jaargang, no. 9 (juli 1933) 146. 'Een brief van Sir Henry Deterding' (Onderdeel van 'Handelingen der 156ste Jaarlijkse Algemeene Vergadering gehouden te Rotterdam op 22, 23 en 24-6-1933').
- 249 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 24-6-1933 (avondblad); Beyen, 'De stabiliteit der internationale financiële verhoudingen', 132; De Vries, *Ernst Heldring* II, 1044. Beyens opmerkingen kregen nog een staartje. Enkele dagen later liet hij de *Nieuwe Rotterdamse Courant* per brief weten dat de verslaggeving "ten onrechte den indruk zoude kunnen wekken als zoude ik mij op onheusche wijze over Sir Henri hebben uitgelaten. [...] Ik kan hier slechts herhalen, dat ik het met Sir Henri [sic!] zoowel ten aanzien van de beteekenis van het zilver als over den gouden standaard oneens ben en dat ik zijn opvatting te meer betreur, omdat ik, gelijk alle Nederlanders, het grootste respect voor hem heb, en het mij spijt, dat hij meent in het belang van zijn vaderland te handelen door met het volle gezag van zijn persoon een politiek aan te prijzen, die m.i. voor ons land zeer nadeelig zou zijn". (*Nieuwe Rotterdamse Courant* (avondblad), 27-6-1933.) Ook uit Beyens niet gepubliceerde manuscript uit 1931 blijkt dat hij weinig fiducia had in Deterding's ideeën. In het gedeelte dat gaat over de invloed van verwachtingen op het economisch leven schreef Beyen spottend: "Wat mij betreft, op initiatief van Sir Henri [sic!] Deterding den dubbelstandaard ingevoerd – met voorbijgaan van alle resultaten der economische wetenschap – en de wereld gelooft dat hierin de oplossing is te verwachten" (AAHA, RB, inv.nr. 1550, 224-225); Hendrix, *Deterding*, 261-263.
- 250 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 24-6-1933 (avondblad). Beyen, 'De stabiliteit der internationale financiële verhoudingen', 133.
- 251 De Vries, *Geschiedenis DNB VII*, 156.
- 252 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 16-6-1933 (avondblad), 17-6-1933 (ochtendblad), 18-6-1933 (ochtendblad), 19-6-1933 (avondblad); Hirschfeld, *Herinneringen*, 15-16; Beyen, *Money* (1949) 93-94.
- 253 Hetzelfde lot trof nog tijdens de conferentie de Duitse Centruumpartij van Heinrich Brüning. Daarmee hadden alle traditionele politieke partijen het tegen de nazi-beweging moeten afleggen. Het was voor de Nederlandse delegatie in Londen niet moeilijk op de hoogte te blijven van wat zich aan Duitse kant afspeelde, aangezien beide delegaties in het Dorchester hotel verbleven (Hirschfeld, *Herinneringen*, 15 ev.).
- 254 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 24-6-1933 (avondblad); Beyen, 'De stabiliteit der internationale financiële verhoudingen', 133.
- 255 Van der Zwan, *Hirschfeld*, 49-50.
- 256 Zie vorige hoofdstuk.
- 257 Hirschfeld, *Herinneringen*, 17; Beyen, *Het spel*, 106-107.
- 258 Hirschfeld, *Herinneringen*, 17-18; Beyen, *Het spel*, 107.
- 259 Beyen, *Money* (1949) 95.

NOTEN

- 260 Keesing, *De conjuncturele ontwikkeling van Nederland*, 160.
- 261 Hirschfeld, 'De Nederlandsche Handelspolitiek', 178; Hirschfeld, *Actieve Economische politiek*, 87; Hirschfeld, *Herinneringen*, 25.
- 262 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 11-7-1933 (avondblad).
- 263 Gesprek met K.H. Beyen, 22-2-2001.
- 264 Beyen, *Het spel*, 107.
- 265 AAHA, RB, inv.nr. 120. Notulen vergadering comité uit commissarissen en directie Robaver, 8-5-1933 en 1-6-1933.
- 266 Van Zweeden, 'Schetsen', 37-38; Karsten, 'Voldersom, Herman Louis (Sam)', 631.
- 267 De Jager, 'De harde leerschool', 283.
- 268 Ibidem, 256, 278-283; Rotterdamsche Bankvereniging, *Rotterdamsche Bank*, 95-100.
- 269 Brugmans, *Begin van twee banken*, 154.
- 270 Gesprek met K.H. Beyen, 10-6-1999.
- 271 'Bibeb over Beyen'.
- 272 De Vries, *De Nederlandse economie*, 116.
- 273 De Vries, *Geschiedenis DNB V-II*, 128, 84-87. Griffiths en Langeveld, 'Economy and politics', 6-7.
- 274 Langeveld, *Colijn II*, 89.
- 275 Beyen rept in zijn memoires niet van zijn strijd voor de gouden standaard en van zijn steun aan de politiek van Colijn en Trip op dit punt.
- 276 AAHA, RB, inv.nr. 1544. Beyen aan J.C.A van der Spil en James Polak, accountants, zonder datering.
- 277 Ibidem. Beyen aan Van der Spil en Polak, 29-8-1932.
- 278 Beyen, 'Een internationale muntstandaard' 442. (In AAHA, RB, inv.nr. 1544.)
- 279 Ibidem, 445.
- 280 Ibidem, 441.
- 281 Ibidem, 447-448.
- 282 Ibidem, 455-456.
- 283 Ibidem, 486, 482. Goudriaans idee over een nieuw internationaal monetair stelsel was ongetwijfeld ingegeven door Keynes, die in de jaren twintig al een mondiaal systeem had voorgesteld dat zou moeten rusten op een prijsindex van zestig voedings- en grondstoffen. (Skidelsky, *Keynes II*, 337.)
- 284 Ibidem, 488-489.
- 285 Ibidem, 458-460, 462.
- 286 Ibidem, 464, 470. Prof. Meijers sprak, ondanks Beyens scepsis over het door hem voorgestane internationale muntsysteem, badinerend hoop uit dat er over 150 jaar een Beyenstraat zou zijn, zoals ook de tegenstander van een internationale lengtemaat een straat in Amsterdam had gekregen en de pleitbezorger het zonder moet doen. Beyen beantwoordde Meijers toekomstvisioen met de wens "dat er al veel eerder een sigaar zal zijn die 'Internationale Munt' heet". (Een verwijzing naar het merk 'Nederlandsche Munt'.) (Ibidem 470-496.)
- 287 Ibidem, 494.
- 288 Ibidem, 462-463, 484-485.
- 289 Ibidem, 470, 474-475.
- 290 Ibidem, 493-494. Van prijsstabilisatie als monetaire gedragsregel is pas na de Tweede Wereldoorlog sprake – zie Verrijn Stuart 'Nabetrachting', 241.
- 291 Zie ook: AAHA, RB, inv.nr. 1542. Voordracht Beyen over 'Het geldwezen en de opbouw eener nieuwe monetaire wereldorde' voor de Groep Nederland van belangstellenden in de Haagse Academie van Internationaal Recht, 13-4-1932.
- 292 De Vries, *Geschiedenis DNB V-II*, 99-100.
- 293 Griffiths en Langeveld, 'Economy and Politics', 15-16.
- 294 ADNB, 2.3/97/3209/1. Reguleren waarde gulden. Geldpolitiek; de crisis. 'Adres' van S. van den Bergh en 27 anderen aan de voorzitter van de ministerraad, 19-7-1933.
- 295 Bloemen, 'The Employers' Associations', 44.
- 296 Griffiths en Schoorl, 'Pressure Groups', 142-143; NA, inv.nr. 2.02.05.02. Ministerraad, 1923-1977, bestand-deel nr. 307, 1934 gedeponeerde stukken.
- 297 De Jager, 'De harde leerschool', 283.
- 298 Slot, 'Coenraad Alexander Verrijn Stuart', 183.
- 299 Vanthoor, *In de ban van de gulden*, 31-32, 69-70; NA, inv.nr. 2.02.05.02. Ministerraad, 1923-1977, bestand-deel nr. 307, 1934 gedeponeerde stukken.
- 300 Beyen, 'Waardevast geld I'.
- 301 Beyen, 'Waardevast geld III'.
- 302 Beyen, 'Waardevast geld I'.
- 303 Beyen, 'Waardevast geld II'.
- 304 Beyen, 'Waardevast geld III'.
- 305 Beyen, 'Waardevast geld II'.
- 306 Beyen, 'Waardevast geld III'.
- 307 ADNB, 2.3/97/1243/1. Reguleren waarde gulden. Handhaving gouden standaard. Correspondentie en notities. Van Hengel aan Trip, 25-9-1934. Het is niet uitgesloten dat Van Hengel, die blijkens de brief aan Trip zelf een "krantenartikeltje" in gedachten had, Beyen tot het schrijven heeft aangezet.
- 308 Blanken, *Geschiedenis Philips IV*, 42-43.
- 309 De Vries, *Geschiedenis DNB V-II*, 106.
- 310 ADNB, 2.3/97/1243/1. Reguleren waarde gulden. Handhaving gouden standaard. Correspondentie en notities. Trip aan Bordewijk, 24-10-1934.
- 311 Griffiths en Schoorl, 'Pressure Groups', 153.
- 312 ADNB, 2.3/97/1244/1. Reguleren waarde gulden. Handhaving gouden standaard. Notulen vergaderingen Groep van anti-devaluïsten. Notulen 17-11-1934. Griffiths en Schoorl, 'Pressure Groups', 153-155.
- 313 ADNB, 2.3/97/1244/1. Notulen vergaderingen Groep van anti-devaluïsten, 17-11-1934 tot 14-11-1936.

III VAN CRISIS NAAR OORLOG (1927-1940)

- 314 Haur Bey 35. Door Beyen gecorrigeerde getypte versie van het artikel in het *Soerabaiasch Handelsblad*, met als datum 28-11-1934. Onderstreping in deze getypte tekst. Hoewel Beyen in het algemeen weinig met journalisten op had, was hij erg ingenomen met het interview. Bijna een jaar na dato stuurde hij het nog toe aan prof. A.M. de Jong, een medeoprichter van de Groep van anti-devaluïsten. (Haur Bey 35. De Jong aan Beyen, 4-11-1935.) De Jong, die een hoge functie bij De Nederlandsche Bank bekleedde, had zich op eigen gezag aangesloten bij de strijd tegen devaluatie van de gulden. (De Vries, *Geschiedenis DNB V-II*, 106.)
- 315 ADNB, 2.3/97/1243/1. Reguleren waarde gulden. Handhaving gouden standaard. Correspondentie en notities. J.H. Bast (advocaat en procureur te Hoogezand, die als secretaris van de anti-devaluïsten optrad) aan De Jong, 13-7-1936; De Jong aan Beyen, 17-7-1936; Bast aan De Jong, 21-8-1936; De Jong aan Bast, 25-8-1936.
- 316 Beyen, 'La balance internationale des payements', 45-46. Beyen schreef deze bijdrage in april 1933.
- 317 De Vries, *De Nederlandse economie*, 142.
- 318 Klein, 'Depressie en beleid', 322.
- 319 Keesing, *De conjuncturele ontwikkeling van Nederland*, 304.
- 320 CBS, *Macro-economische ontwikkelingen 1921-1939 en 1969-1985*, 11-12, 43-44.
- 321 Van Zanden, *Dans om de gouden standaard*, 16-17. Volgens Van Zanden heeft de Nederlandse economie tussen 1931 en 1936 een achterstand opgelopen "ter grootte van zo'n 7 procent van het binnenlands produkt".
- 322 Zie ook: Szász, 'Colijn en de "gave gulden"', 278-281, 284.
- 323 Beyen had van die houding ook al blijk gegeven tijdens de economische crisis van het begin van de jaren twintig. Zie: Beyen, 'Het vertrouwen in den gulden', 171-173.
- 324 Polak, 'Financial Relations', 189-191, 194-195. Het gaat daar om de vaststelling van de koers van de gulden tegenover de Belgische frank en het pond sterling in 1943 en over de devaluatie van de gulden en de frank na de devaluatie van het pond sterling in 1949. In beide gevallen was Beyen voorstander van een sterkere gulden dan de beleidsmakers.
- 325 Steenberghe was sinds eind juni 1934 minister van Economische Zaken. Als werkgeversvoorzitter had hij begin 1934 het tweede 'adres' van de 'devaluïsten' aan de voorzitter van de ministerraad getekend. Colijn wist wat voor vlees hij in de kuip had.
- 326 Haur, Bey 35. Beyen aan Steenberghe, 7-6-1935.
- 327 Beyen, *Money* (1949) 105.
- 328 België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië, Japan en de Verenigde Staten.
- 329 Auboin, *Die Bank*, 4; BIS, *Basle Meetings*, 125 (Statuten, Hoofdstuk I); De Vries, *Geschiedenis DNB V-I*, 365-366. Een belangrijk verschil tussen de BIS en het latere Internationale Monetair Fonds (IMF) is dat de BIS door centrale bankiers in het leven was geroepen, terwijl het IMF een zaak van regeringen was.
- 330 Schloss, 'The Bank for International Settlements', 9; Beyen, *Money* (1949) 127-128.
- 331 Auboin, *Die Bank*, 9.
- 332 De Vries, *Geschiedenis V-I*, 366; Van de Burgt, *Bank for International Settlements*, 274.
- 333 Trips voorganger, de New-Yorkse bankier Leon Fraser, was teruggetreden nadat de Amerikaanse minister van Financiën, Henry Morgenthau, gouverneur George L. Harrison van de Federal Reserve Bank of New York had verboden naar het BIS-overleg in Bazel te reizen. De verhouding tussen de VS en de BIS was een bijzondere. Hoewel de monetaire autoriteiten van het Amerikaanse systeem van centrale banken, het Federal Reserve System, op grond van hun ondertekening van de BIS-akkoorden gerechtigd waren een zetel op te eisen in de raad van beheer, hebben ze deze op last van de regering in Washington nooit ingenomen. Wel was van 1930-1935 en van 1940-1946 een Amerikaanse bankier president van de BIS, maar deze vertegenwoordigde niet de Federal Reserve. Zie ook: Auboin, *Die Bank*, 8; Trepp, *Bankgeschäfte*, 16-18, 27-28; Van de Burgt, *Bank for International Settlements*, 88-89, 139. Net als eerder met de Volkenbond het geval was, schrok Washington er ook bij de BIS uiteindelijk voor terug verplichtingen in Europa aan te gaan. De grote Amerikaanse banken zagen anderzijds het grote nut van relaties met de Europeanen.
- 334 BIS-archief, file 1/3(1), box vol. 1. Notulen 67ste vergadering raad van beheer, 14-12-1936; notulen 70ste vergadering raad van beheer, 8-3-1937; notulen 7de algemene vergadering, 3-5-1937.
- 335 BIS-archief, file 1/3, box vol. 1. Resolutie vergadering raad van beheer, 11-3-1935.
- 336 Dat de leiding van de BIS naar zijn overtuiging in goede handen was, moet voor Trip een geruststelling zijn geweest toen hij in de zomer van 1935 ernstig ziek werd en gedurende lange tijd rust moest nemen. Beyen schreef zijn leermeester en vriend opbeurende brieven. De ziekte deprimeerde Trip zodanig dat hij overwoog "het bijltje er bij neer te leggen", een gedachte waartegen hij krachtig vocht, zo schreef hij Beyen. "De groote vraag" die Trip zich toen stelde was: "Pas ik nog in deze huidige verdwaasde en roekeloze samen-

NOTEN

- leving?" Maar "[h]ierop kan alleen de toekomst het antwoord geven". (AJWB.Trip aan Beyen, 10-8-1935.)
- 337 Beyen, 'L'or et la dépression économique', 433. ("De morele en financiële invloed van de Bank voor Internationale Betalingen vormt in de economische wereld een element van stabiliteit en orde van de grootste waarde; de samenwerking van de centrale banken die zij symboliseert [...] zou ons, denk ik, ten minste een belangrijk deel van de economische problemen kunnen besparen die de wereld in het verleden hebben geplaagd. De zeelieden vrezén zee noch stormen als de havens goed zijn aangelegd en de vuurtorens op de juiste plek staan.") Beyen was ongelukkig met de wijze waarop *De Telegraaf* op 4-12-1930 aandacht had besteed aan zijn artikel. Hij onderstreepte "ter voorkoming van misverstand" in een brief aan de redactie niet de opvatting te delen "dat de huidige crisis uitsluitend of hoofdzakelijk aan monetaire oorzaken te wijten is" en evenmin de opvatting "dat zij door maatregelen der circulatiebanken te voorkomen ware geweest". "Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat ik ontken, dat monetaire factoren een zekere rol kunnen hebben gespeeld," zo voegde hij eraan toe. (A.A.H.A., RB, inv.nr. 1528. Beyen aan de redactie van *De Telegraaf*, 5-12-1930. Onderstreping van Beyen.) De krant publiceerde Beyens opmerkingen een dag later als ingezonden stukje. (Beyen, 'Depressie en goudvoorraad'.)
- 338 Beyen, 'Goud- en wereldeconomie', 40.
- 339 Beyen, 'Een internationale muntstandaard', 446.
- 340 *Is een internationale circulatiebank mogelijk?* (In: ADNB, 9.5/99/581/1. Archiveren van andere instellingen en personen. Prof S. Posthuma.) Beyens eerdere raadgever J.G. Koopmans was in zijn hoedanigheid van secretaris van de Nederlandsche Organisatie voor de Internationale Kamer van Koophandel gedurende het laatste deel van de werkzaamheden secretaris van de commissie. F.H. Fentener van Vlissingen leidde de Nederlandsche Organisatie voor de Internationale Kamer van Koophandel en werd in juni 1933 tot voorzitter van de internationale organisatie gekozen.
- 341 De BIS was na de Volkenbond de tweede etappe in Per Jacobssons internationale carrière, die hij in de jaren vijftig afsloot als *managing director* van het Internationale Monetaire Fonds.
- 342 BIS-archief, file 7/15.1(3), box WHA 19a/91a. Fraser aan Beyen, 11-3-1935 De Amerikaanse bankier Fraser was BIS-president gedurende de periodes 1933/1934 en 1934/1935; De Vries, *Ernst Helling II*, 1284. Beyen had nog meer gevraagd – een bedrag dat tot 300.000 Zwitserse franken per jaar uitliep – maar dat werd door de top van de BIS wel erg aan de hoge kant gevonden, al wilde men er in het uiterste geval wel overheen stappen. (ADNB, 1.12/97/154/1. Opbouw en instandhouding. Persoonlijk dossier Trip. Correspondentie en notities. Fraser aan Trip, 22-2-1935.)
- 343 Haur, Bey 35. Beyen aan Th.A. Fruin, president-commissaris van de Robaver, 11-1-1937.
- 344 ADNB, 1.12/97/154/1. Opbouw en instandhouding. Persoonlijk dossier Trip. Correspondentie en notities. Fraser aan Trip, 22-2-1935 en O.A. Niemeyer van de Bank of England aan Fraser, 27-2-1935.
- 345 Baffi, *The Origins of Central Bank Cooperation*, 84.
- 346 Beyen, *Het spel*, 121.
- 347 BIS-archief, file 7/15.1(3), box WHA 10a/686. Beyen aan Fraser (Fraser was op het moment van de brief vice-president van The First National Bank of the City of New York), 11 juli 1935. Fraser had Beyen onder andere geholpen met het vinden van zijn geliefde huis in Arlesheim. (Ibidem, Beyen aan Fraser, 12-2-1936.)
- 348 Haur, Bey 35. Rekeningen Garage J. Faller-Mülchi te Arlesheim.
- 349 Gesprek met mevrouw F. Douglas Scott-Beyen, 26-5-1999.
- 350 Gesprek met K.H. Beyen, 10-6-1999.
- 351 Beyen, *De zin*, 79-80. Het verhaal sprak internationaal tot de verbeelding. Charles P. Kindleberger maakt melding van een kwartet musici bij de BIS dat door zijn leider, bankpresident Beyen, "the International Society for the issuance of false notes" was genoemd. (Kindleberger, *A Financial History*, 93, noot 1.)
- 352 Gesprek met mevrouw F. Douglas Scott-Beyen, 26-5-1999; Haur, Bey 35. Correspondentie met leveranciers.
- 353 BIS-archief, file 7/15.1(3), box WHA 10a/686. Beyen aan Fraser, 13-8-1935.
- 354 McKittrick Collection, series 2 Business Papers, carton 7, folder 18. Mr. Beyen, files handed over by, 1936-1939. Nota (intern) van Beyen voor Trip, 23-5-1935; Toniolo, *Central Bank Cooperation*, 195.
- 355 Ibidem. De 'general manager' en de 'assistent general manager' van de BIS, de hoogste ambtelijke functionarissen, kwamen respectievelijk van de Banque de France en de Reichsbank.
- 356 Ibidem. Beyen aan Trip, 25-1-1936.
- 357 Ibidem. Trip aan Beyen, 31-1-1936.
- 358 Ibidem. De bewuste zinsnede staat zowel in de brief van Beyen aan Trip van 25-1-1936, als in de aanbiedings- en uitnodigingsbrief van Trip aan de presidenten van de centrale banken die bij de BIS waren aangesloten van 31-1-1936.
- 359 Ibidem. Trip aan de presidenten van de centrale banken die bij de BIS waren aangesloten, 31-1-1936. Beyens salaris werd met ingang van 1-6-1936 verminderd met 5.500 Zwitserse goudfranken, zo

III VAN CRISIS NAAR OORLOG (1927-1940)

- bleek uit de brief van Trip aan Beyen van 6-4-1936, waarin de verlenging van zijn termijn als waarnemend bis-president met opnieuw een jaar werd bevestigd. (HAUR, Bey 35.)
- 360 McKittrick Collection, series 2 Business Papers, carton 7, folder 18. Mr. Beyen, files handed over by, 1936-1939. Beyen aan Trip, 25-1-1936. Het managementprobleem van de bis was dat de aangesloten landen een manager naar Bazel konden sturen, voor wie vaak nauwelijks werk was te vinden. Beyen pleitte er daarom voor slechts managers uit de drie belangrijkste landen aan te trekken.
- 361 Ibidem.
- 362 HAU, Bey 35 en ADN, 8/97/1409/1. Landen en internationale organen. bis. Correspondentie. Trip aan Beyen, 29-10-1935.
- 363 ADN, 1.12/97/154/1. Opbouw en instandhouding. Persoonlijk dossier Trip. Correspondentie en notities. Trip aan Fraser, 17-2-1936.
- 364 bis-archief, file 7/15.1(3), box WHA 19a/686. Trip aan Fraser, 18-12-1936.
- 365 bis-archief, file 1/3(1), box vol.1. Notulen 7de algemene vergadering, 3-5-1937; notulen 72ste vergadering raad van beheer, 3-5-1937; notulen 70ste vergadering raad van beheer, 8-3-1937. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen de functies van president en van voorzitter van de raad van beheer weer in één hand, dikwijls in de persoon van de president van De Nederlandsche Bank. (Zie ook: bis, *Basle Meetings*, 144.)
- 366 bis-archief, file 1/20, box vol.1. Resolutie speciale algemene vergadering over wijziging van statuten.
- 367 HAU, Bey 35. Trip (vertrouwelijk en handgeschreven) aan Beyen, 14-1-1937; Trip aan Beyen 28-1-1937.
- 368 HAU, Bey 35. Beyen aan Fruin, 11-1-1937.
- 369 Het betrof commissariaten van Philips Gloeilampenfabrieken, de Handelsvereniging 'Amsterdam', de levensverzekeringsmaatschappij NILLMIJ, de Verenigde Glasfabrieken, en het reders- en transportbedrijf Wm.H. Müller & Co. Verder bekleedde Beyen nog het regeringscommissariaat bij de NEMOS, de Nederlandsche Maatschappij tot Ontginning van Steenkolenvelden.
- 370 bis-archief, file 7/15.1(3), box WHA 19a/94. Beyen aan Trip, 27-1-1937.
- 371 Ibidem, Schacht aan Trip, 20-2-1937. De getroffen regeling verhinderde Beyen niet – daartoe gevraagd op initiatief van premier Colijn – eind 1937 het voorzitterschap op zich te nemen van een adviescommissie inzake een eventuele financiële reorganisatie van de Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken.
- 372 *De Telegraaf*, 15-12-1936.
- 373 Clement, 'The bis during the Second World War', 44.
- 374 bis, *Basle Meetings* 131 (Statuten IV, art. 38).
- 375 Boyle, *Montagu Norman*, 281.
- 376 Beyen, *Money* (1949) 132.
- 377 Beyen, *Het spel*, 114.
- 378 Boyle, *Montagu Norman*, 281.
- 379 Jacobsson, *Per Jacobsson*, 96-103.
- 380 HAU, Bey 35. Briefwisseling van Beyen met wijn-groothandel Jacob Vogel te Frankfurt am Main, zomer 1935.
- 381 Trepp, *Bankgeschäfte*, 24. Schacht zou in november 1937 wegens onoverbrugbare economische meningsverschillen met nazi-partijfunctionarissen opstappen als minister van Economische Zaken. Nadat Hermann Goering het ministerschap een korte periode had waargenomen werd Walther Funk begin 1938 tot minister benoemd. In januari 1939 gaf Schacht ook zijn presidentschap van de Reichsbank op. De niet-bankier Funk nam hier eveneens zijn plaats in.
- 382 UBB. Handschriftenabteilung. Nachlass Per Jacobsson. A II.3, dagboek 25, 1935.
- 383 Gesprek met K.H. Beyen, 10-6-1999.
- 384 HAU, Bey 35. Beyen aan Niemeyer, 24-7-1937.
- 385 Ibidem. Beyen aan Niemeyer, 21-7-1937 en Niemeyer aan Beyen, 22-7-1937.
- 386 Ibidem. Beyen aan Niemeyer, 24-7-1937.
- 387 Ibidem. De enige journalist voor wie Beyen zijn waardering heeft uitgesproken was M. van Blankenstein, diplomatiek 'sterverslaggever' van de *Nieuwe Rotterdamse Courant*.
- 388 Ibidem. Beyen aan O.Chr. Fischer, voorzitter van het Deutsches Institut für Bankwissenschaft und Bankwesen, 3-11-1937.
- 389 Beyen, *Währungsstabilität und internationale Kapitalbewegung*, 1-27.
- 390 Ibidem, 11.
- 391 HAU, Bey 35. Fischer aan Beyen, 23-11-1937.
- 392 bis-archief. Agenda uit 1939 van assistent general manager Paul Hechler. Vrijdag 20-1-1939. Schacht zou tot 1943 minister zonder portefeuille blijven.
- 393 Beyen, *Money* (1949) 19-20.
- 394 Neuman, 'Herinnering aan Beyen (1)'.
- 395 Bij de bis kwam de assistent general manager uit Duitsland, terwijl de post van general manager vast in Franse handen was. De bankier Hechler was begin 1935 door Schacht naar voren geschoven als opvolger van E. Hülse. Hechler maakte op de toenmalige bis-president Fraser, die op het punt stond zelf te vertrekken, een onverwachts voortreffelijke en ook krachtige indruk. De aankomende bis-president Trip nam dit oordeel over. (bis-archief, file 7/15.1(3), box 19a/191a, Fraser aan Trip, 13-3-1935; Trip aan Fraser, 15-3-1935.) Aan Beyen schreef Fraser over Hechler: "Anyway, he has the strong endorsement of Schacht and I do not believe Schacht would send any man who was

NOTEN

- not first-class." (HAUR, Bey 35. Fraser aan Beyen, 14-3-1935.)
- 396 Clement, 'The BIS during the Second World War', 44; Van de Burgt, *Bank for International Settlements*, 485-486.
- 397 Van de Burgt, *Bank for International Settlements*, 478, 485.
- 398 Kubu, 'Czechoslovak Gold Reserves and Their Surrender to Nazi Germany', (1998) 246.
- 399 BIS-archief, file 7/15.1(4), box WHB 02/5.1. Hechler aan Schacht, 3-10-1938.
- 400 BIS-archief, file 2/22e, box vol.1, Transfer of Czech Gold 1939. Diary of BIS Correspondence; Kubu, 'Czechoslovak Gold Reserves', 246.
- 401 BIS-archief, file 2/22e, box vol.1. Národní Banka aan BIS, 18-3-1939; BIS-archief, file 7/15.1(4), box WHB02/5. Aktennotiz Hechler, 20-3-1939. Diezelfde dag stelde de Národní Banka de BIS in kennis van een verzoek dat zij aan de Bank of England had gedaan om uit het eigen Tsjechoslowaakse gouddepot dat zij daar aanhield, 2.106 baren aan de BIS over te dragen. Deze zou het goud voor rekening van de Reichsbank moeten aanhouden. Dit laatste verzoek stuitte op Brits verzet wegens de zojuist ingestelde blokkade van Tsjechoslowaakse tegoeden in Groot-Brittannië (BIS-archief, file 2/22e, box vol.1. Národní Banka aan BIS, 18-3-1939; Chief Cashier van de Bank of England aan BIS, 21-3-1939; verslag telefoongesprek BIS met Bank of England, 21-3-1939.)
- 402 BIS, *Basle meetings*, 129 (Statuten III, art. 22).
- 403 Kubu, 'Czechoslovak Gold Reserves', 246.
- 404 BIS-archief, file 7/15.1(4), box WHB02/5. Aktennotiz Hechler, 20-3-1939.
- 405 NA, 2.09.06, inv.nr. 1180. J.W. Beyen, *Nota inzake de overdracht door de B.I.S. te Basel van het goud van de Tsjechische nationale Bank aan de Rijksbank in maart 1939 (3-12-1941)* 5; AJWB. Dossier XIIIa: B.I.S./Czech gold. Beyen aan N.A.C. Slotemaker de Bruïne, directeur van The Netherlands Information Bureau te New York, 12-6-1942; Ibidem. J.W. Beyen, *Note on Czechoslovakian Gold Transferred to the Reichsbank on March 18th, 1939*, 30-11-1942, 1.
- 406 Beyen, *Money* (1949) 137-138.
- 407 BIS-archief, file 2/22e, box vol.1. Malik aan de president van de BIS, 13-10-1939; Beyen aan Malik, 20-10-1939.) In een gesprek met Malik zou Beyen later hebben gezegd dat hij anders zou hebben gehandeld als hij had geweten dat de directie van de Tsjechoslowaakse centrale bank onder zware druk van de nazi's had gestaan. (Einzig, *Appeasement* (Londen, 1942) 134.
- 408 BIS-archief, file 7/15.1(4), box WHB02/5. Aktennotiz Hechler, 20-3-1939. Het feit dat Beyen voor Fournier verborgen wilde houden dat de opdracht tot goudoverboeking al was binnengekomen, heeft vermoedelijk geen invloed gehad op de Franse houding. De Fransen wisten al lang van de Duitse zucht naar goud. Zo werd in een waarschuwing van de Franse ambassade in Berlijn aan de Tsjechoslowaakse ambassadeur in Berlijn dat de Duitse inval nabij was, uitdrukkelijk melding gemaakt van de Duitse belangstelling voor het Tsjechoslowaakse goud. (Kubu, 'Czechoslovak Gold Reserves', 246.)
- 409 Beyen, *Money* (1949) 138.
- 410 BIS-archief, file 7/15.1(4), box WHB02/5. Aktennotiz Hechler, 20-3-1939.
- 411 Beyen, *Money* (1949) 138.
- 412 BIS-archief, file 2/22e, box vol.1. BIS (Hechler en Baron van Zeeland) aan Chief Cashier Bank of England, 20-3-1939.
- 413 Ibidem. Chief Cashier Bank of England aan BIS, 22-3-1939; BIS-archief, Gold Earmarked at Central Banks, pagina 31.
- 414 BIS-archief, file 7/15.1(4), box WHB02/5. Telefoongesprek BIS met Reichsbank, 22-3-1939; Telefoongesprek BIS met De Nederlandsche Bank, 22-3-1939; Telegram De Nederlandsche Bank aan de BIS, 22-3-1939; Telefoongesprek BIS met de nationale bank België, 22-3-1939; Telefoongesprek BIS met Reichsbank, 22-3-1939; Aantekening BIS, 23-3-1939; Aantekening BIS, 23-3-1939.
- 415 BIS-archief, file 2/4f(1), box 1x/3-x/1. Reichsbank aan BIS, 28-3-1939; BIS-archief, Gold Earmarked at Central Banks, pag. 31; BIS-archief, Gold Register Accounts Closed, Depot: London no. 17 - Reichsbank, Depot: Amsterdam D - Reichsbank. BIS-archief, file 2/22e, box vol.1. Overzicht bestemmingen Reichsbank met Tsjechoslowaaks goud, 8-6-1939.
- 416 BIS-archief, Gold Register. Accounts Closed, Depot Londen no. 17 - Reichsbank. BIS-archief, file 2/22e, box vol.1. Brieven Chief Cashier van de Bank of England aan de BIS over transport 210 baren goud naar De Nederlandsche Bank en van 211 baren naar de Banque National Suisse, 24-8-1939; De Nederlandsche Bank aan de BIS, 25-8-1939 (waarin directie-secretaris Westerman Holstijn zijn verwondering uitspreekt over het feit dat ook door Praag een instructie over het goudtransport was ontvangen). BIS-archief, Gold Register, Accounts Closed. Depot Londen no. 2.
- 417 BIS-archief, file 2/22e, box vol.1. Aide-mémoire sommaire, 3-10-1944; BIS-archief, file 1/3(5), box vol.1. Rapport BIS-management voor de raad van beheer over de periode sinds de laatste vergadering van de raad van beheer, 1-10-1945.
- 418 BIS-archief, file 7/15.1(4), box WHB02/5. Hechler aan Reichsbank-directeur Müller, 17-3-1939.
- 419 Ibidem. Hechler aan Reichsbank-directeur Reinhardt, 22-3-1939; Hechler aan Müller, 27-3-

III VAN CRISIS NAAR OORLOG (1927-1940)

- 1939; Hechler aan Reichsbankpresident W. Funk, 25-5-1939. Hechler zou op 1-7-1940 tot Hitlers NSDAP toetreden. (Trepp, *Bankgeschäfte*, 45.)
- 420 In zijn autobiografie stak Beyen de loftrampet op de "hulp en steun" die hij van Hechler had ondervonden. Beyen onderstreepte dat Hechler hem in de kwestie van het Tsjechische goud "met alle loyaliteit bijstond en zijn invloed in zijn eigen land steeds ten bate van de B.I.B. [Bis-Whw] aanwendde". (Beyen, *Het spel*, 128.)
- 421 Einzig, *In the Centre*, 186-189; Bis-archief, file 2/22e, box vol.1. Press Campaign and Parliamentary Debates. Nadat Beyen zich er herhaaldelijk over had beklagd dat hij onterecht de zondebok in de goudkwestie was geworden, kwam er in 1942 in Londen een ontmoeting tussen hem en Einzig tot stand. Deze bijeenkomst was gearrangeerd door een vertegenwoordiger van de Tsjechoslowaakse regering in ballingschap. In dit gesprek meldde Beyen tot verbazing van Einzig dat het bewuste goud nog steeds in de kluisen van de Bank of England lag, waar het ook na de Tweede Wereldoorlog nog jarenlang zou zijn gebleven. (Einzig, *In the Centre*, 190-191, 194; Trepp, *Bankgeschäfte*, 30-31.) Ook later hield Beyen vol dat de Reichsbank het Tsjechoslowaakse goud niet heeft "aangeraakt" (Beyen, *Het spel*, 128). Uit het sinds enkele jaren toegankelijke Bis-archief blijkt echter dat nazi-Duitsland via het clearingsysteem van de Bis wel degelijk de beschikking over ten minste een groot deel van het Tsjechische goud heeft gekregen.
- 422 Bis-archief, file 2/22e, box vol.1. Notulen 93ste vergadering raad van beheer van de Bis, 12-6-1939, 4.
- 423 Bis-archief, file 1/3(5), box vol.1. Rapport management van de Bis voor de raad van beheer over de periode sinds de laatste vergadering van de raad van beheer, 1-10-1945.
- 424 Ibidem, 6. Bis-archief, file 7/15.1(6), box WHA27b/20. Dossier betreffende de verklaring van de Bis over financiële transacties met oorlogvoerende landen, december 1939.
- 425 Gesprek met mevrouw F. Douglas Scot-Beyen, 26-5-1999. Beyen is er erg verguld mee geweest dat Einzig hem vrijspleitte (Beyen, *Het spel*, 126; Einzig, *In the Centre*, 190-194). Einzig vraagt zich zelfs af of, achteraf beschouwd, de zaak alle moeite waard is geweest (128). Schloss is daarentegen strenger over Beyen gaan oordelen. Meende hij eind jaren vijftig nog dat de Bis "did nothing wrong nor did it show any particular partiality toward Germany" (Schloss, *An Experiment*, 112), later nuanceerde hij dit tot: "The Bank [Bis] may have been guilty of appeasement in the late 1930's. But charges of pro-German conduct by the Bank during the war are essentially unfounded." (Schloss, 'The Bank for International Settlements', 21 – cursiveringen van Schloss). Van de Burgt noemt de Tsjechische goudkwestie "vooral opgeblazen door de Britse pers". (Van de Burgt, *Bank for International Settlements*, 594) Van belang hierbij is dat het Bis-archief tijdens het onderzoek van Einzig, Schloss en Van de Burgt nog gesloten was.
- 426 Beyen, *Het spel*, 127.
- 427 AJWB. Dossier XIIIa. B.J.S./Czech gold. Beyen aan Jan Masaryk, 30-11-1942, vergezeld van de nota over het Tsjechische goud, 30-11-1942; Masaryk aan Beyen, 7-12-1942. Beyen stuurde in 1946 de correspondentie met Masaryk aan minister van Financiën P. Liefstinck om haar te gebruiken tegen kritiek bij een eventuele voordracht van hem (Beyen) voor een positie bij de nieuwe instellingen van Bretton Woods. (Ibidem. Beyen aan Liefstinck, 31-1-1946.)
- 428 Volgens Gian Trepp was de Bis in de periode 1933-1939 een "Club des Appeasement-Politiker" en was Beyen een van hen. (Trepp, *Bankgeschäfte*, 23 ev.) Verderop karakteriseert hij de Bis nog krachtiger: als "ein Instrument der Nazis", waar Duitsers samen met "Leuten wie den beiden Ex-Biz-Präsidenten Leon Fraser und Wilhelm Beyen" de dienst uitmaakten (141).
- 429 Haur, Bey 37.A. Kauffmann aan Beyen, 30-10-1936.
- 430 Beyen, *Het spel*, 124. "Men moest blind zijn om niet te zien wat zich daar afspeelde en wat daar werd voorbereid."
- 431 Deze verafschuwde al vroeg het nationaal-socialisme en was actief in de ondersteuning van joodse vluchtelingen. "In Duitsland stond zijn naam genoteerd." (De Jong, *Het Koninkrijk IV*, tweede helft, 554.)
- 432 Opmerkelijk is bijvoorbeeld, in geheel ander verband, de moeite die Beyen deed om er achter te komen in hoeverre het gezin Van der Pol in Zoeterwoude in behoeftige omstandigheden verkeerde nadat hij een brief om hulp van het gezinshoofd had ontvangen. De directrice van het Tehuis voor Meisjes van het Leger des Heils te Den Haag deed op Beyens verzoek navraag en adviseerde de geldzendingen te staken. (Haur, Bey 37. Correspondentie tussen Beyen en de directrice van het Tehuis voor Meisjes, maart-juni 1939.)
- 433 Haur, Bey 37. Correspondentie, 1935-1939.
- 434 Haur, Bey 36. Correspondentie, september-oktober 1937. Beyen rekende er waarschijnlijk op dat de van oorsprong joodse Philips zich tot deze organisatie aangetrokken zou voelen.
- 435 Haur, Bey 35. Correspondentie, 1936-1937.
- 436 Haur, Bey 35. Correspondentie, 1938-1939.
- 437 Haur, Bey 35. Correspondentie, maart-mei 1939.
- 438 Haur, Bey 37. P.F.S. Otten aan Beyen, 21-7-1939.
- 439 Haur, Bey 37.A. Frankfurter aan Beyen, 14-12-1938;

NOTEN

- Beyen aan Frankfurter, 15-12-1938; HAUR Bey 35.
J.H.G. Bekker aan Beyen, 4-1-1939; Beyen aan Bekker, 11-1-1939.
- 440 Zie bijvoorbeeld de *Haagsche Post* van 19-8-1939 (aangetroffen in Beyens archief bij Unilever).
- 441 Zie hoofdstuk II.
- 442 Houwink ten Cate, *Mannen van de daad*, 157-162, 193-199, 90, 132; De Vries, *Ernst Heldring II*, 1392, 1384.
- 443 BIS-archief, file 7/15.1(4), box WHB03/3. Aantekening, 24-11-1937.
- 444 BIS-archief, file 2/21, box vol.2. BIS aan De Nederlandsche Bank, 17-11-1938, De Nederlandsche bank aan BIS, 22-11-1938.
- 445 De Vries, *Ernst Heldring II*, 1393.
- 446 De Graaff, 'Colijn: premier in de buitenlandse politiek', 31-32.
- 447 NA, 2.02.14, Kabinet des Konings; Kabinet der Koningin, inv.nr. 9024. Colijn aan koning Leopold III, 6-6-1939 en 9-6-1939; Fasseur, *Wilhelmina II*, 261.
- 448 NA, 2.02.14, inv.nr. 9024. Leopold III aan Colijn, 22-6-1939; HAUR, Bey 37. Colijn aan Beyen, 23-6-1939; Colijn aan Beyen ("strikt vertrouwelijk"), 24-6-1939 (met als bijlage de brief van Leopold III aan Colijn van 22-6-1939); Beyen aan Baron E. Carton de Wiart, 1-7-1939; Van Roon, *Kleine landen*, 305-306.
- 449 HAUR, Bey 37. Beyen aan Colijn, 18-7-1939.
- 450 HAUR, Bey 37. Colijn aan Beyen, 21-7-1939.
- 451 Zelfs na het uitbreken van de oorlog bleef Colijn hopen op een vergelijk met Duitsland. Zo maakte hij deel uit van een Commissie voor Economische Vrede, die op 10-11-1939 was ingesteld door de Internationale Kamer van Koophandel (icc) in Parijs. De commissie stond onder leiding van IBM-topman Thomas J. Watson sr.; vice-voorzitters waren icc-voorzitter Fentener van Vlissingen en de Amerikaanse bankier Winthrop W. Aldrich, president van Chase Bank in New York. De BIS was in de commissie vertegenwoordigd door chef-econoom Per Jacobsson. (Trepp, *Bankgeschäfte*, 75.)
- 452 Ibidem. Het koninklijke plan resulteerde uiteindelijk in een bijeenkomst van de ministers van Buitenlandse Zaken van de kleine en neutrale Europese staten, de zogeheten Oslo-landen, op 22 augustus 1939 in Brussel en in een vredesoproep van Leopold namens de staatshoofden van deze landen een dag later. Op 28 augustus boden koningin Wilhelmina en koning Leopold op initiatief van de Nederlandse vorstin de gezanten in Den Haag van Groot-Brittannië, Duitsland, Frankrijk, Italië en Polen hun goede diensten aan om het uitbreken van een oorlog te voorkomen. Nadat de oorlog was uitgebroken, deden beide monarchen begin november 1939 een tweede vergeefse vredesoproep om verder onheil af te wenden. (Van Roon, *Kleine landen*, 311-314, 329.)
- 453 Colijn had Beyen al eerder ingeschakeld voor verbetering van de economische samenwerking met België. Dat gebeurde in de zomer van 1932, toen Colijn, op dat moment oud-minister-president en minister van staat, een comité moest samenstellen ter bestudering van deze kwestie en hij onder anderen Beyen daarvoor vroeg. Deze accepteerde de uitnodiging. (HDC NP.Archief nr. 54, doos 15, map juli 1932. Van Aalst aan Colijn, 6-6-1932; Gerlof Verwey aan Colijn, 7-7-1932; Beyen aan Colijn, 18-7-1932.)
- 454 Klemann, 'Colijns marionet op het Plein', 137.
- 455 HAUR, Bey 37. Trip aan Beyen, 19-10-1936; G.C.D. Baron van Hardenbroek aan Beyen, 9-4-1936.
- 456 Gesprek met E.H. van der Beugel, 30-9-1939.
- 457 Mededeling van mejuffrouw C.M. Gilles, 'personal assistant' van prins Bernhard, 31-5-2001. 'Lula' was onder meer de koosnaam van koningin Wilhelmina voor haar dochter en deze werd in de familiekring gebruikt (zie onder meer Fasseur, *Wilhelmina II*, 31; Schrage, *Zur Lippe-Biesterfeld*, 33); AJWB. Bernhard aan Beyen, 28-11-1951; APB. Diverse brieven Bernhard aan Beyen; Arlman en Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 145; Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 324.
- 458 Gesprek met prins Bernhard, 11-10-1999.
- 459 HAUR, Bey 37. Eijkman aan Beyen, 23-12-1938.
- 460 Gesprek met prins Bernhard, 11-10-1999.
- 461 Ibidem.
- 462 AJWB. Trip aan Beyen, 26-12-1938. Deze "Waarde vriend"-brief was een antwoord op een brief van 21-12-1938, waarin Beyen zijn leermeester raad vroeg over zijn plan een positie in het bedrijfsleven in te nemen. Trips advies is: "doe het en, waar in Bazel, naar het zich laat aanzien, op korten termijn niet veel eer te behalen is, tracht het spoedig te doen"; Beyen, *Het spel*, 124; BIS-archief. Notulen goste vergadering raad van beheer, 13-3-1939.
- 463 Beyen kreeg van de raad van beheer gedaan dat hij vier maanden voor het verstrijken van zijn termijn als president kon opstappen. (BIS-archief. Notulen raad van beheer, 12-6-1939.)
- 464 HAUL. Notulen Directors' Conference Unilever Ltd., 16-3-1939 en 18-7-1940 en notulen Special Committee Directors' Conference, 18-7-1940; Beyen, *Het spel*, 124. Unilever, zoals het concern in het vervolg zal worden genoemd, was, net als de Robaver een bedrijf met twee hoofdkwartieren. Unilever had, als erfenis van de fusie in 1930 tussen de Nederlandse Margarine Unie en het Britse bedrijf Lever Brothers twee bestuursraden (Boards of Directors).
- 465 HAUR, Bey 35. Beyen aan Rijkens, 4-11-1935; Rijkens aan Beyen, 6 november 1935.

III VAN CRISIS NAAR OORLOG (1927-1940)

- 466 Wubs, *Unilevers oorlogsvoorbereidingen*, 9.
- 467 Trepp, *Bankgeschäfte*, 36.
- 468 Voordat het nazi-bewind de buitenlandse belangen in de Duitse economie ging aanpakken, beheersten de dochtermaatschappijen van het Unilever-concern 75 procent van de totale productie van oliën en vetten in Duitsland. Bij het uitbreken van de oorlog controleerden deze bedrijven nog meer dan de helft van de productie. Het Nederlandse kapitaal dat met de investeringen van Unilever in Duitsland was gemoeid, bedroeg ongeveer 150 miljoen gulden. (ABZ/NA, inv.nr. 01453. Archief Groot-Brittannië. Gezantschap/ambassade Londen 1937-1945. Rijkens en J.L. Polak van Lever Brothers & Unilever N.V. aan de Nederlandse ambassadeur in Londen, (jhr. E.F.M.J. Michiels van Verduynen, 9-4-1945.)
- 469 De Anglo-German Fellowship was een organisatie die van 'appeasement' uitging, de gedachte dat er uiteindelijk wel met nazi-Duitsland te praten zou zijn.
- 470 Trepp, *Bankgeschäfte*, 37.
- 471 Rijkens, *Handel en wandel*, 76-85. Na het sluiten van de overeenkomst met Hitler onderhandelde Rijkens met Schacht over grondstoffenkredieten. Rijkens ging akkoord met het importeren van grondstoffen (uit Nederland), als die bij het passeren van de grens maar met deviezen betaald werden. En zo geschiedde het.
- 472 Beyen, *Het spel*, 130.
- 473 PCA, dossier 144.2. Philips, dr. A.F.A.F. Philips aan Beyen, 30-5-1939.
- 474 PCA, dossier 142.1. Beyen, mr. J.W. Beyen aan A.F. Philips, 11-6-1939.
- 475 PCA, dossier 142.21. Raad van commissarissen. Notulen vergadering van de raad van commissarissen, 23-5-1946. Beyen werd als vice-voorzitter opgevolgd door zijn vriend en sterke man van de Rotterdamsche Bank, H.L. Woltersom.
- 476 Haur, Bey 35. Uitnodiging van de heer en mevrouw Robert Bult aan de heer en mevrouw W.V. Beyen voor een diner op 5-11-1935, 28-10-1935; Beyen aan de directie n.v. Handel Mij. R.S. Stokvis & Zn., 30-12-1935.; PCA, dossier 142.1. Beyen, mr. J.W. Beyen aan Otten, 11-12-1940.
- 477 K.H. Beyen, *Nelly Beyen*.
- 478 Ibidem. Over Beyens verhouding met Gretel Bult-Lubinka in Bazel doet de volgende anekdote in ruime kring de ronde. Een van de vele lezingen is de volgende. Beyen loopt met zijn vriendin door Bazel en zij ziet in een etalage een mooie bontmantel. Zij geeft te kennen die graag te willen hebben. Ze gaan naar binnen en vragen naar de prijs: 40.000 Zwitserse franken – te veel voor Beyen. Zij verzint een oplossing. Als jij nu 20.000 frank betaalt, dan ga ik met mijn man ook langs de winkel en vraag hem eveneens 20.000 frank te betalen. Beyen betaalt zijn deel. Maar wat gebeurt er? Als zij de volgende dag met haar man langs de winkel loopt en hem vraagt: "Vind je het geen prachtige jas?", zegt hij, als ze hem binnen past: "Moet je niet doen, hij staat je helemaal niet." De volgende dag gaat de man van Beyens vriendin terug naar de winkel en koopt die jas voor 20.000 frank, en geeft hem aan zijn eigen maitresse. Zo zou Beyen in de boot zijn genomen.
- 479 K.H. Beyen, *Nelly Beyen*; gesprek met K.H. Beyen, 22-2-2001.
- 480 Haur, Bey 35. Lezing Beyen voor de Volksuniversiteit te Eindhoven, 24-9-1937.
- 481 Van Zanden, *De dans om de gouden standaard*, 29.
- 482 Beyen, *Money*, 105.
- 483 UBB, Handschriftenabteilung. Nachlass 324. Per Jacobsson, A I, 11, dagboek 32, 1939-1940.
- 484 De Vries, *Ernst Heldring II*, 1284.
- 485 Ibidem.
- 486 Beyen, *Het spel*, 113. Een gedeelte van Beyens herinnering aan Montagu Norman is in de biografie opgenomen. (Boyle, *Montagu Norman*, 281).
- 487 Beyens band met 'de wetenschap' werd door verscheidene benoemingen geformaliseerd. In februari 1932 werd hij lid van de Commissie van contact tussen de Faculteit der Handelswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam en het bedrijfsleven. Voorzitter was de reder E. Heldring; onder de leden bevonden zich verder onder anderen Colijn, Fentener van Vlissingen, G.A. Kessler, Trip en Wibaut. In 1935 volgde zijn benoeming tot 'directeur' van de prestigieuze Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen (opgericht in 1752) en in 1938 werd Beyen lid van het curatorium van het prestigieuze Nederlandsch Economisch Instituut (waarin onder anderen ook Fentener van Vlissingen, Van der Mandele, E. Heldring, G.A. Kessler, P.J.S. Serrarens zitting hadden). (De Vries, *Ernst Heldring II* (1970) 961-962; Vanthoor, 'Zeventig jaar Economische Faculteit', 8; Haur, Bey 36. J.R. Carp aan Beyen, 2-7-1936; Haur, Bey 37, A. Plate aan Beyen, 21-11-1938.)
- 488 Bouman, *Anton Philips*, 153.
- 489 De Nederlandsche Paneuropa Vereeniging maakte deel uit van de Centrale Paneuropa Unie, die in Wenen was gevestigd en waarvan graaf R.N. Coudenhove-Kalergi de inspirator was. Ze had als doel "de bevordering der samenwerking zoowel op politiek als economisch gebied tusschen de staten van Europa". (PCA, dossier 919.2 Pan Europa (correspondentie dr. A.F. Philips); Blanken, *Geschiedenis Philips v*, 234-237.
- 490 ADNB, 1.12/97/154/1. Opbouw en instandhouding. Persoonlijk dossier Trip. Correspondentie en notities. Levensbeschrijving van mr. L.J.A. Trip.

NOTEN

- 491 Ondanks het feit dat Beyen niet persoonlijk met de Paneuropa Vereeniging was verbonden, acht Paulussen het "zeer aannemelijk dat de ideeën van deze beweging, gezien de brede aanvaarding door het industriële en financiële establishment waarin hij zich bewoog, toen al de zijne waren". (Paulussen, J.W. Beyen, 7.) Anderzijds was het enthousiasme in dit establishment voor dit verenigde Europa niet algemeen – Ernst Heldring wees eind 1930 een verzoek van Coudenhove-Kalergi af om de Pan-Europese gedachte in Nederland te verspreiden (De Vries, *Ernst Heldring II*, 902-903) en in politieke kringen bestonden tot in de oorlog nog reserves tegen de activiteiten van de graaf Van Kleffens, die in de zomer van 1939 minister van Buitenlandse Zaken werd, had er weinig mee op. Hij vond Coudenhove-Kalergi "niet serieus". (NA. Archieven van diplomatieke en consulaire posten (1856-) 1945-1954 (-1963) (Washington), inv.nr. 2708. Stukken betreffende deelname aan het Pan-Europese congres 1942-1943. Telegram Van Kleffens aan Nederlandse ambassade Washington, 22-12-1942.)
- 492 u88, Handschriftenabteilung. Nachlass 324. Per Jacobsson, Tagebücher A I, 11, dagboek 32, 1939-1940.
- 493 Ibidem.
- 494 Rijkens, *Handel en wandel*, 110.
- 495 Keynes, *The General Theory*, 384.
- 496 Beyen, *Het spel*, 219.
- IV NIEUWE WERELD (1940-1952)
- 1 Heldring, 'Ik herinner mij ... IV'.
- 2 Beyen, *Het spel*, 130.
- 3 Ibidem, 131.
- 4 Ibidem, 131-133.
- 5 Fasseur, *Wilhelmina II*, 355.
- 6 ABZ/NA. Collectie Michiels van Verduynen, inv. nr. 1. Dagboek van de gezant te Londen. Handgeschreven.
- 7 Prins Bernhard in gesprek met Rik Felderhof (ncrv tv), 5-10-2003.
- 8 Gesprek K.H. Beyen, 11-2-1999.
- 9 Beyen, *Het spel*, 133.
- 10 Mackay, 'Londen 1940'.
- 11 Posthumus Meyjes, *Enquêtecommissie*, 81.
- 12 Beyen, *Het spel*, 133. Beyens observatie komt overeen met andere scherpe waarnemingen uit die tijd, zoals "net een troep natgerende mussen" van mr. W.G. Peekema, hoofdamtenaar van het ministerie van Koloniën, "C en A" van gezant Michiels van Verduynen (*Dagboek G.H.C. Hart* 15) en "een stelletje duiven op een rijtje in den dakgoot op een regenachtige namiddag" van jhr. O.C.A. van Lidth de Jeude. (*Dagboeken Van Lidth de Jeude I*, 115.)
- 13 Beyen, *Het spel*, 23, 133.
- 14 Beyen, *Money* (1949) 141.
- 15 Zie hoofdstuk III.
- 16 Hatch, *Prince Bernhard*, 88.
- 17 Fasseur, *Wilhelmina II*, 147-148.
- 18 Van Wijnen, *De Prins-Gemaal*, 31-32.
- 19 Hatch, *Prince Bernhard*, 85-87; ABZ/NA, Collectie Michiels van Verduynen, inv.nr. 1. Verslag gesprek met prins Bernhard op 15-5-1940 (de Nederlandse gezant in Londen steunde Bernhard in zijn voornemen omdat de actie "in alle opzichten voor Dynastie en Land bevorderlijk is"); Kersten, *Buitenlandse Zaken*, 409, noot 16.
- 20 Gesprek met prins Bernhard, 11-10-1999.
- 21 Beyen, *Het spel*, 145.
- 22 Rijkens was sinds 1937 voorzitter van de raad van bestuur van Unilever n.v., de Nederlandse tak van het concern. Als zodanig was hij automatisch vice-voorzitter van de Board of Directors van de Britse tak, Unilever Ltd.
- 23 Wilson, Baudet *Unilever*, 25-26.
- 24 Kuin, 'P. Rijkens', 339.
- 25 AJWB. Notitie Beyen over betekenis van Rijkens als bedrijfsleider, geschreven op verzoek van thesaurier-generaal A. Treep voor de rede van promotor prof. J. Wisselink bij het verlenen van een doctoraat honoris causa door de Economische Hogeschool in Rotterdam aan Rijkens op 8-11-1948.
- 26 Trepp, *Bankgeschäfte*, 36; zie Hoofdstuk III.
- 27 Rijkens, *Handel en wandel*, 96-97, 99.
- 28 Gesprek met de vroegere Unilever-topman P. Kuin, 5-3-1999.
- 29 De Jong, *Het Koninkrijk IX*, 1439.
- 30 Beyen, *Het spel*, 13.
- 31 HAUR, Rijk 148. Gerbrandy aan Rijkens, 17-1-1956.
- 32 Klein, *Een ondernemer in de politiek*, 5.
- 33 Beyen, *Het spel*, 135, 139.
- 34 Rijkens, *Handel en wandel*, 110-111.
- 35 Van Kleffens, *Belevenissen II*, 25.
- 36 HAUR, Bey 35. Rekeningen.
- 37 Gesprek met John Bult, 6-1-2003.
- 38 Gesprek met K.H. Beyen, 22-2-2001.
- 39 Ibidem; *Dagboeken Van Lidth de Jeude*, 602; Wiessing, *Bewegend Portret*, 447.
- 40 Van den Tempel, *Nederland in Londen*, 25.
- 41 Beyen, *Het spel*, 137.
- 42 Ibidem, 143-144.
- 43 Zie hoofdstukken II en III.
- 44 Gesprek met Robert Meyjes, zoon van W.C. Posthumus Meyjes (telefonisch), 28-3-2001.
- 45 Uit de memoires van F.E. Posthumus Meyjes, broer van W.C. Posthumus Meyjes, – in bezit van H.C. Posthumus Meyjes te Landgraaf.
- 46 Gesprek met Robert Meyjes, 28-3-2001.
- 47 Beyen, *Het spel*, 150.

IV DE NIEUWE WERELD (1940-1952)

- 48 Gesprek met Robert Meyjes, 28-3-2001.
 49 Beyen, *Het spel*, 150-151.
 50 Gesprek met Robert Meyjes, 28-3-2001.
 51 Friedhoff, *Requiem*, 251.
 52 De Vries, 'De Generale thesaurie', 387, 391.
 53 Ibidem, 377; Van den Tempel, *Nederland in Londen*, 52; AJWB. Beyen aan Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, 17-9-1948; Beyen, *Het spel*, 137-138. Ten Haven zou al in augustus 1940 via Lissabon naar Nederland terugkeren.
 54 NA, 2.02.17. Buitengewone Algemene Rekenkamer 1941-1946. Inleiding.
 55 Beyen, *Het spel*, 137.
 56 Mackay, 'Londen 1940'.
 57 Beyen, *Het spel*, 138.
 58 *Herinneringen W.C. Mees*, 287.
 59 De Jong, *Het Koninkrijk IX*, 238.
 60 'A' staat voor het eerste oorlogsjaar wat Nederland betrof.
 61 DBPN, C 1, 269-271. Gerbrandy aan Van Kleffens, 2-8-1940; Kersten, *Buitenlandse Zaken*, 351.
 62 ABZ, Londen Archief, EZ/CHZ O 4a 1. Toepassing KB A1. Beyen aan Van Kleffens, 5-2-1941. Het Bureau van den Financieel Adviseur was gevestigd in kamer 811 van Stratton House.
 63 Commissie van advies inzake het geldend maken en het beheer van vorderingen en aanspraken welke aan de Staat ter verantwoording aan derden toekomen, en het beheer en de belegging van alle daaruit vrijkomende gelden. (De Vries, 'De Generale Thesaurie', 389).
 64 NA, 2.03.01. Ministerie van Algemene Oorlogsvoering en Algemene Zaken, Kabinet van de minister-president, inv.nr. 64. Rapport Commissie voor Belegging van gelden welke de staat van derden onder zich heeft, 30-10-1940.
 65 DBPN, C 3, 65-74. Minuut loco-secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken, W.F.L. graaf Van Bylandt, aan de gezant in Washington, A. Loudon, 20-6-1941, met bijlagen; Van den Brandhof, *De besluitwetgeving*, 132-133.
 66 DBPN, C 2, 462. Van Bylandt aan Loudon, 23-4-1941.
 67 DBPN, C 1, 46, 88-90 en 167-168. Ch.J.F.M. Welter aan gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, 25-5-1940; Nota Welter over het ontwerp Brits-Nederland financieel akkoord, 10-6-1940; en Welter aan gouverneur Nederlandse Antillen, 10-7-1940.
 68 ABC/NA, inv. nr. 1358. Groot-Brittannië, gezantschap/ambassade Londen 1937-1945. Tekst Anglo-Netherlands Financial Agreement.
 69 Beyen, 'Monetaire overeenkomsten', 74.
 70 DBPN, C 1, 532-535. Beyen aan Welter, 25-10-1940.
 71 DBPN, C 2, 152-156, 570-574. Notulen buitengewone vergadering ministerraad, 20-12-1940; Memorandum Steenberghe aan de ministerraad, 23-5-1941. In de zomer van 1941 kwam de Britse regering terug op de kwestie van de verkoop van het Nederlandse goud in Canada. Beyen liet na overleg met de regering aan de liaison officer van de Treasury, W.L. Fraser, weten dat Nederland niet opnieuw in staat was een dergelijke goudverkoop te overwegen. De Britse minister van Financiën aanvaardde dit "met enige teleurstelling". (DBPN, C 3, 452-456. Beyen aan minister van Financiën a.i. Steenberghe, met bijlagen, 14-10-1941.)
 72 DBPN, C 2, 241-242, 285-286. Beyen aan Welter, 29-1-1941; Steenberghe aan Welter, 14-2-1941.
 73 Een klein jaar eerder, op 9-8-1941, had Nederland met de Verenigde Staten al een overeenkomst getekend die het onbezette deel van het Koninkrijk deed opnemen in het gebied waarop de in het voorjaar van 1941 totstandgekomen Amerikaanse Lend Lease Act ('leen- en pachtwet') van toepassing was. Deze wet stelde de regering in Washington, ook al waren de vs zelf nog niet in oorlog, in staat wapens en munitie ter beschikking te stellen van de landen waarvan de verdediging in de ogen van de Amerikaanse president van vitaal belang werd geacht. De overeenkomst van juli 1942 werd bereikt, nadat de vs inmiddels zelf tot de oorlog waren toegetreden. In de zomer van 1943 sloten Nederland en de vs bovendien de 'Reversed Lend-Lease'-overeenkomst, waarin werd bepaald met welke hulp Nederland de vs het beste militair van dienst kon zijn.
 74 ABZ, Londen Archief, EZ/BNOV D 5 v. Organisatie der administratie van op Lease-Lend-basis verstrekte goederen en diensten in de vs en Londen, 1942-1945. Minister van Financiën Van den Broek aan Van Kleffens, 12-1-1943; idem 3-2-1943; Besluit van minister Van den Broek tot de instelling van de Commissie ter behandeling van Lend-Lease-aangelegenheden, 6-3-1943. In de commissie hadden behalve Beyen zitting: jhr. A.M.C. van Asch van Wijck (secretaris-generaal ministerie van Financiën), D. Crena de longh (directeur Nederlands-Indisch Deviezeninstituut, lid van de Raad van Bijstand voor Nederlands-Indische Zaken), A.Th. Lamping (waarnemend secretaris-generaal van het ministerie van Handel, Nijverheid en Scheepvaart), kolonel H.J. Verschuur (hoofdofficier der administratie ministerie van Marine) en R. Flaes (gezantschapsraad ministerie van Buitenlandse Zaken).
 75 Van Wijnen, *De Prins-Gemaal*, 32, 35.
 76 Beyen, *Money*, 15.
 77 ABZ, Londen Archief, EZ/CHZ F 31. Nederlandse Deviezencontrole. Deviezenbesluit 1943; De Vries, 'De Generale Thesaurie', 390. Het koninklijk besluit tot vaststelling van het Deviezenbesluit – D20 ('D' wegens het vierde oorlogsjaar) – werd op 21-7-1943 van kracht.
 78 DBPN, C 5, 52-58. Nota secretaris-generaal van het

NOTEN

- ministerie van Financiën Van Asch van Wijck voor de minister van Financiën a.i. Albarda, 11-7-1942, aldaar 54; De Vries, 'De Generale Thesaurie', 393.
- 79 ABZ, Londens Archief, EZ/CHZ F 31. Nederlandsche Deviezencontrole. Deviezenbesluit 1943; De Vries, 'De Generale Thesaurie', 393.
- 80 UHAL. Notulen Director's Conference, 10-4-1941 en 23-3-1944. Voorjaar 1942 werd Beyens advies gevraagd over de nota van minister P.A. Kerstens van Handel, Nijverheid en Scheepvaart over de vordering van de koopvaardijvloot. Beyen was tegen en gaf de voorkeur aan huren. (NA, 2.02.14. Kabinet des Konings, inv.nr. 9095. Kerstens aan Wilhelmina, 29-5-1942, plus bijlagen.)
- 81 DBPN, C 4, 457. Aantekening hoofd van het Bureau Na-oorlogse zaken van het ministerie van Buitenlandse Zaken, De Beus, 18-3-1942.
- 82 De Jong, *Het Koninkrijk IX*, 21, 455.
- 83 Verheul en Dankers, *Prins Bernhard Fonds*, 21.
- 84 *Enquêtecommissie 1940-1945*, 2C, 676-677.
- 85 De Jong, *Het Koninkrijk IX*, 138. Beyen maakte de opmerking tegen Steenberghe.
- 86 *Dagboeken Van Lidth de Jeude I*, 174, 574.
- 87 *Ibidem*, 378-380, 90, 1413.
- 88 Fasseur, *Wilhelmina II*, 327.
- 89 *Dagboeken Van Lidth de Jeude I*, 172, 574, 640.
- 90 Gesprek met J.J. Polak, 13-10-1999.
- 91 Gesprek met P. Kuin, 5-3-1999.
- 92 AJWB. *Map Events and Ideas*. 'Alice interviews a walrus' (1941). In de map zitten een originele versie en een kopie.
- 93 Zie over de transactie met het Tsjechoslowaakse goud hoofdstuk III.
- 94 NA, 2.09.06, inv.nr. 1180. Ministerie van Justitie te Londen, inv.nr. 1180. Gerbrandy aan Van Angeren, 18-11-1941, plus bijlage 'Extract from *The Spoil of Europe*'; Reveille, *The Spoil of Europe*, 132; Smith, *Hitler's Gold*, 54.
- 95 Bedoeld is: president van De Nederlandsche Bank.
- 96 Eind jaren dertig stond Beyen bovenaan het lijstje namen dat Trip in gedachten had voor zijn opvolging als president van De Nederlandsche Bank. (De Vries, *Ernst Heldring II*, 1284-1285)
- 97 NA, 2.09.06, inv.nr. 1180. Gerbrandy aan Van Angeren, 18-11-1941.
- 98 *Ibidem*.
- 99 Fasseur, 'Angeren, Johannes Regnerus Maria van', 10.
- 100 NA, 2.09.06, inv.nr. 1180. Brief Van Angeren aan Gerbrandy, 20-11-1941. Over de geruchtsfeer binnen de Nederlandse gemeenschap in Londen meldde L. de Jong aan de Enquêtecommissie onder meer: "[M]en was zeer gespannen, overdreven gespannen en geïrriteerd tegenover elkaar. Er was een sterke neiging om allerlei achterklap als de waarheid te accepteren en met grote ijver en snelheid door te geven." (Posthumus Meyjes, *Enquêtecommissie*, 81-82.)
- 101 NA, 2.09.06, inv.nr. 1180. Van Angeren aan Gerbrandy, 20-11-1941.
- 102 *Ibidem*. Beyens vriend Van Hengel werd in de jaren dertig ook met nazisymptieën in verband gebracht. Dat gebeurde door Meinoud Rost van Tonningen in diens dagboek uit 1934. (Berger, *Im Schatten*, 525.)
- 103 *Dagboeken Van Lidth de Jeude I*, 743. In de dagboek-aantekening van 6 juli 1942 doet Van Lidth de Jeude verslag van een telefoongesprek met Gerbrandy over verschuivingen in diens kabinet. Over Gerbrandy's mening over Beyen tekent hij op: "Voor Financiën was hem voortdurend Mr. Beyen aanbevolen, ook door verschillende zijner ambtgenoten; hij acht een overwegend bezwaar iemand van de Unilever te benoemen, die in Nederland niet in een te besten reuk staat."
- 104 *Ibidem*, 172. Tot de 'honderd-percent-groep' worden onder anderen gerekend: Koningin Wilhelmina, prins Bernhard, J.W. Albarda, Van Lidth de Jeude, Michiels van Verduynen, Rijkens, Van der Tempel en vice-admiraal J.Th. Furstner. Ze verweten de oorlogskabinetten slapheid en waren voor de vorming van een regering die het volste vertrouwen van de Britse regering had.
- 105 NA, 2.09.06, inv.nr. 1180. Aantekening Van Houten voor Gerbrandy, 16-12-1941.
- 106 *Ibidem*.
- 107 NA, 2.09.06, inv.nr. 1180. Beyen aan Van Houten, 10-12-1941; J.W. Beyen, 'Nota inzake de overdracht door de B.I.S. te Basel van het goud van de Tsjechische Nationale Bank aan de Rijksbank in maart 1939' (3 december 1941).
- 108 AJWB. Dossier XIII a. B.J.S./Czech Gold. Brieven Beyen aan Gerbrandy, Van Kleffens, Steenberghe, Michiels van Verduynen, prins Bernhard, F. Beelaerts van Blokland, Van 't Sant, Van Houten en N.A.C. Slotemaker de Bruïne (The Netherlands Information Bureau in New York), 10-12-1941. Een dag later werd de nota, vertaald in het Engels, toegestuurd aan Cameron F. Cobbold (directeur Bank of England). In de begeleidende brief onderstreepte Beyen het grote belang dat deze zaak voor hem had. Hij zei publicatie te overwegen, maar niet zonder toestemming van de Bank of England, en vroeg Cobbold met klem de kwestie voor te leggen aan gouverneur Montagu Norman van de Bank of England.
- 109 Hatch, *Prince Bernhard*, 90; Fasseur, *Wilhelmina II*, 383.
- 110 AJWB. Dossier XXIII a. B.J.S./Czech Gold. Beyen aan Gerbrandy, 10-12-1941.
- 111 NA, 2.09.06, inv.nr. 1180. Beyen, 'Nota' (3-12-1941) 1.
- 112 Einzig, *Appeasement*, 122-135.

IV DE NIEUWE WERELD (1940-1952)

- 113 Zie hoofdstuk III.
- 114 AJWB. Dossier XIII, B.J.S./Czech Gold. Beyen, 'Notes regarding 'Appeasement' by Paul Einzig' (8-4-1942); Beyen, 'Note on Czechoslovakian gold transferred to the Reichsbank' (30-11-1942).
- 115 Ibidem. Beyen aan Van Houten, 6-4-1943.
- 116 Zie hoofdstuk III.
- 117 AJWB. Dossier XIII, B.J.S./Czech Gold. Memorandum Ries voor Slotemaker de Bruïne, 18-3-1942. (Slotemaker de Bruïne was als directeur van The Netherlands Information Bureau in New York bij de zaak, en vooral bij de publiciteit rondom het boek van Reveille betrokken. Hij had Ries de stukken met Beyens verweer laten lezen en zijn reactie gevraagd); Slotemaker de Bruïne aan Beyen, 30-3-1942; Beyen aan Slotemaker de Bruïne, 12-6-1942.
- 118 Kersten, *Buitenlandse Zaken*, 99-103, 420 (noot).
- 119 Fasseur, *Wilhelmina II*, 412.
- 120 Zie hoofdstuk III.
- 121 DBPN, C 1, 145. Aantekening loco-secretaris-generaal ministerie van Buitenlandse Zaken, W.F.L. graaf van Bylandt, 28-6-1940.
- 122 Kersten, 'Wilhelmina Roosevelt', 115-116. Wilhelmina (handgeschreven) aan Roosevelt, 13-8-1941.
- 123 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Beyen aan Gerbrandy als minister van Justitie, 24-2-1941.
- 124 DBPN, C 1, 84-85. Loudon aan Van Kleffens, 8-6-1940; Van Kleffens aan Loudon, 10-6-1940 – aangehaald in Beyens brief aan Gerbrandy van 24-2-1941 (zie noot 123).
- 125 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. John M. Wallace, vice-president The Chase National Bank, aan Beyen, 8-6-1940.
- 126 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Minister Buitenlandse Zaken (voor deze de loco-secretaris-generaal) aan financieel adviseur van de regering, 12-9-1940.
- 127 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Loudon aan ministerie Buitenlandse Zaken, 1-2-1941.
- 128 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Van Kleffens aan financieel adviseur van de regering, 3-2-1941.
- 129 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Loco-secretaris-generaal Buitenlandse Zaken (namens de minister) aan financieel adviseur van de regering, 3-2-1941.
- 130 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Loco-secretaris-generaal Buitenlandse Zaken aan minister van Justitie, 3-2-1941; Gerbrandy, aan Welter, 5-2-1941.
- 131 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Nota Van Angeren voor Gerbrandy persoonlijk, 4-2-1941.
- 132 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Gerbrandy aan Welter, 5-2-1941.
- 133 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Welter aan Gerbrandy, 8-2-1941.
- 134 ABZ, Londen Archief. EZ/CHZ o 4a Ib. Toepassing en uitvoering KB van 24-5-1940 A1 1940-1944. Van Troostenburg de Bruyn (handgeschreven) aan Van Kleffens, 5-2-1941. Van Kleffens opmerking in de kantlijn.
- 135 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Beyen aan Van Kleffens, 5-2-1941.
- 136 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Beyen aan Gerbrandy, 5-2-1941.
- 137 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Gerbrandy aan Beyen, 7-2-1941.
- 138 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Beyen aan Gerbrandy, 10-2-1941.
- 139 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Gerbrandy aan Beyen, 15-2-1941; Gerbrandy aan Beyen, 4-3-1941.
- 140 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Rapport Van Angeren aan Gerbrandy, 13-2-1941.
- 141 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Beyen aan Gerbrandy, 24-2-1941.
- 142 NA, 2.09.06, inv.nr. 2485. Gerbrandy aan Beyen, 4-3-1941. De brief was opgesteld door Van Angeren – handgeschreven concept bijgevoegd – en bevat de handgeschreven aantekening: "aanhouden tot nader order". Gezien het feit dat Beyen zijn werk als financieel adviseur heeft voortgezet en ook daarna met bepaalde aspecten van A1 belast is gebleven, is het aannemelijk dat de brief in deze vorm is verstuurd en door Beyen is aanvaard.
- 143 ABZ, Londen Archief. EZ/CHZ o 4a Ib. Van Troostenburg de Bruyn aan gezantschap in Washington, 23-4-1941.
- 144 ABZ, Londen Archief. EZ/CHZ o 4a Ib. Loudon aan ministerie van Buitenlandse zaken, 30-4-1941.
- 145 NA, 2.09.06, inv.nr. 1180. Van Angeren aan Gerbrandy, 20-11-1941.
- 146 Kersten, *Buitenlandse Zaken*, 343-352.
- 147 Ibidem, 331-337.
- 148 DBPN, C II, 588-590. Beyen aan minister van Financien a.i. Steenberghe, mei 1941; Kersten, *Buitenlandse Zaken*, 337-338.
- 149 Kersten, *Buitenlandse Zaken*, 337-340, 351.
- 150 Ibidem, 346-347.
- 151 Ibidem, 341-348.
- 152 Van den Brandhof, *De besluitwetgeving*, 138-139; De Jager, 'Bescherming Nederlandsche vermogen', 52.
- 153 Kersten, *Buitenlandse Zaken*, 348, 350-351.
- 154 De Jong, *Het Koninkrijk IX*, 441-442.
- 155 Blanken, *Geschiedenis Philips IV*, 176-178.
- 156 Ibidem, 176-182, 185.
- 157 PCA, dossier 142.1. Beyen, mr. J.W. Otten aan Gerbrandy, 27-2-1941. Otten stuurde Beyen "zeer vertrouwelijk en persoonlijk" een afschrift van de brief aan Gerbrandy. (PCA, dossier 142.1. Otten aan Beyen, 1-3-1941.)
- 158 PCA, dossier 19. Contacten Philips Willemstad – Nederlandse regering Londen. Sannes, S.S. Eriks en W. Benink aan Otten en Van Walsem, 8-5-1941. Eriks was de directeur van Philips Groot-Brittannië.

NOTEN

- 159 Ibidem.
 160 Ibidem.
 161 PCA, dossier 142.1. Zie Otten aan Beyen, 1-10-1940, 21-2-1941 en 1-3-1941.
 162 PCA, dossier 142.1. Otten aan Beyen, 15-12-1940.
 163 ABZ, Londens Archief, EZ/CHZ O 12a, Philips. Beslissing Corvo-Londen, 18-6-1941; NA, Archieven diplomatieke posten en consulaire posten (1856-) 1945-1954 (-1963), inv.nr. 3191. Archief gezantschap/ambassade Washington. Van Bylandt (namens Van Kleffens) aan Loudon, 26-6-1941.
 164 Blanken, *Geschiedenis Philips IV*, 188; ABZ, Londens Archief, EZ/CHZ O 12a, Philips. F.J. Snijders, secretaris Corvo-Londen, aan Van Kleffens, 8-1-1942.
 165 Blanken, *Geschiedenis Philips IV*, 184-185.
 166 PCA, dossier 142.1. Otten aan Beyen, 23-2-1943; Beyen aan Otten, 9-4-1943 (ontvangen 13-4-1943); Otten aan Beyen, 14-4-1943.
 167 UHAL. Notulen Directors' Conference, 23-5-1940 en 30-5-1940.
 168 Ibidem. Notulen Directors' Conference, 12-3-1942, 14-5-1942 en 16-7-1942.
 169 Ibidem. Notulen Special Committee van de Directors' Conference, 18-7-1940 en Notulen Director's Conference, met name die van 18-7-1940 en 1-8-1940; Beyen, *Het spel*, 147.
 170 Wilson, *History of Unilever II*, 381-382. Volgens Beyen hadden de voorzitter en vice-voorzitter van de Board, Geoffrey Heyworth en Rijkens "een zeer ruime blik [...] op de rol van een grote industrie in de maatschappij" (Beyen, *Het spel*, 147).
 171 Zie hoofdstuk III.
 172 Wilson, *History of Unilever II*, 381-382.
 173 De Jong, *Het Koninkrijk IX*, 84-85; Van Blankenstein, *M. van Blankenstein*, 252-254; Rijkens, *Handel en wandel*, 105-106; Van Blankenstein, 'Het Londense Vrij Nederland'; UHAL. Notulen Directors' Conference, 18-7-1940. PCA, dossier 142.1. Otten aan Beyen, 1-10-1940.
 174 Beyen, 'Een der weinigen'. In dit artikel herdacht Beyen de toen net overleden Van Blankenstein in warme bewoordingen. Naast Beyens stuk in *Het Parool* was een in memoriam geschreven door Rijkens afgedrukt.
 175 UHAL. Notulen Directors' Conference, 25-7-1940, 8-8-1940 en 22-5-1941; Beyen, *Het spel*, 144-145; Rijkens, *Handel en wandel*, 107; Aron, *Mémoires*, 172-177.
 176 Beyen, 'L'Europe après la fin de la guerre', 55-59.
 177 Beyen, 'Le système économique après la guerre', 236-241.
 178 Beyen, 'Réconstruction du monde', 521-524.
 179 Beyen, 'L'organisation de la future bataille contre le chômage', 301-305.
 180 AJWB. 'The Financial and Economic Rehabilitation of Europe after the War', toespraak Beyen voor The Royal Institute of International Affairs (Chatham House) op 13-3-1941. Plus verslag van de discussie.
 181 Ibidem.
 182 Rijkens, *Handel en wandel*, 110-111; HAUR, Rijk 194. 'Mijn ervaringen op het gebied van de internationale samenwerking', toespraak Rijkens op 11-11-1959 te Arnhem.
 183 De Jong, *Het Koninkrijk IX*, 85-86. De Jong trekt de lunches in de informele sfeer door op te merken dat Rijkens, Beyen en andere "gelijkgezinden" de prins eens in de drie of vier weken een lunch aanboden, waar stoom afgeblazen werd over de weifelachtige houding van de regering. Dit strookt echter niet met het 'voorzitterschap' dat de prins nadrukkelijk bekleedde en met de formele structuur van de debatten, die aan vooraf bepaalde onderwerpen waren gewijd. Het besprokene kreeg bovendien zijn weerslag in verslagen en studies en werd indien nodig ter kennis gebracht aan leden van het kabinet.
 184 Beyen, *Het spel*, 145.
 185 Rijkens, *Handel en wandel*, 110.
 186 *Dagboeken Van Lidth de Jeude I, X-XII*, IX.
 187 Rijkens, *Handel en wandel*, 110.
 188 Beyen, *Het spel*, 145.
 189 PCA, Bijeenkomsten in Londen onder leiding van prins Bernhard. Notulen van de bijeenkomst op 1-4-1941.
 190 Ibidem.
 191 Ibidem. Notulen van de bijeenkomst op 26-8-1941.
 192 Ibidem. Notulen van de bijeenkomst op 24-4-1941.
 193 Ibidem. 'Nota inzake werkloosheids-voorkoming en -bestrijding, uit te brengen in de bijeenkomst, te houden onder leiding van z.k.h. Prins Bernhard der Nederlanden', 13-6-1941. (Besproken op 17-6-1941).
 194 Ibidem. Notulen van de bijeenkomst van 17-6-1941.
 195 NA 2.03.01. Ministerie van Algemene Oorlogsvoering en Algemene Zaken, Kabinet van de minister-president, inv.nr. 11. Lezing Beyen voor de Nederlandsche Kring in Londen op 29-9-1941.
 196 Kuin, 'P. Rijkens', 340.
 197 UHAL. Notulen Directors' conference, 3-12-1942.
 198 AJWB, IX p. Beyen aan G. Findlay Shirras, 21-7-1943; UHAL. Legal Department, AA 5562, 1942-1943. Manchester Statistical Society aan de secretaris van Lever Brothers & Unilever Ltd., 1-4-1943, memo Beyen aan (directiesecretaris) L.V. Fildes (zonder datum), brief van de Manchester Statistical Society aan de secretaris van Lever Brothers & Unilever Ltd., 22-4-1943; AJWB, IX p. Opmerkingen Lawrence L. Tweedy, voorzitter van de Amerikaanse Kamer van Koophandel in Londen, voorafgaande aan een lunchtoespraak van Beyen, 14-7-1943; Beyen, *Het spel*, 147, 150.
 199 Beyen, *Het spel*, 147.
 200 Lever Brothers & Unilever Limited, *The Problem of*

IV DE NIEUWE WERELD (1940-1952)

- Unemployment*, 6-7, 10. Cursiveringen van Beyen.
- 201 Ibidem, 14-20.
- 202 Ibidem, 20-23.
- 203 Ibidem, 23-24.
- 204 Ibidem, 24-26.
- 205 Ibidem, 3. Vier dagen voor de officiële publicatie van *The Problem of Unemployment* stuurde de voorzitter van de Board van Unilever, Heyworth, aan Beveridge een exemplaar van de brochure met een begeleidende brief, waarin de Unilever-topman enigszins verontschuldigend opmerkt dat dit verband zonder voorafgaande consultatie met Beveridge was gelegd. (UHAL. Legal Department, AA 5562, 1942-1943).
- 206 UHAL. Notulen Directors' Conference, 21-1-1943; *Daily Express*, 22-1-1943.
- 207 *The Manchester Guardian*, 22-1-1943.
- 208 *The Times*, 22-1-1943.
- 209 *The Financial Times*, 22-1-1943.
- 210 UHAL. Notulen Directors' Conference, 28-1, 11-2, 25-2, 20-5 en 7-10-1943. De oplages van het Unilever-rapport staan overigens in geen verhouding tot die van het Beveridge-rapport, waarvan 650.000 exemplaren in Groot-Brittannië werden verkocht.
- 211 UHAL. Notulen Directors' Conference, 6-5, 20-5-1943 en 28-2-1944.
- 212 Beyen, *Het spel*, 149; UHAL. Notulen Directors' Conference, 28-1-1943.
- 213 Beyen, *Het spel*, 149-150. Keynes' steun voor Roosevelt's New Deal is een voorbeeld van dit economisch nationalisme. Beyen meende dat Keynes' economisch nationalisme "een minder gelukkig gevolg" heeft gehad voor het streven naar Europese eenwording. Wel koesterde Keynes dezelfde belangstelling voor de sociale kant van economische ontwikkeling als Beyen. Keynes was enthousiast over het Beveridge-rapport en verdedigde het op een sceptische Treasury, waar de angst leefde dat het plan onbetaalbaar was. (Skidelsky, *Keynes III*, 266-270.)
- 214 *Enquêtecommissie 1940-1945*, 2C, 679. Beyen had bovendien eind 1940 in het eerste nummer van *La France Libre* ('L'Europe après la fin de la guerre', 15-11-1940) al opgeroepen tot ideeënvorming voor het naoorlogse Europa.
- 215 Studie-Groep voor Reconstructie Problemen, *Rapporten 1ste reeks*, 1; PCA. Tekst uitnodiging aan in aanmerking komende Nederlanders in Londen om in een commissie van de Studie Groep plaats te nemen. Rijkens' plan kreeg navolging. In New York werd begin 1942 de 'Netherlands Study Group for Post-War Reconstruction' opgericht, met onder anderen Otten en F.A.C. Guépin van Philips en oud-thesaurier-generaal Ries. (ABZ, Londens Archief ez/BNOV ez A 15, Netherlands Study Group for Post-War Reconstruction te New York 1942-1946.)
- 216 Studie-Groep, *Rapporten 1ste reeks*, 1; *Enquêtecommissie 1940-1945*; 2C (1949) 679.
- 217 *Enquêtecommissie 1940-1945*; 2C, 679; Kersten, 'Nederlandse opvattingen', 156; De Jong, *Het Koninkrijk IX*, 1440-1441.
- 218 Beyen leidde zeven commissies over economische groepsvorming (toen 'groepvorming' genoemd) en haar gevolgen, een commissie voor het grondstoffenvraagstuk en een commissie voor het belastingstelsel. Hij was daarnaast lid van commissies voor wapenstilstands- en vredesvoorwaarden, voor territoriale maatregelen tegen Duitsland, voor werkloosheidsbestrijding (het onder voorzitterschap van J.B. Aug. Kessler van Shell in augustus 1944 uitgebrachte rapport 'Voorkoming en bestrijding van Werkloosheid' volgde in grote lijnen *The Problem of Unemployment*, de studie van Beyen die Unilever begin 1943 publiceerde), voor de toekomstige radio-omroep (het eindrapport van deze laatste commissie sprak zich onder meer uit voor de instelling van een "Nationaal Omroep", die over 75 procent van de zendtijd zou moeten beschikken; de rest bleef over voor andere – confessioneel, cultureel of politiek georiënteerde – omroepverenigingen; dit advies kwam overeen met Beyens gedachten over de omroep die hij in de jaren twintig naar voren bracht, toen hij de belangen van Philips verdedigde bij het opzetten van een omroepbestel – zie hoofdstuk II), de pers, en van een commissie ter bestudering van de vraag of er in Nederland een Permanent College van Adviseurs voor Economische en Maatschappelijke Vraagstukken moet komen.
- 219 Aan het rapport lagen drie vragen ten grondslag: "[1] Verdient het aanbeveling tot economische groepsvorming over te gaan? Moeten de economische grenslijnen samenvallen met de politieke?; [2] Indien groepsvorming gewenst, welke economische groepen dienen dan in het leven te worden geroepen; en welke moet hun onderlinge verhouding zijn?; [3] Welke maatregelen moeten worden aanbevolen ten opzichte van de financiële verhouding tussen de voornaamste landen, resp. tussen de voornaamste economische groepen?" (ABZ, Londens Archief 1940-1945, ez/BNOV A12. Studiegroep voor Reconstructie Problemen – Organisatie van en toetreding tot).
- 220 Studie-Groep, 'Economische Groepsvorming', 37-38.
- 221 Ibidem, 40.
- 222 De Jong, *Het Koninkrijk IX*, 669-681.
- 223 De Nederlandse gemeenschap in Londen was unaniem tegen de vorming van een Europees blok

NOTEN

- of van te sterke continentale banden, concludeert G.M.V. Mans na een onderzoek van de ideeën van Nederlandse ballingen tijdens de Tweede Wereldoorlog. (Mans, 'Ideas of Netherlands Exiles', 455.)
- 224 Studie-Groep, 'Economische Groepvorming', 39-40, 50-52.
- 225 *Vrij Nederland* (Londen), 15-8-1942. Hoofdartikel 'Onze naaste vrienden'.
- 226 Studie-Groep, 'De Organisatie der Statengemeenschap', 27-28.
- 227 PRO. FO371/35361 126750. W.L. Fraser (Treasury) aan Nigel Ronald (Foreign Office), 23-4-1943, met aantekeningen van anderen. De hier aangehaalde opmerkingen zijn van J.E. Coulson van het Foreign Office.
- 228 Zie hoofdstuk III.
- 229 De Vries, *Geschiedenis DBPN*, 267-277.
- 230 Moggridge, *Collected Writings Keynes*, xxvi, 328-330. Keynes aan lord Catto (net als Keynes adviseur op de *Treasury*) en anderen, 19-9-1941, gevolgd door aantekening; *DBPN*, C 3, 520-522. Aantekening Ronald, acting counsellor van het general department Foreign Office belast met economische en financiële onderhandelingen, 3-11-1941; 580-582. Beyen aan Keynes, 17-11-1941; 603-604. Keynes aan Beyen, 21-11-1941.
- 231 PCA, dossier 193.7:913. Post-War Planning. Vertrouwelijke notulen van de discussiebijeenkomst in het Royal Institute of International Affairs (Chatham House) op 17-11-1943 met Nederlandse vertegenwoordigers over het Duitse probleem.
- 232 Het idee om Duitsland terug te brengen tot een agrarische staat leidde een hardnekkig bestaan en werd tegen het eind van de oorlog nog onder anderen gepropageerd door de toenmalige Amerikaanse minister van Financiën, H. Morgenthau jr. De gedachte werd tijdens de discussie in Chatham House naar voren gebracht door de Nederlandse majoor J.C. Grootenhuis.
- 233 PCA, dossier 193.7:913. Notulen discussiebijeenkomst Chatham House, 17-11-1943.
- 234 Het betrof de commissies 'Territoriale Maatregelen ten Opzichte van Duitsland', 'Het Reparatievraagstuk (a) Schade en Schadevergoeding', 'Het Reparatievraagstuk (b) Richtlijnen inzake het Opleggen van Reparatie Verplichtingen' en 'Wapenstilstands- en Vredesvoorwaarden op te leggen aan den vijand en de Verhouding tot hem na den Oorlog'.
- 235 Studie-Groep, 'Territoriale Maatregelen ten Opzichte van Duitsland', 71-74.
- 236 Studie-Groep, 'Het Reparatievraagstuk'. '(a) Schade en Schadevergoeding', juli 1942 en '(b) Richtlijnen inzake het Opleggen van Reparatie Verplichtingen', 3-5, 23, 27, 33. In het kabinet was Beyens directe 'baas', minister Van den Broek van Financiën, een fervent voorstander van annexatie van Duits grondgebied. Ook Van Kleffens van Buitenlandse Zaken raakte hier in de winter van 1944/1945 van overtuigd (Kersten, 'Broek, Johannes van den', 68; Kersten, 'Kleffens, Eelco Nicolaas van', 332; Kersten, 'Die Aussen- und Bündnispolitik der Niederlande', 162).
- 237 UHAL. Notulen Directors' Conference, 3-12-1942.
- 238 UHAL. Notulen Directors' Conference, 2-12-1943.
- 239 UHAL. Notulen Directors' Conference, 6-1-1944.
- 240 AJWB. 'International Co-operation', (second endeavour final draft), 13-3-1944, 1-2. Voorzover is na te gaan is dit herziene document niet nader in de Board van Unilever besproken en is het evenmin gepubliceerd.
- 241 Ibidem, 4-7.
- 242 Ibidem, 9-11, (onderstreping in Beyens rapport).
- 243 Ibidem, 52-54, 80-81.
- 244 Ibidem, 36-38.
- 245 Ibidem, 44, 59-77.
- 246 Ibidem, 14-15, 86.
- 247 Wat het denken over het primaat van de economie betreft raakte Beyen aan het marxisme, hoezeer hij deze ideologische stroming wegens haar dirigistische elementen afwees. Zie hoofdstuk III.
- 248 ABZ/NA, inv.nr. 1520. Groot-Brittannië; Gezantschap/Ambassade Londen, 1937-1945. Verslagen van vergaderingen van de Ministerieële Commissie voor na-oorlogsvraagstukken.
- 249 Studie-Groep, 'Economische Groepvorming', 50, 43-46.
- 250 Hoofdstuk III.
- 251 Hoofdstuk III.
- 252 *DBPN*, C 6, 48-54. Beyen, 'Notes on Monetary Conditions after the War', 30-12-1942, aldaar: 52. Beyen zal zich in deze visie geruggeleund hebben geweten door M. van Blankenstein, de hoofdredacteur van het Londense weekblad *Vrij Nederland*. Deze had enkele maanden eerder geschreven: "Groepen met overeenstemmende opvattingen, tradities en belangen moeten zich vereenigen. [...] Ouchy [de conventie voor geleidelijke vrijmaking van handelsverkeer, die Nederland, België en Luxemburg in 1932 ondertekenden] was een zwakke poging om economische saamhorigheid tot haar recht te laten komen; zij was voor dien tijd nog te sterk. Verzet van groote mogendheden verijdelde haar. Nu zijn veel radicaler stappen tot economische samenwerking mogelijk, zonder dat groote mogendheden zich daartegen zullen durven verzetten – als men er maar bijtijds mee komt. [...] Nederlandsch-Belgische toenadering staat voor ons op den voorgrond. Die eenheid zou uitbreiding kunnen vinden [...]" (*Vrij Nederland*, 15-8-1942.) Na de oorlog zou de Canadees

IV DE NIEUWE WERELD (1940-1952)

- Morton M. Mendels, secretaris van de Wereldbank, waar Beyen toen een van de bewindvoerders was, over het memorandum van december 1942 schrijven: "You forsook five years ago that multilateralism is more than the signing of multilateral agreements." (AJWB, IX p. Mendels aan Beyen, zonder datum.) Beyen was niet de enige in Londen die aan een netwerk van bilaterale monetaire verdragen dacht. In kringen van de Vrije Fransen leefde ook een dergelijk idee, uitgaande van het zelfde Brits-Franse akkoord van 1939, dat ook Beyen inspireerde. (Forsyth, *Restoring International Payments*, 11-13).
- 253 Beyen, 'De financiële politiek', 222-223.
- 254 Beyen, 'Monetaire overeenkomsten' 73-74, 76-77.
- 255 Beijen, 'Monetair accord Nederland, België en Luxemburg', 94.
- 256 Beyen, 'Monetaire overeenkomsten', 77.
- 257 Weisglas, *Benelux*, 10.
- 258 Ibidem, 9-12; De Jong, *Het Koninkrijk* c, 682, noot 1; Van Roon, *Kleine landen*, 91-120.
- 259 Studie-Groep, 'Economische Groepvorming', 39.
- 260 Kersten, 'Nederland en België in Londen', 502-506; Beyen, *Het spel*, 147; Grosbois, 'De onderhandelingen van Londen', 42.
- 261 De Jong, *Het Koninkrijk* IX, 239, 316, 380.
- 262 Ibidem, 682; Kersten, 'Nederland en België in Londen', 504; Beyen, *Het spel*, 147; Gutt, *La Belgique*, 153.
- 263 Gutt, *La Belgique*, 154-155; Van der Wee, 'Het monetaire en economische beleid van België'.
- 264 Het gezantschap van Michiels van Verduynen was in 1942 in een ambassadeurschap omgezet. Hij was bovendien op 31-12-1941 als minister zonder portefeuille opgenomen in het kabinet-Gerbrandy.
- 265 Gutt, *La Belgique*, 155-156; De Jong, *Het Koninkrijk* XI, 682-683.
- 266 Kersten, 'Nederland en België in Londen', 505-507.
- 267 Van der Wee, 'Het monetaire en economische beleid van België'.
- 268 België en Luxemburg vormden sinds 1921 een economische unie. België trad tegenover derde landen handelend voor deze unie op.
- 269 Kersten, 'Nederland en België in Londen', 504-505.
- 270 De Jong, *Het Koninkrijk* IX, 683-684; Kersten, 'Nederland en België in Londen', 505; Weisglas, *Benelux*, 114.
- 271 DBPN, C 6, 48-54. Beyen, 'Notes on Monetary Conditions', aldaar: 50. De latere Economische en Monetaire Unie (EMU) zou op dit idee zijn gebaseerd.
- 272 Gutt vond, net als Beyen, dat internationale samenwerking zich langs de regionale weg moest ontwikkelen. (Crombois, 'Camille Gutt et la création du FMI', 300-301.)
- 273 NIOD. Dagboek E.N. van Kleffens, 10-2-1943 - 11-4-1945. Notitie 22-3-1943.
- 274 Beyen, *Het spel*, 147.
- 275 Polak, 'Financial Relations', 186.
- 276 In zijn manuscript voor een proefschrift over de Benelux concludeert Arend Jan Bokestijn uit het feit dat Van Kleffens de opmerking van Gutt zonder kritische aantekening in zijn dagboek schreef, dat de minister van Buitenlandse Zaken meeging met Beyens argumentatie, op basis waarvan Gutt zijn uitlating zou hebben gedaan.
- 277 NIOD. Dagboek Van Kleffens. Notitie 22 maart 1943.
- 278 Kersten, 'Nederland en België in Londen', 506-507.
- 279 AJWB. Beyen aan Van den Broek, 1-4-1943.
- 280 Polak, 'Financial Relations', 189-192. Beyen zou zich bij de devaluatie van het pond in 1949 als bewindvoerder bij het IMF vanuit Washington opnieuw sterk maken voor een harde gulden. (Ibidem, 194-195)
- 281 NA, inv.nr. 2.03.01. Ministerie van Algemene Oorlogsvoering en Algemene Zaken, Kabinet van de minister-president. Bestanddeel 355. Van den Broek aan het Nederlandse kabinet te Londen, 14-4-1943.
- 282 Grosbois, 'De onderhandelingen van Londen', 46-49.
- 283 Ibidem, 48-49.
- 284 Van der Wee, 'Monetaire en economische beleid'.
- 285 ABZ/NA, inv.nr. 01379. Archief Groot-Brittannië. Gezantschap/ambassade Londen 1937-1945. Tekst van de 'Nederlandsch-Belgisch-Luxemburgsche monetaire overeenkomst'.
- 286 ABZ/NA, inv.nr. 01379. Archief Groot-Brittannië. Gezantschap/ambassade Londen. Van Kleffens aan Michiels van Verduynen, 19-10-1943.
- 287 Kersten, 'Nederlandse Europese integratiepolitiek', 8 en 10.
- 288 Dumoulin en Dutrieue, *La Ligue Européenne de coopération économique*, 46.
- 289 Beyen, *Het spel*, 147, 146. Het verzet van minister Kerstens tegen het monetaire akkoord tussen België, Nederland en Luxemburg stoelde deels ook op de 'one world'-benadering. (Kersten, 'Nederland en België in Londen', 506.)
- 290 DBPN, C 6, 48-54. Beyen, 'Notes on Monetary Conditions', aldaar: 52.
- 291 Beyen, *Het spel*, 158.
- 292 AJWB, IX m. Verbatim verslag van de besprekingen op de *Treasury* van 24-7-1942; Crena de longh aan Beyen, 11-9-1942. Beyen leidde de Nederlandse afvaardiging naar de besprekingen op de *Treasury* tot Van den Broek eind 1942 als volwaardig minister van Financiën de plaats innam van J.W. Albarda, die deze post naast zijn ministerschap van Waterstaat een jaar ad interim had waargenomen. Tot de Nederlandse delegatie behoorde verder

NOTEN

- Crena de longh, die onder meer zorg droeg voor de belangen van Nederlands-Indië. Behalve Nederland waren van Europese zijde België (delegatieleider: baron Boël, later minister Gutt), de Vrije Fransen (R. Pléven), Griekenland (minister K. Varvaressos), Joegoslavië (minister Juraj Sutej), Noorwegen (minister P. Hartmann), Polen (minister H. Strasburger) en Tsjecho-Slowakije (minister L. Feierabend) vertegenwoordigd. Verder namen afgevaardigden deel van Australië, Canada, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika en van de Verenigde Staten. Voor Groot-Brittannië was de Treasury vertegenwoordigd door onder anderen Keynes, Waley, en Fraser, die als contactpersoon optrad tussen de Treasury en de in Londen verblijvende geallieerden. Namens het *Foreign Office* nam Ronald aan het overleg deel en voor de Bank of England was onder anderen Niemeyer aanwezig. De leiding van de vergadering had de financial secretary van de Treasury, eerst H. Crookshank, later Ralph Assheton.
- 293 Skidelsky, *Keynes III*, 135, 330. De Treasury had nog een 'speciaal adviseur': lord Catto, een van de directeurs van de Bank of England. Beiden hadden hun kamers op de tweede verdieping van het departement, waar ook de minister kantoor hield. Volgens Beyen beweerden "boze tongen" dat Keynes en Catto leefden als "Doggo and Catto". (Beyen, *Het spel*, 154.)
- 294 AJWB, IX m. Verbatim verslag van de besprekingen op de Treasury van 24-7-1942 met Beyens correcties daarop (7-8-1942). Tijdens de bespreking met de geallieerde ministers op 24 juli kwam ook een Brits voorstel aan de orde om een gezamenlijke verklaring op te stellen die regeringen van met name neutrale landen waarschuwde voor transacties van hun burgers met bezittingen, rechten of belangen uit door de nazi's en hun bondgenoten bezette gebieden. De geallieerden moesten zich volgens de Britten het recht voorbehouden deze transacties ongeldig te verklaren. Bij het vervolgoverleg trad Beyen namens de Nederlandse regering op. Hij pleitte ervoor de neutrale landen, vooral Zwitserland, niet in een onmogelijke positie te brengen. Als gevolg van deze druk zouden maatregelen die deze landen zelf wilden nemen, wel eens ondergraven kunnen worden. Op het ministerie van Justitie was men niet onverdeeld gelukkig met deze houding. (Collectie Beyen IX m. Verbatim verslag van de besprekingen op de Treasury van 24-7-1942 en de ontwerp tekst van de gezamenlijke verklaring; Verslag van de vergadering op de Treasury van 24-7-1942 van Beyen en Crena de longh aan minister van Financiën a.i. Albarda, 5-8-1942; DBPN, C 5, 226-227. Aantekening van W.G. Belinfante van Afdeling I van het ministerie van Justitie voor het hoofd van de Afdeling, 7-8-1942.)
- 295 AJWB, IX m. Verbatim verslag van de besprekingen op de Treasury van 24-7-1942.
- 296 DBPN, C 5, 153-161. Nota van de financieel adviseur van de regering Beyen, 'The Problem of Currency in the Post-War Period', juli 1942, aldaar 154-155, 161. 297 PRO.T160/1161/F18182/3. Fraser aan sir F. Philips (vertegenwoordiger van de Britse Treasury in Washington).
- 298 Kersten, 'Broek, Johannes van den', 68.
- 299 PRO.T160/1161/F18182. Memorandum Waley aan onder anderen Fraser, Keynes, sir W. Eady (second secretary op de Treasury voor Buitenlandse Financiële Betrekkingen), 20 januari 1943; Horsefield, *International Monetary Fund I*, 17.
- 300 AJWB, IX m. Verbatim verslag bijeenkomst geallieerde ministers van Financiën op de Treasury, 26-2-1943.
- 301 Ibidem.
- 302 Ibidem.
- 303 AJWB, IX p. Onder meer Crena de longh aan Beyen, 2-2-1944.
- 304 ABZ, Londens Archief. EZ/BNOV.A22 I. Van den Broek aan Van Kleffens, 5-5-1943.
- 305 Mikesell, *Bretton Woods Debates*, 12-13; Skidelsky, *Keynes III*, 244-245; Beyen, *Money*, 162-163.
- 306 Mikesell, *Bretton Woods Debates*, 12-13; Skidelsky, *Keynes III*, 206-209, 244-245; Beyen, *Money*, 161-163.
- 307 AJWB, IX p. (Draft) Note on the 'Proposal for an International Clearing Union' and the 'Proposal for a United and Associated Nations Stabilization Fund', notitie Beyen, 19-4-1943. Het was de bedoeling van Beyen en Van den Broek om dit stuk in te brengen in het informele overleg van geallieerde landen in de Treasury. (Beyen aan Waley en andere deelnemers aan de besprekingen in de Treasury, 22-4-1943) Op 7-5-1943 werd de notitie in deze kring besproken. (DBPN, C 6, 410, noot 3.) Eerder had Beyen al voor de top van Unilever de voorstellen van Keynes en White tegen elkaar afgezet. (AJWB.)
- 308 Beyen, *Het spel*, 156.
- 309 AJWB, VII. Toespraak van Beyen voor de Allied Economic Discussion Group, onder de titel 'Does There Exist a Natural Exchange Parity between Two Currencies?' 2 december 1943. Beyen verwierp hierin de gedachte dat er een natuurlijke pariteit in de koersen van valuta bestond. Het was een onderwerp waarmee hij zich ook in de jaren dertig had beziggehouden (hoofdstuk III).
- 310 DBPN, C 6, 48-54. Beyen, 'Notes on Monetary Conditions'.
- 311 De plannenmakerij was in de zomer van 1940 begonnen met een uiteenzetting van Walther Funk, de opvolger van Hjalmar Schacht als Duitse

IV DE NIEUWE WERELD (1940-1952)

- minister van Economische Zaken, over een na-oorlogse Europese financiële en economische unie, vanzelfsprekend onder leiding van Duitsland. Betalingen tussen aangesloten Europese landen zouden niet bilateraal worden afgerekend, maar multilateraal via een clearing-instituut in Berlijn. De handel met landen buiten de unie moest worden geregeld via bilaterale overeenkomsten, die door de unie zouden worden gesloten. (Skidelsky, *Keynes III*, 195; Mikesell, *Bretton Woods Debates*, 2.)
- 312 DBPN, C 5, 627-634. Nota financieel adviseur van de regering, J.W. Beyen, en het lid van de Raad van Bijstand voor Nederlandsch-Indische zaken, D. Crena de longh over 'Nederland in het internationaal betalingsverkeer', 6-11-1942, aldaar 633.
- 313 DBPN, C 6, 48-54. Beyen, 'Notes on Monetary Conditions after the War', 30-12-1942, aldaar 53-54.
- 314 ABZ/NA, inv.nr. 1520. Groot-Brittannië; Gezantschap/Ambassade Londen, 1937-1945. Verslag vergadering volledige Ministerieele Commissie voor na-oorlogsvraagstukken, 22-5-1942. Naast deze commissie besloot het kabinet in 1943 een Studiecommissie voor Reconstructieproblemen in te stellen die aan de ministerraad moest rapporteren over "die reconstructie-vraagstukken, welke zoowel binnen het Koninkrijk, als voor het Koninkrijk te midden van andere staten, om oplossing vragen, na het eerste herstel van de orde". Ook van deze commissie, die onder voorzitterschap stond van Gerbrandy, maakte Beyen deel uit, samen met onder anderen Rijkens (ondervoorzitter) en Posthumus Meyjes. (DBPN, C 6, 68-70. Ontwerpkabinetbeschikking inzake de oprichting van de studiecommissie voor reconstructieproblemen, 2-1-1943.)
- 315 Ibidem. Verslag vergadering volledige commissie op 29-5-1942.
- 316 Ibidem.
- 317 Ibidem; Beyen, *Het spel*, 158.
- 318 Beyen, *Money*, 159-160.
- 319 Horsefield, *Annals of the Fund*, 14; wBA. Oral History Program. Transcript gesprek met Daniël Crena de longh, 1-8-1961, 2.
- 320 Skidelsky, *Keynes III*, 334.
- 321 AJWB, IX p. Lawrence L. Tweedy, voorzitter Amerikaanse Kamer van Koophandel in Londen, aan Beyen, 5-5-1943.
- 322 AJWB, IX p. Lunchtoespraak van Beyen voor de Amerikaanse Kamer van Koophandel in Londen, 14-7-1943. Beyens verhandeling kreeg aandacht in de Britse pers. (AJWB, IX p. G. Findlay Shirras aan Beyen, 16-7-1943.)
- 323 Ibidem. Interessant is dat Beyen hier geen melding maakt van de zogeheten Tripartite Overeenkomst die de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk in september 1936 sloten om tot stabilere monetaire verhoudingen op de wereld te komen. België, Nederland en Zwitserland sloten zich hier later bij aan. Het akkoord wordt wel als een voorloper van het Internationale Monetaire Fonds gezien. Anderzijds is het wel begrijpelijk dat Beyen aan deze regeling voorbijging. Hij vond haar "vaag" en "halfhartig" (Beyen, *Money*, 113-114).
- 324 Ibidem.
- 325 Ibidem. In de New Yorkse pers circuleerden in het voorjaar van 1943 berichten dat Beyen officieel zou zijn aangezocht om een geheel te maken van de plannen van Keynes en White. Deze meldingen klopten echter niet. (AJWB, IX p. Otto Jeidels, Bank of America, aan Beyen, 7-5-1943; Beyen aan Jeidels, 11-8-1943.)
- 326 Skidelsky, *Keynes III*, 300-336.
- 327 Mikesell, *Bretton Woods Debates*, 15-16, 24-25; Skidelsky, *Keynes III*, 316, 320.
- 328 AJWB, IX p. Beyen aan Jeidels, 11-8-1943.
- 329 Beyen, *Money*, 164.
- 330 PRO, T160/1161/F188182/3. Fraser aan Philips, 10-5-1943.
- 331 Skidelsky, *Keynes III*, 334.
- 332 Gesprek met E.H. van den Beugel, 17-3-1999.
- 333 NA. Archieven diplomatieke en consulaire posten (Washington), inv.nr. 3292. Van den Broek aan Beyen, 5-6-1944.
- 334 Skidelsky, *Keynes III*, 343; Horsefield, *Annals of the Fund*, 63. De Britten stelden er hoge prijs op dat Beyen met hen meereisde. In een persoonlijke aantekening liet sir W. Eady, die op de Treasury buitenlandse financiële betrekkingen behandelde, Beyen weten: "May I add a personal hope that you will come, not only because of your special experience, but for the pleasure of your company". (AJWB. Eady aan Beyen, 1 juni 1944; het betreft een met de hand geschreven toevoeging.)
- 335 Beyen, *Het spel*, 151-152, 171, 159; Harrod, *The Life of Keynes*, 575.
- 336 Beyen, *Het spel*, 160.
- 337 AJWB, IX p. Fraser aan Beyen, 10-5-1944.
- 338 Skidelsky, *Keynes III*, 343.
- 339 Beyen, *Het spel*, 160.
- 340 Ibidem; Skidelsky, *Keynes III*, 343. De violoncel kreeg Beyen via David Bingham. Met hem had Beyen in de jaren dertig te maken gehad, toen Bingham nog Birnbaum heette en financieel adviseur van de AKU was (zie hoofdstuk III). De naamsverandering had te maken met de emigratie naar Amerika. Om passende muziek te krijgen schakelde Beyen Arnold Vas Dias in, die general manager was van n.v. Algemeen Nederlandsch-Indisch Persbureau Aneta te New York. (AJWB. Arnold Vas Dias aan Beyen, 7-7-1944; Beyen aan Vas Dias, 12-7-1944.)

NOTEN

- 341 Beyen, *Het spel*, 160-161; Beyen, *Money*, 169; Skidelsky, *Keynes III*, 343-344.
- 342 Mikesell, *Bretton Woods Debates*, 33-34; Horsefield, *Annals of the Fund*, 63-69; Skidelsky, *Keynes III*, 344-346; Van Dormael, *Bretton Woods*, 168.
- 343 Van Dormael, *Bretton Woods*, 168-169; Koelewijn, 'Bij Keynes liep niemand naar binnen'; Beyen, *Het spel*, 161; Beyen, *Money*, 169. Het hotel draagt de herinnering aan het feit dat binnen zijn muren verrekende afspraken voor monetaire stabiliteit zijn gemaakt, nog steeds met trots. Zo hebben de deuren van de kamers koperen plaatjes met daarop de namen van de delegatieleden die er sliepen. (Skidelsky, *Keynes III*, 347.)
- 344 Beyen, *Money*, 169-170.
- 345 ABZ. Londen Archief EZ/BNOV/A.22-1. Van Vredenburg (persoonlijk) aan Van Bylandt, (ontvangen 21-7-1944). Van Vredenburg was door ambassadeur Loudon naar Bretton Woods gestuurd. (AJWB. Van Boetzelaer aan Beyen, zonder datum.)
- 346 Polak, de latere bewindvoerder en adviseur van het IMF, was in de Tweede Wereldoorlog verbonden aan de Economische, Financiële en Scheepvaartmissie van het Koninkrijk der Nederlanden in de Verenigde Staten. Van de Nederlandse delegatie in Bretton Woods maakten verder onder anderen deel uit: D. Crena de longh (volgens Polak: Beyens "serieuze substituu't"), H. Riemsens, financieel attaché bij de Nederlandse ambassade in Washington en lid van de Economische, Financiële en Scheepvaartmissie, en A.H. Philipse, verbonden aan diezelfde missie, de bankier A.A. Andriesse en A. Broches, die als secretaris van de delegatie optrad. Broches, die piano speelde, zou enkele jaren later in Washington met Beyen musiceren.
- 347 Persoonlijk archief J.J. Polak. Passages uit brieven die Polak tussen 1-7 en 22-7-1944 aan zijn vrouw schreef. (Onderstreping van Polak.)
- 348 Gesprek met J.J. Polak, 12-6-1999. Polak was in de Nederlandse delegatie de enige afgestudeerde econoom, en Beyen maakte daar dankbaar gebruik van. Ook persoonlijk konden beiden het goed met elkaar vinden.
- 349 ADNB. 'Verslag van de Monetaire en Financiële conferentie der Vereenigde Volken, gehouden te Bretton Woods, New Hampshire, van 1 tot en met 22 juli 1944, en in het bijzonder nopens de Nederlandsche deelneming daaraan', van A. Broches, secretaris van de Nederlandse delegatie naar Bretton Woods, 27-11-1944, 11. "De nauwe samenwerking heeft ongetwijfeld de positie ter conferentie zoowel van België als van Nederland zeer versterkt", aldus het rapport. De Nederlands-Belgische afspraak opende volgens het verslag de mogelijkheid om tot een afspraak te komen waarbij Nederland bijvoorbeeld gedurende de eerste twee jaar een 'director' aanwijst voor het fonds en een plaatsvervanger voor de Bank en België een 'director' voor de Bank en een plaatsvervanger voor het Fonds. Voor de daaropvolgende periode van twee jaar zouden de rollen moeten worden omgedraaid. In een telegram aan minister Van den Broek zou Beyen na de conferentie de samenwerking met de Belgische delegatie "uitnemend en zeer effectief" noemen. (ABZ, Londen archief, EZ/BNOV/A.22-1. Beyen aan Van den Broek, 27-7-1944.)
- 350 ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 28-29, 59, 90-91. Overigens zag de Sovjet-Unie direct na de oorlog af van aansluiting bij de instellingen van Bretton Woods, wat voor Nederland en België het aangename gevolg had dat beide landen zowel in de 'board' van bewindvoerders van het Fonds als in die van de Bank een zetel kregen.
- 351 Gotovitch, *Documents diplomatiques belges*, 82. Minister van Financiën Gutt aan premier H. Pierlot, 18-7-1944.
- 352 ABZ. Archief ambassade Washington 1945-1954, inv.nr. 2719. Beyen aan Van den Broek, 19-7-1944. Van den Broek aan Beyen, 27-7-1944.
- 353 Van Dormael, *Bretton Woods*, 187, 190.
- 354 AIMF. 'Informal Minutes Commission 1 United Nations Monetary and Financial Conference at Bretton Woods' (Bretton Woods, juli 1944); ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 52, 57.; Mikesell, *The Bretton Woods Debates*, 52. De Amerikaanse houding was ingegeven door verzet tegen een idee van Keynes om het Fonds door onafhankelijke internationale bestuurders te laten leiden en onafhankelijk van de politiek te laten opereren. De bewindvoerders zouden zich in die opzet slechts met het algemene beleid moeten belasten en bij gelegenheid moeten vergaderen. Washington wilde daarentegen de vinger aan de pols houden, ook wat de dagelijkse activiteiten van het Fonds betreft. Alleen dan waren de Amerikaanse belangen veiliggesteld.
- 355 AIMF. 'Informal Minutes Commission 1'; ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 59.
- 356 De late start van de onderhandelingen over de Bank had ermee te maken dat men – terecht – aannam dat het gemakkelijker zou zijn de Bank in het leven te roepen dan het Fonds. Bovendien kon men grote delen van de teksten die voor het Fonds waren afgesproken, gebruiken voor de Bank.
- 357 Mason en Asher, *World Bank since Bretton Woods*, 22.
- 358 Beyen, *Money*, 179; ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 9, 74-76, 78. WBA, Oral History Program. Transcripten gesprekken met Aron Broches, 18-4-1984 (pag. 3-4.) en met Daniël Crena de longh, 1-8-1961 (p. 3-5). Het '75 procent-voorstel' werd volgens Broches, de toenmalige secretaris van de delegatie

IV DE NIEUWE WERELD (1940-1952)

- en latere vice-president van de Wereldbank, door twee bankiers binnen de Nederlandse delegatie (volgens J.J. Polak waren dit A.A. Andriesse en A.D. Bestebreurtje) als Nederlands amendement ingediend zonder delegatieleider Beyen te raadplegen. Deze ontstak wegens deze nalatigheid in woede, toen hij ervan hoorde. De inhoud van het voorstel was echter naar zijn hart, en het amendement deed zijn vruchtbare werk. De Amerikaanse journalist I.F. Stone karakteriseerde de leden van de Nederlandse delegatie in Bretton Woods als de meest conservatieve na die van China. Hun wereld is de wereld van grote banken en kartels, van financiële collaboratie met de nazi's vóór de oorlog en van 'praktische' deals met de Duitsers daarna, aldus Stone. (Stone: *Seer of Money Parley*.)
- 359 Skidelsky, *Keynes III*, 353-354.
- 360 Gesprek met J.J. Polak, 12-6-1999.
- 361 I.F. Stone, 'Big Bankers Plot'. Van de BIS-gezinde bankiers op Wall Street, die niets zagen in de instellingen waar het in Bretton Woods om ging, werd in het bijzonder Beyens goede bekende Leon Fraser genoemd, president van de First National Bank of New York, die in het begin van de jaren dertig president van de BIS was geweest. (In PCA, dossier 193.7:913. Post-War planning. Algemeen.) De bewering was niet zonder grond. Fraser had plannen in die richting met als doel de BIS in vernieuwde vorm te laten voortbestaan. (AJWB, IX p. Otto Jeidels van de Bank of America aan Beyen, 1-12-1943.) En ook Niemeyer van de Bank of England verwachtte veel van een "verbeterde" en "gezuiverde" BIS. (AJWB, IX p. Aantekeningen Niemeyer van 20-1-1943 als commentaar op Beyens 'Notes on Monetary Conditions after the War' van 30-12-1942.) Tussen de voorconferentie in Atlantic City en 'Bretton Woods' had Beyen een lunchafpraak met Leon Fraser. (AJWB. Beyen aan Fraser, 27-6-1944.)
- 362 Jacobsson, *Per Jacobsson*, 186-187; Collins, 'The Campaign Against the B.I.S.' (In PCA, dossier 193.7:913. Post-War planning. Algemeen, en in BIS-archief, file B.I.S. Foundation, box RBL01.)
- 363 ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 99. Van de Burgt, 'Bank for International Settlements', 205-206; Higham, *Trading with the Enemy*, 12.
- 364 Trepp, *Bankgeschäfte*, 141-147; Smith, *Hitler's Gold*, 58-59.
- 365 ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 98.
- 366 Beyen, *Het spel*, 166; ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 99. Beyens houding tegenover een eventueel onderzoek naar de BIS was overeenkomstig de lijn die de BIS zelf had uitgezet: we verwelkomen een onderzoek naar het handelen van de bank. (Jacobsson, *Per Jacobsson*, 186.)
- 367 Skidelsky, *Keynes III*, 354; Beyen, *Het spel*, 166; ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 100.
- 368 Skidelsky, *Keynes III*, 354; ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 100.
- 369 ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 19, 100-101; *Proceedings Bretton Woods*, 920; Beyen, *Het spel*, 167; Skidelsky, *Keynes III*, 354. Toniolo, *Central Bank Cooperation*, 267. Beyen ging er in de zomer van 1945 blijkens het verslag van een bezoek aan de directie van De Nederlandsche Bank nog van uit dat de liquidatie van de BIS vaststond. (ADNB, 2.3/97/2219/1. Reguleren waarde gulden. Monetaire accoorden na de oorlog. Nota over het bezoek van minister van Financiën G.W.M. Huysmans, Hoofd van Sectie v van het Militair Gezag, A.W.R. baron Mackay, waarnemend secretaris-generaal van het departement van Financiën, H. Albarda, waarnemend thesaurier-generaal van het departement van Financiën, J. Ridder, en de financieel adviseur van de Nederlandse regering, J.W. Beyen, aan de directie van De Nederlandsche Bank op 4-6-1945.)
- 370 *Proceedings and Documents*, 915-916; PRO, FO371/40919. Bretton Woods Conferentie. Day by day summary of the discussions van de United Nations Information Organisation (UNIO), 20-7-1944; ADNB. 'Verslag Bretton Woods', 101.
- 371 Skidelsky, *Keynes III*, 354; Van de Burgt, 'Bank for International Settlements', 237-239, 599-615. In de naoorlogse BIS zouden Nederlanders, net als in de jaren dertig, prominente functies vervullen.
- 372 UB, Handschriftenabteilung. Nachlass 324 Per Jacobsson. B 364, correspondentie. Beyen aan Jacobsson, 4-10-1956.
- 373 Beyen, *Het spel*, 301.
- 374 ABZ, Londen Archief, EZ/BNOV, A 22-I. Beyen aan Van den Broek, 27-7-1944.
- 375 Beyen, *Money*, 180.
- 376 Skidelsky, *Keynes III*, 355; Van Dormael, *Bretton Woods*, 219-223.
- 377 Gesprek met J.J. Polak, 13-10-1999.
- 378 'Minister Beyen. Geen gevel zonder huis er achter', in: *Wereldkroniek*, 7-2-1953.
- 379 AJWB. Van Boetzelaer aan Beyen (zonder datum); Melchior Bogaarts, 'Carel Godfried Willem Hendrik van Boetzelaer van Oosterhout', 165.
- 380 NA. Archieven van diplomatieke en consulaire posten (Washington), inv.nr 3292. Onderhandelingen over leningen en kredieten aan Nederland 1943-1947. Beyen aan Van den Broek, 4-8-1944, Beyen aan de Nederlandse ambassade in Washington, 27-10-1944; Beyen, *Het spel*, 168.
- 381 Kersten, 'Broek, Johannes van den', 68; ABZ, Archief Ambassade Washington 1945-1954, inv. nr. 2719. Van den Broek aan Beyen, 27-7-1944.

NOTEN

- 382 AJWB. Aldrich aan Beyen, 7-7-1944. Beyen aan Aldrich, 12-7-1944.
- 383 Beyen, *Het spel*, 168.
- 384 Beyen, *Het spel*, 168; De Jong, *Het Koninkrijk* ix, 441-442.
- 385 Beyen, *Het spel*, 168-170. Beyen voerde de onderhandelingen met H. Riemens en A. Broches, die deel uitmaakten van de Nederlandse delegatie naar Bretton Woods.
- 386 Ibidem, 170. UHAL. Notulen Director's conference, 16-11-1944. Beyen presenteerde hier voor zijn Unilever-collega's een rapport over Bretton Woods.
- 387 PCA, dossier 9. Netherlands Study Group for Post-war Reconstruction. 'Verslag van den secretaris over de periode 1 juli 1944 tot 30 juni 1945'. Voorzitter van de Study Group was Otten.
- 388 Henry Ford had in 1930 de Philips-fabrieken in Eindhoven bezocht en was toen ontvangen door Anton Philips. Deze had in 1928 op een "verkenningstreks" door de Verenigde Staten ook de fabrieken van Ford in Detroit aangedaan. (Bekooy, *Philips honderd*, 75; Bouman, *Anton Philips*, 148-149, 138-139.)
- 389 Beyen, *Het spel*, 170.
- 390 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 15-11-1951.
- 391 Beyen, *Het spel*, 171.
- 392 Ibidem.
- 393 NA, 2.21.286. Collectie Drees, inv.nr. 657. Aantekening Drees, 12-11-1954.
- 394 Beyen, *Het spel*, 172; Salzmann, *Herstel*, 71.
- 395 UHAL. Notulen Director's Conference, 22-2-1945. Hier bracht Beyen verslag uit van zijn reis naar Zwitserland.
- 396 UBB, Handschriftenabteilung. Nachlass 324 Per Jacobsson. AII, 7, dagboek 51 (1944-1945).
- 397 Salzmann, *Herstel*, 72.
- 398 ABZ, Departementaal archief, blok I, 1945-1954. Code 6, inv.nr. 613.211.411/1773. Van Bylandt aan Bosch ridder van Rosenthal, 26-1-1945.
- 399 Ibidem. Beyen, 'Rapport over mijn reis naar Zwitserland in december 1944 - begin februari 1945'; Salzmann, *Herstel*, 72. 400 ABZ, inv.nr. 613.211.411/1773. Beyen aan de secretaris-generaal van het ministerie van Financiën, H. Albarda, 3-8-1945; Salzmann, *Herstel*, 72-73.
- 401 Salzmann, *Herstel*, 73; AJWB, ix m. Verbatim verslag van de besprekingen op de *Treasury* van 27-7-1942; DBPN, C 5, 226-227. Aantekening Belinfante van Afdeling I van het ministerie van Justitie voor het hoofd van de afdeling. Snijders, 7-8-1942.
- 402 Salzmann, *Herstel*, 73.
- 403 NA, 2.06.010. BEB, bestanddeel 80. Notulen tweede vergadering Interdepartementalen Raad voor de Handelspolitiek, 7-9-1945; ABZ, inv.nr. 613.211.411/1773. Liefstinck aan Van Kleffens, 3-10-1945; Salzmann, *Herstel*, 74.
- 404 ABZ, inv.nr. 613.211.411/1773. Minister van Buitenlandse Zaken a.i. J.H. van Roijen aan minister van Financiën Liefstinck, 27-12-1945; ibidem. Liefstinck aan Bosch ridder van Rosenthal, 26-10-1945; NA, 2.06.010. BEB, bestanddeel 80. Brief van S.Th.J. Teppema (BEB) aan minister van Handel en Nijverheid H. Vos, 25-11-1945; Salzmann, *Herstel*, 73-74.
- 405 ABZ, inv.nr. 613.211.411/1773. Rapport van Beyen, 3-12-1945.
- 406 AJWB. Private Papers 1945. Ries aan Beyen, 22-11-1945.
- 407 De Vries, 'De Generale Thesaurie', 395.
- 408 PCA, dossier 144.81. Directievergaderingen. Notulen directievergaderingen van 4 en 9-8-1945; Dossier 142.1. Raad van Commissarissen. Notulen vergadering van de commissarissen, 4-9-1945; dossier 24. Regeringskrediet. Overeenkomst getekend 16-10-1945. Het zou niet lang duren voordat Philips weer op eigen benen kon staan, nadat een aandelenuitgifte gunstig voor het concern was verlopen. Beyen feliciteerde Anton Philips begin 1948 met de herwonnen zelfstandigheid, waarmee "Philips opnieuw heeft getoond, wat het onder unieke leiding vermag te doen". (PCA, dossier 1442. Philips. A.F. Correspondentie). Beyen aan A.F. Philips, 18-3-1948. Greidanus voldeed zo goed dat hij na aflossing van het regeringskrediet aanbleef als commissaris.
- 409 Beyen, *Het spel*, 172.
- 410 'Bibeb over Beyen'.
- 411 Gesprek met K.H. Beyen, 22-2-2001.
- 412 K.H. Beyen, *Nelly Beyen*.
- 413 Ibidem; AJWB. Uittreksel uit het register van huwelijken en echtscheiding van de gemeente 's-Gravenhage en Auszug aus dem Eheregister des Zivilstandsbezirks Zürich.
- 414 Gesprek met E.H. van der Beugel, 17-3-1999.
- 415 K.H. Beyen, *Nelly Beyen*; Gesprek met K.H. Beyen, 22-2-2001. Na de echtscheiding werd de boedel verdeeld. Het huis aan de Van Merlelaan in Heemstede werd in 1948 verkocht aan leden van de familie Brenninkmeier. Nelly vertrok daarop naar de Verenigde Staten voor een bezoek aan haar zuster Frieda in Californië. Voordat ze daar aankwam bleek deze echter te zijn overleden. Nelly besloot daarop te logeren bij haar dochter Frie, die een appartement had in New York. Ze vond het daar heerlijk, tot verrassing van haar omgeving. In de jaren vijftig en zestig woonde ze op verschillende adressen in Den Haag, waar ze in 1969 overleed. Het alleen zijn en het zelfstandig iets van haar leven maken, was haar zwaar gevallen. (K.H. Beyen, *Nelly Beyen*.) De scheiding maakte het

IV DE NIEUWE WERELD (1940-1952)

- kennelijk onmogelijk dat Beyen en Nelly samen het huwelijk van hun zoon Has met Sammy Brunet be-
kendmaakten. Het resultaat was een wel zeer bij-
zondere kaart met de huwelijksaankondiging,
waarbij de ouders van de bruid aan de ene kant en
de bruidegom zelf aan de andere kant kennis gaven
van de voorgenomen verbintenis. (PCA, 144.2.
Philips, F.J. ir.)
- 416 AJWB. Beyen aan A.N.C.P. Ruys (raadsheer aan het
gerechtshof te Amsterdam), 29-5-1952; Beyen aan
L.O. Pels Rijcken (advocaat van Nelly), 17-6-1952.
- 417 AJWB. Trip (handgeschreven) aan Beyen, 11-1-1946.
- 418 Beyen, *Het spel*, 174.
- 419 AJWB. Private Papers 1945. Ries aan Beyen, 22-11-
1945.
- 420 UHAL. Notulen Director's Conference, 15-11-1945;
Verrijn Stuart, 'Duitse herstelbetalingen', 417-420;
Aalders, *Eksters*, 63-66, 165; Beyen, *Het spel*, 175; Van
de Burgt, 'Bank for International Settlements', 516-
517; Fase, *Tussen behoud en vernieuwing*, 504-508.
Onder 'monetair goud' werd goud verstaan dat
diende als dekking van de nationale munt. Goud
van particulieren behoorde daar niet toe. Neder-
land zou na jaren touwtrekken uiteindelijk minder
dan de helft van het gestolen goud terugkrijgen.
- 421 UHAL. Notulen Director's Conference, 30-5-1946.
- 422 PCA, dossier 142.21. Raad van Commissarissen.
Notulen vergadering van commissarissen, 23-5-
1946; dossier 142.1. Beyen, mr. J.W. Van Walsem aan
Beyen, 26-4-1949, Beyen aan Van Walsem, 2-5-1949,
Beyen (persoonlijk) aan Van Walsem, 5-5-1949, Van
Walsem aan Beyen, 9-5-1949, Beyen aan A.F. Philips,
30-6-1949, Beyen aan de Raad van Bestuur Philips,
19-7-1950.
- 423 AJWB. Woltersom aan Beyen, 3-5-1946; PCA, dossier
142.1. Beyen (persoonlijk) aan Van Walsem, 5-5-
1949.
- 424 AJWB. Beyen aan Lief tinck, 3-10-1947, met bijge-
voegde 'Note on the Financing of the New Invest-
ments of the Royal Dutch/Shell Group'; Lief tinck
aan Beyen, 15-12-1948; Beyen aan Lief tinck, 24-12-
1948; Verslag discussie op het ministerie van
Financiën, 9-9-1947.
- 425 Wereldbank en Internationale Bank voor Weder-
opbouw en Ontwikkeling (IBRD) worden hier als
synoniemen gebruikt, al zou de IBRD pas later
officieel de naam Wereldbank gaan voeren.
- 426 ADN8, 2.3/97/2219/1. Verslag van het bezoek van
onder anderen minister van Financiën Huysmans
en Beyen aan de directie van De Nederlandsche
Bank op 4-6-1945. Beyens reserves geven aan dat
Amerikaanse tegenstanders van het Fonds eind
1944 niet helemaal ongelijk hadden toen ze ver-
kondigden dat de Nederlandse delegatie verre van
enthousiast over de Bretton Woods-overeen-
komst zou zijn. (ABZ, Londens Archief. EZ/BNOV/A.22-
1. Loudon namens Crena de longh en andere dele-
gatieleden aan Van Kleffens, bestemd voor Beyen,
4-12-1944.)
- 427 Oliver, *International Economic Co-operation*, 215-218.
- 428 ADN8, 8.1/97/1545/1. Landen en internationale
organen. Bretton Woods. Nota van Beyen "inzake
het verband tusschen de overeenkomsten van
Bretton Woods en de Proposals for consideration
by an international conference on trade and
employment", 25-1-1946.
- 429 Horsefield, *International Monetary Fund*, 121.
- 430 Ibidem, 134; Skidelsky, *Keynes III*, 464-467; Mason en
Asher, *World Bank since Bretton Woods*, 37; ADN8,
8.1/97/1538/1. Landen en internationale organen.
Bretton Woods, plan Savannah. Correspondentie
en notities. Verslag A. Broches van de conferentie
van Savannah; wBA, Oral History Program.
Transcript gesprekken met Aron Broches, 11-7-
1961 (pag. 11) en 18-4-1984 (pag. 7-8) en met Daniël
Crena de longh, 1-8-1961 (pag. 5-7).
- 431 Horsefield, *International Monetary Fund*, 134-135;
Mikesell, *Bretton Woods Debates*, 53; Oliver, *Inter-
national Economic Co-operation*, 226; Gardner,
Sterling-Dollar Diplomacy, 260; ADN8, 8.1/97/1538/1.
Verslag Savannah. De vice-president van de Ver-
enigde Staten en leden van het Amerikaanse
kabinet verdienden in die tijd 15.000 dollar per
jaar. (Mason en Asher, *World Bank since Bretton
Woods*, 37.)
- 432 AWB, Oral History Program. Transcript gesprek met
Aron Broches, 18-4-1984, 7.
- 433 ADN8, 8.1/97/2670/1. Internationale organen. IMF.
Correspondentie met J.W. Beyen. Beyen (hand-
geschreven) aan Holtrop, 4-10-1950 en 1-11-1950;
NA. Collectie Boon, inv.nr. 64. Aantekening minister
van Buitenlandse Zaken D.U. Stikker, 25-8-1951.
- 434 LOC. Manuscript Division. Papers Eugene Meyer.
Doos 46. Gretel Beyen (handgeschreven) aan
Meyer, 28-11-1946; Meyer aan Gretel Beyen, 4-12-
1946.
- 435 'Who's Who in the Bank: John William Beyen', 3.
- 436 ADN8, 8.1/97/2670/1. Beyen (handgeschreven) aan
Holtrop, 4-10-1950.
- 437 Gesprek met J.J. Polak, 12 juni 1999; gesprek met A.
Pfeifer, 18-6-2002.
- 438 'Minister Beyen. Geen gevel zonder huis er achter',
in: *Wereldkroniek*, 7-2-1953.
- 439 Gesprek met J.J. Polak, 12-6-1999.
- 440 Mason en Asher, *World Bank since Bretton Woods*, 36;
Oliver, *International Economic Co-operation*, 226.
- 441 'Who's who in the Bank: John William Beyen', 3.
- 442 Mason en Asher, *World Bank since Bretton Woods*,
43.
- 443 AWB, Oral History Program. Transcript gesprek met
A. Broches, 18-4-1984, 9; AJWB. Privé correspon-
dentie. Aldewereld aan Beyen, 9-8-1946.

NOTEN

- 444 Beyen, *Het spel*, 182.
- 445 AWB. Financial Policy Committee. Secretary's Department SECGE.R 993-004. Box 20. Memorandum 13-9-1946.
- 446 Oliver, *International Economic Co-operation*, 226-227; *First Annual Report by the Executive Directors*, 1.
- 447 Het werd Meyer bij zijn benoeming als president van de Bank toegestaan als eigenaar van *The Washington Post* te blijven optreden. Zijn positie als uitgever en hoofdredacteur moest hij wel opgeven, en van het uitoefenen van zeggenschap over de inhoud van de krant mocht geen sprake meer zijn. (Loc. Manuscript Division. Papers Eugene Meyer. Doos 127. Collado en Machado – namens de bewindvoerders – aan Meyer.)
- 448 Kapur, Lewis en Webb, *World Bank*, 77-78; Oliver, *International Economic Co-operation*, 235.
- 449 AWB. Oral History Program. Transcript gesprek met Aron Broches, 18-4-1984, 9-10.
- 450 *First Annual Report by the Executive Directors*, 5; Mason en Asher, *World Bank since Bretton Woods*, 46.
- 451 Mason en Asher, *World Bank since Bretton Woods*, 128; Kraske, *Bankers with a Mission*, 29-30; Oliver, *International Co-operation* 232-233. De reputatie van de Bank belandde op een zodanig dieptepunt dat de Commissie voor het Bankwezen van de staat Wisconsin unaniem de aankoop van financiële stukken van de Bank door financiële instellingen in de deelstaat verbood. Beyen heeft zijn gewraakte opmerking in Quebec vermoedelijk gemaakt bij het beantwoorden van vragen na zijn rede. In de tekst van de toespraak zoals die door de Wereldbank was verspreid komt ze niet voor. (AWB, inv. nr. 4454. Artikelen en toespraken door de staf van de Wereldbank 1948-1986. Rede Beyen op jaarvergadering Savings Bank Association in Chateau Frontenac, Quebec, Canada, 15-10-1946.)
- 452 Beyen, *Het spel*, 181.
- 453 Oliver, *International Economic Co-operation*, 236.
- 454 Demuth, 'A Look Backward', 6.
- 455 Kraske, *Bankers with a Mission*, 31.
- 456 Loc. Papers Eugene Meyer. Doos 127. Meyer aan bewindvoerders Wereldbank, 4-12-1946.
- 457 Beyen, *Het spel*, 182.
- 458 Toen Beyen in 1944 in New York onderhandelde over een lening van honderd miljoen dollar voor de Nederlandse regering met een bankconsortium onder leiding van Chase National Bank, was Eugene Black zijn tegenspeler. Beyen en hij werden vrienden en Black werd volgens Beyen bovendien een vriend van Nederland. (AJWB. Bijdrage Beyen voor artikel over Black, die toen president van de Wereldbank was, voor *Time Life International*, mei 1956.)
- 459 Kapur, Lewis en Webb, *World Bank*, 79.
- 460 ADNB, 8.1/97/2670/1. Beyen aan De Jong, 13-10-1948; Beyen, *Het spel*, 182-183. McCloy zag volgens Beyen de positie van de bewindvoerders van de Wereldbank zoals De Gaulle later de Europese Commissie in Brussel zag: 'Wat verbeelden die heren zich eigenlijk, ze behoren geen enkele zeggenschap te hebben.'
- 461 *Second Annual Report to the Board of Governors*, 1.
- 462 Beyen, *Het spel*, 183.
- 463 Oliver, *International Economic Co-operation*, 243; Beyen, *Het spel*, 183. McCloy had Nederland zeer hoog. Hij prees de Nederlanders als "skilled and hardworking", vond dat de regering gefundeerd was op "solid democratic principles" en was onder de indruk van het financiële beleid van het land. (Kraske, *Bankers with a Mission*, 59.)
- 464 Demuth, 'A Look Backward', 7.
- 465 Slechts enkele Europese landen hebben wederopbouwleningen van de Wereldbank ontvangen (alle in 1947): Frankrijk (250 miljoen dollar), Nederland (195 miljoen dollar), Denemarken (40 miljoen dollar) en Luxemburg (12 miljoen dollar). (*Fourth Annual Report to the Board of Governors*, 16.)
- 466 Voor de uitvoering van het Marshall-plan werd in de Verenigde Staten de European Cooperation Administration (ECA) opgericht. De zestien deelnemende Europese landen en West-Duitsland coördineerden hun verzoeken voor hulp uit het herstelprogramma in de OEEC, die zou uitgroeien tot de OESO, de economische organisatie van westerse en andere welvarende landen.
- 467 Beyen, 'International Bank for Reconstruction and Development', 539-540.
- 468 Het betrof de N.v. Nederlandsch-Amerikaanse Scheepvaartmaatschappij 'Holland-Amerika Lijn', de N.v. Vereenigde Nederlandsche Scheepvaartmaatschappij, de N.v. Rotterdamsche Lloyd en de N.v. Stoomvaart Maatschappij 'Nederland'.
- 469 AWB. Series no. 4845. Secretary's Department. IBRD subject files, committee files. Memorandum Beyen voor McCloy, 16-3-1948; memorandum over de 27ste vergadering van de Commissie voor Financieel Beleid, 8-7-1948; Mason en Asher, *World Bank since Bretton Woods*, 813; Oliver, *International Economic Cooperation*, 244; Kapur, Lewis en Webb, *World Bank*, 82-84; Demuth, 'A Look Backward', 7-8.
- 470 Beyen, *Het spel*, 185-186. Het vijfde jaarverslag van de Bank wees de kritiek op de "specifieke projectbenadering" fel van de hand. (*Fifth Annual Report to the Board of Governors*, 7-8.)
- 471 AJWB. Beyen aan Rijkens, 28-10-1947; Beyen aan McCloy, 13-11-1947; Rijkens aan Beyen, 8-12-1947; Rijkens aan Beyen, 19-12-1947.
- 472 ADNB, 8.1/97/2670/1. Beyen aan De Jong, 13-10-1948.

IV DE NIEUWE WERELD (1940-1952)

- 473 AJWB. Beyen aan Van Boetzelaer, 13-5-1948; Beyen aan Liefstinck, 14-5-1948.
- 474 AJWB. Beyen aan Van Boetzelaer, 13-5-1948; Beyen aan Liefstinck, 14-5-1948.
- 475 Beyen, *Het spel*, 188.
- 476 Einzig, 'Britain's Views', 19.
- 477 AIMF. Notulen van vergadering 369 van de bewindvoerders, 7-10-1948; Horsefield, *International Monetary Fund*, 242-243.
- 478 AIMF. Notulen vergaderingen 463, 464, 466 en 484 van de bewindvoerders, 15, 20 en 29-7 en 30-9-1949; Horsefield, *International Monetary Fund*, 246.
- 479 AIMF. Executive Board, document 579. J.V.V. Beyen, Note on Fluctuating Exchange Rates, 29 november 1949; Horsefield, *International Monetary Fund*, 272-273.
- 480 AIMF. Executive Board, special 106, supplement 1. J.V.V. Beyen, Note on the Future Policy of The Fund Regarding the Use of Its Resources, 10-11-1949; Executive Board, document 723. J.V.V. Beyen, Note on the Use of the Fund's Resources, augustus 1950; Executive Board, document 828, supplement 1. J.V.V. Beyen, Point to be Settled in Connection with the Fund's Policy on the Use of Its Resources, 15-2-1951; Executive Board, document 765. Verklaring Holtrop voor de Commissie Financiën en Organisatie van het IMF in Parijs, 12-9-1950; James, *International Monetary Cooperation*, 79; ADN, 8.1/97/2670/1. Beyen (confidential) aan Holtrop, 7-6-1950; Ibidem. Beyen aan Holtrop, 17-7-1951.
- 481 Horsefield, *International Monetary Fund*, 329-331; Beyen, *Het spel*, 191; James, *International Monetary Cooperation*, 81.
- 482 Van de Burgt, 'Bank for International Settlements', 219-221; Kaplan en Schleiminger, *European Payments Union*, 20-27; Jacobsson, *Per Jacobsson*, 192; AIMF, notulen vergadering 382 van de bewindvoerders, 12-11-1948 (verklaring Gutt).
- 483 Posthuma, 'Europese Betalingsunie', 241; Fase, *Tussen behoud en vernieuwing*, 171-172; AIMF, notulen van de vergaderingen 382, 543, 545, 589 en 599 van de uitvoerend directeurs, 12-11-1948, 10 en 14-3-1950, 28-6-1950 en 16-8-1950; AWB, series 4006. Secretary's Department. Agenda's vergaderingen bewindvoerders. Samenvatting verhandeling Beyen over de EPU-plannen voor vergadering bewindvoerders Wereldbank van 23-6-1950; ADN, 8.1/97/2670/1. Beyen ("confidential") aan Holtrop, 7-6-1950; Ibidem. Holtrop aan Beyen, 20-7-1950.
- 484 AJWB. Verbatim verslag van de 20ste vergadering ministerraad OEEC op 13-12-1952 met toespraak Beyen.
- 485 APB. Bernhard aan Beyen, 2-5-1948. De aanhef van de brieven was steevast "Beste Wim" en "Beste Bernhard". Het was een exclusief gezelschap, waarvan volgens Bernhards brief van 2 mei Bernhards broer Tchuli (Aschwin), Wim van Tets, Mo de Mier, Coen Geertsema, Piet Six, Charles van Houten, Hal Frowein, Gerard Fritze en "nog een paar meer, maar heel weinig" deel uitmaakten.
- 486 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 19-1-1951.
- 487 APB. Bernhard aan Beyen, 2-5-1948.
- 488 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 12-11-1948.
- 489 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 6-7-1950.
- 490 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 19-1-1951.
- 491 ADN, 8.1/97/2670/1. Beyen (handgeschreven) aan Holtrop, 1-11-1950.
- 492 AJWB. Privé Correspondentie. Diversen II. Bruins aan Beyen, 6-5-1946.
- 493 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 19-1-1951.
- 494 APB. Bernhard aan Beyen, 29-1-1951.
- 495 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 16-5-1951.
- 496 APB. Beyen (handgeschreven) aan prins Bernhard, 15-11-1951.
- 497 Van Lennep, *In de wereldeconomie*, 115. Een van de slachtoffers, managing-director Ivar Rooth, leed naar buiten toe niet al te zeer onder Beyens spotlust. Hij schreef Beyen najaar 1952 in ieder geval het te betreuren dat na diens vertrek de vergaderingen saai waren geworden: "The Board meetings without you lack that humor and brilliance that you always contribute." (AJWB. Rooth aan Beyen, 9-9-1956.) Beyens negatieve oordeel over Rooth zal deels gebaseerd zijn op zijn ervaring als bis-president in Bazel. Daar was Rooth gouverneur van de Zweedse centrale bank regelmatig van de partij. Maar volgens Beyen ging de inbreng van de Zweed niet verder dan het stellen van vragen. (UBB, Handschriftabteilung. Nachlass 324 Per Jacobsson. A I, 11, dagboek 32, 1939-1940.)
- 498 AIMF NB. Nota ("strictly confidential") 'The Future of the International Monetary Fund'. Niet ondertekend maar beslist van Beyen, verzekerde Nederlands uitvoerend-directeur bij het IMF J. De Beaufort Wijnholds op 7-9-1999 (e-mail aan Weenink). De nota werd in maart 1951 toegestuurd aan Rooth en in april aan Liefstinck.
- 499 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 18-12-1951.
- 500 Mees, *Herinneringen*, 313.
- 501 UBB. Handschriftabteilung. Nachlass 324 Per Jacobsson. A II, 9, dagboek 73, 1948.
- 502 Beyen, *Het spel*, 196-197.
- 503 Beyen, *Money* (1951) 171-174. Hoewel *Money in a Maelstrom* internationale samenwerking op financieel en monetair gebied vertelt aan de hand

NOTEN

- van Beyens persoonlijke ervaringen ("I am describing a voyage. I am not drawing a map." – pag. 2), en het dus een tijdgebonden verslag is, is de internationale belangstelling ervoor blijven bestaan. De vermelding in Kindleberger's *A Financial History of Western Europe* en in Baffi's *The Origins of Central Bank Cooperation* onderstreept dit.
- 504 Ibidem, 202-203.
- 505 Beyen, 'Neither Here nor There', 1 en 4.
- 506 AWB, Series 4454. Artikelen en toespraken Wereldbank-staf, 1946-1986. Toespraak Beyen voor jaarvergadering Savings bank Association of the State of New York, 15-10-1946.
- 507 Nog in 1962 roemde de toenmalige president van de Wereldbank, Eugene R. Black, in een rede de "bijzondere ervaring en bekwaamheid" van Beyen als bewindvoerder. (AWB, Series 4454. Toespraak Black in Den Haag voor het Afrika-instituut, 29-10-1962.)
- 508 Gesprek met mevrouw M.E. Ruys-Goslinga, 16-6-2002. Mevrouw Ruys was Beyens secretaresse bij de Wereldbank.
- 509 ADNB, 8/1/97/2670/1. Landen en internationale organen. IMF. Correspondentie met J.W. Beyen. Beyen (vertrouwelijk, handgeschreven, 'amice'-brief) aan Holtrop, 1-11-1950.
- 510 'Bibeb over Beyen'.
- 511 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-4-1952.
- V BEWINDSMAN VOOR
EUROPA EN ORANJE (1952-1956)
- 1 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 16-5-1951.
- 2 APB. Bernhard aan Beyen, 29-1-1951.
- 3 AJWB. Bernhard aan Beyen, 31-5-1951.
- 4 Broertjes en Tromp, *De prins spreekt*, 53.
- 5 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 5-6-1951.
- 6 APB. Beyen (handgeschreven) Bernhard, 27-7-1951. Vermoedelijk doelde Stikker op een functie bij OEEC. (NA, 2.21.183.09. Collectie Boon, inv.nr. 70. Stikker aan Boon, 20-4-1952.)
- 7 NA. Collectie Boon, inv.nr. 64. Notitie Stikker, 20-8-1951.
- 8 NA. Collectie Boon, inv.nr. 64. Aantekening (handgeschreven) Stikker dd. 25-8-1951, in de marge van zijn notie van 20-8-1951.
- 9 NA. Collectie Boon, inv.nr. 64. Stikker Boon, 12-9-1951.
- 10 NA. Collectie Boon, inv.nr. 70. Boon aan Michiels van Verduynen, 15-9-1951. Toen was al bekend dat Boon spoedig een ambassadeurspost in het buitenland zou krijgen. Stikker zelf was als 'buitenstaander' op Buitenlandse Zaken en later in de diplomatieke dienst terechtgekomen. Ook de toenmalige permanent vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties in New York en latere ambassadeur in Moskou, D.J. von Balluseck, kwam 'van buiten' – hoewel hij vóór zijn journalistieke loopbaan (die uitmondde in een hoofdredacteurschap van het *Algemeen Handelsblad*) een paar jaar op het consulaat-generaal in Londen werkzaam was geweest en kort voor zijn toetreding tot de diplomatieke dienst naast zijn journalistieke werk officieel Stikker bijstond als adviseur. (Heldring, 'Balluseck, Daniel Johannes von', 25-26.)
- 11 AJWB. Lief tinck (vertrouwelijk) aan Beyen, 9-1-1952.
- 12 AJWB. Bernhard aan Beyen, 23-1-1952.
- 13 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-11-1951, 18-12-1951, 9-1-1952, 15-1-1952, 28-1-1952 en 28-4-1952.
- 14 NA. Collectie Boon, inv.nr. 70. Stikker aan Boon, 6-4-1952.
- 15 AJWB. Bernhard aan Beyen, 7-5-1952.
- 16 Cramer, 'Kabinet der Koningin', 43, 46.
- 17 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-4-1952.
- 18 Ibidem.
- 19 NA. Collectie Boon, inv.nr. 70. Stikker aan Boon, 6-4-1952.
- 20 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-4-1952.
- 21 Stikker, *Memoires*, 211.
- 22 NA. Collectie Boon, inv.nr. 70. Stikker aan Boon, 20-4-1952.
- 23 Persoonlijk archief J.L. Heldring. Stikker aan Heldring, 24-10-1971.
- 24 Boon, 'Stikker, Dirk Uipko', 536-537.
- 25 AJWB. H.M.H.A. van der Valk aan Beyen, 7-6-1952; NA. Collectie Drees, inv.nr. 6. Notitie 'Buitenlandse Zaken' van Alfred Mozer voor Drees, juni 1952. Bij het begin van de kabinetsformatie pleitte Mozer bij zijn partijgenoot Drees voor een minister op Buitenlandse Zaken die een politiek voert "waarbij politieke én economische integratie ten nauwste gezamenlijk worden bekeken". Natuurlijk zou dat volgens Mozer "een van onze mensen" moeten zijn.
- 26 AJWB. Woltersom aan Beyen, 19-5-1952.
- 27 AJWB. Lief tinck aan Beyen, 1-6-1952.
- 28 Stikker, *Memoires*, 213.
- 29 AJWB. Lief tinck aan Beyen, 1-6-1952.
- 30 NA. Collectie Romme, inv.nr. 42. Beaufort aan Romme, 20-6-1952.
- 31 Gesprek met E.H. van der Beugel, 26-1-1999.
- 32 NA. Collectie Tellegen, inv.nr. 145. Beyen (handgeschreven) aan Tellegen, 16-6-1952.
- 33 Beyen, *Het spel*, 198.
- 34 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-4-1952.

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- 35 Persoonlijk archief E.L.C. Schiff. *Herinneringen* (niet gepubliceerd), Hoofdstuk v, 3.
- 36 Van der Heiden en Van Merriënboer, 'Kabinet zonder regeerprogram?', 1, 12.
- 37 HTK 1952-1953, 113; HTK 1952-1953, Bijlage 2800 1953, Memorie van Antwoord, 2.
- 38 NA. Collectie Romme, inv.nr. 80. Formatiedagboek 1952, 7 (11-7). Drees uitte zijn voorkeur voor Beyen op 11-7-1952 tegenover Beel. (Formatie-dagboek 1952, 6-7 (11-7).)
- 39 Mededeling Drees-biograaf prof. dr. H. Daalder.
- 40 NA. Collectie Drees, inv.nr. 6. Drees aan G.J.N.M. Ruysers, 3-9-1952; NA. Collectie Drees, inv.nr. 822. Aantekening Daalder, 4-11-1964; Zijlstra, *Per slot van rekening*, 57.
- 41 NA. Collectie Romme, inv.nr. 80. Formatiedagboek 1952, 8 (13-7).
- 42 Ibidem, 10 (17-7).
- 43 Gesprek met J. Zijlstra, 4-8-1999.
- 44 HDC NP. Archief Zijlstra. Doos 24. Vraaggesprek van F. Duchêne met Zijlstra, 17-5-1989 (uitgeschreven), Final, 3.
- 45 Schenk en Van Herk, *Juliana*, 230-231; Hatch, *Prince Bernhard*, 223; PCA, 144.2. Philips, F.J. ir (correspondentie) F.J. Philips aan Frank N.D. Buchman, 8-9-1953.
- 46 Gesprek met J. Zijlstra, 4-8-1999; HDC NP. Archief Zijlstra. Doos 9. Gretel Beyen-Lubinka aan Zijlstra en zijn vrouw, 17-6-1976.
- 47 AMF. Persoonsarchief Beaufort, doos 87, map 22. Van Heuven Goedhart aan Beaufort, 31-7-1952.
- 48 NA. Collectie Drees, inv.nr. 6. Burger aan Drees, 10-7-1952. Overigens vond Burger dat de PvdA zelf aanspraak op Buitenlandse Zaken had moeten maken. (NA. Collectie Drees. Verslag vergadering PvdA-fractie, 23-7-1952.)
- 49 NA. Collectie Romme, inv.nr. 80. Formatiedagboek 1952, 12 (19-7); Stevens, Giebels en Maas, *Formatie-dagboeken Beel*, 79 (25-7).
- 50 Gezien, gehoord ... *geschreven door Dr. E. van Raalte*, 269-273; *De Waarheid*, 6-9-1952.
- 51 AAPA, bestand 824, 800178-1. Westduitse ambassade in Den Haag aan Buitenlandse Zaken Bonn, 4-9-1952.
- 52 Visser, *Uiterste noodzaak?* 136.
- 53 NA, 202.05.01. Notulen ministerraad 8-12-1952; NA, Collectie Romme, inv.nr. 80. Formatiedagboek 1952, 11 (17-7).
- 54 Visser, *Uiterste noodzaak*, 144-147; NA, Collectie Romme, inv.nr. 80. Formatiedagboek 1952, 22-33 (8-8-20-8); Van der Heiden en Van Merriënboer, 'Kabinet zonder regeerprogram?', 12-16; AMF. Archief Beaufort, doos 86, map 8. Formatiedagboek 1952 (12-8); Loots, *Beaufort*, 57-58, 47-48. Beaufort, lid van de Eerste Kamer en vertrouweling van Romme, voerde tijdens de formatie-
- Donker het overleg namens de KVP. Beaufort, die ook hoogleraar volkenrecht was aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, bezat grote kennis op het terrein van de buitenlandse betrekkingen. In die hoedanigheid woonde hij als lid van de Nederlandse delegatie sinds vele jaren vergaderingen van de Verenigde Naties in New York bij, waar hij Luns leerde kennen en waarderen.
- 55 Stevens, Giebels en Maas, *Formatiedagboeken Beel*, 91-91 (14-8-1952); NA. Collectie Romme, inv.nr. 80. Formatiedagboek 1952, 28 (14-8); Visser, *Uiterste noodzaak*, 146-147.
- 56 AMF. Archief Beaufort, doos 86, map 8. Formatiedagboek 1952 (8-8 en 12-8).
- 57 Ibidem, (13-8).
- 58 Loots, *Beaufort*, 47.
- 59 AMF. Archief Beaufort, doos 86, map 8. Formatiedagboek 1952 (19-8); Donker aan Beaufort, 19-8-1952; Beaufort aan Donker, 21-8-1952; NA. Collectie Romme, inv.nr. 80. Romme aan Juliana, 22-8-1952; Visser, *Uiterste noodzaak*, 147.
- 60 Van der Heiden en Van Merriënboer, 'Kabinet zonder regeerprogram?', 15-16.
- 61 Collectie Romme, inv.nr. 80. Formatiedagboek 1952, 37-38 (28-8); NA. Collectie Drees. Aantekening 'Twee ministers aan Buitenlandse Zaken' van Beyen, 13-1-1953; Visser, *Uiterste noodzaak*, 150; NA. Collectie Romme, inv.nr. 80. Luns aan Beel, 24-12-1952; Duynstee, *De kabinetsformaties*, 69; Beyen, *Het spel*, 199.
- 62 ABZ. Archief Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht. Verslag beleids- en adviseursvergadering op Buitenlandse Zaken, 8-9-1952; NA. Collectie Romme, inv.nr. 80. Luns aan Beel, 24-12-1952.
- 63 NA, 2.21.302. Collectie Patijn, inv. nr. 1. Van der Beugel aan C.L. Patijn, 1-11-1952.
- 64 Van Baalen en Ramakers, *Drees III*, XIII.
- 65 Daalder, 'Drees als president van de ministerraad', 69.
- 66 Zeeman, 'Eelco Nicolaas van Kleffens', 147; Wiebes en Zeeman, 'Jan Herman van Roijen', 155. Van Roijen zou in de loop van 1946 met de oververmoeide Van Kleffens van functie wisselen en 'eerste man' op Buitenlandse Zaken worden. Volgens S.J. baron Van Tuyll van Serooskerken, die in de herfst van 1952 secretaris-generaal op Buitenlandse Zaken was geworden, waren beiden van oordeel dat hun acht maanden durende samenwerking "uiterst onbevredigend was en dat dit experiment als mislukt moest worden beschouwd". (ABZ, code 9, inv.nr. 853. Van Tuyll van Serooskerken (zeer geheim) en "strict persoonlijk", aan Drees, 17-5-1955.)
- 67 HTK 1952-1953, 115, 131.
- 68 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 29-8-1952.

NOTEN

- 69 Stikker, *Memoires*, 212.
 70 HTK 1952-1953, 115.
 71 Beyen, *Het spel*, 199-200.
 72 Ibidem, 199, noot 1; Luns: 'ik herinner mij', 62. Luns' versie van Beyens afscheidsgroet is: "Denk erom Joseph, gedraag mij goed"; Stikker, *Memoires*, 212. Stikkers versie luidt: "Wees voorzichtig en gedraag mij goed." De versies hebben gemeenschappelijk dat Luns als verlengstuk van Beyen lijkt te worden aangeduid.
 73 Schiff, *Herinneringen*, hoofdstuk v, 4-5; Schiff, *Plein*, 76-77.
 74 *Het ministerie Drees*, 2 september 1952. (NA, 2.02.05.02. Stukken ministerraad, inv.nr. 486 – met tekening.)
 75 Ronald Gase, 'De vermakelijke geschiedenis'.
 76 Schiff, *Herinneringen*, hoofdstuk v, 4-5; Schiff, *Plein*, 76.
 77 Gase, 'De vermakelijke geschiedenis'. Voor elk van de ministers gaf Boon als afscheid nog een diner bij hem thuis voor tien personen. Het bleek een gemengd genoeg: "Bij beide diners bulderde iedereen van het lachen en was het zo'n lawaai dat mijn nog kleine kinderen niet konden slapen", aldus Boon tegenover Gase. Waarom Boon niet één diner voor de twee ministers hield, is onduidelijk.
 78 US NA, 756.13/9-1252. Verslag dd. 12-9-1952 van William C. Trimble van gesprek met Reuchlin op 8-9-1952.
 79 Schiff, *Herinneringen*, hoofdstuk v, 4; Schiff, *Plein*, 76; Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 103.
 80 Schiff, *Herinneringen*, hoofdstuk v, 6; Schiff, *Plein*, 77.
 81 ABZ. Archief Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht. Memorandum Boon voor M.H. van Hoogstraten, 19-9-1952.
 82 ABZ. Personeel DER/BD, inv.nr. 50. Circulaire 215, 17-10-1952.
 83 Ibidem.
 84 NA, 2.21.302. Archief Patijn, inv.nr. 1. Van der Beugel aan Patijn, 1-11-1952.
 85 Schiff, *Herinneringen*, hoofdstuk v, 6, 11; Schiff, *Plein*, 77.
 86 US NA, 756.13/9-1252. Verslag dd. 12-9-1952 van Trimble van een gesprek met Reuchlin op 8-9-1952.
 87 ABZ. Archief Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht. Verslag beleids- en adviseursvergadering op Buitenlandse Zaken, 11-9-1952.
 88 NA, 2.21.302. Archief Patijn, inv.nr. 1. Van der Beugel aan Patijn, 1-11-1952.
 89 Ibidem. Meijer aan Patijn, 20-11-1952.
 90 Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 103.
 91 Gesprek met C.L. Patijn, 4-11-1999.
 92 Schiff, *Herinneringen*, hoofdstuk v, 9; Schiff, *Plein*, 79.
 93 Harry van e.a., *Voor Nederland en Europa*, 43. (Vraaggesprek met Van der Beugel.)
 94 Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 103.
 95 Gase, 'De vermakelijke geschiedenis'.
 96 Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 103.
 97 Pelegrinus, *Voor Buitenlandse Zaken op stap*, 9.
 98 E-mail van Hanna van Dongen-Kirsten, weduwe van H. Brugmans, 5-11-2003.
 99 Gesprek met J. Zijlstra, 4-8-1999.
 100 'Minister Beyen. Geen gevel zonder huis erachter', in: *Wereldkroniek*, 7-2-1953.
 101 NA, Collectie Boon, inv.nr. 72. 'Romeins dagboek', 13-6-1953.
 102 ABZ, 998.1. UNESCO, toelating Spanje 1952-1953. Memorandum Luns voor Van Tuyl van Serooskerken, 21-10-1952; Beyen aan ministerraad, 31-10-1952; Memorandum Patijn voor Beyen, 17-11-1952; Memorandum Reuchlin voor Beyen, 18-11-1952; NA. Notulen ministerraad 24-11-1952; NA, 202.05.02, inv.nr. 485. Stukken ministerraad, 1-12-1952. Memorandum Luns voor Beyen; NA. Notulen ministerraad, 1-12-1952.
 103 AMF. Archief Beaufort, doos 89, map 1. Luns aan Beaufort, 9-12-1952. De Nederlandse onthouding bij de stemming over Spanjes lidmaatschap van de UNESCO leverde Beyen ook een turbulente ruzie op met zijn vriend P.F.S. Otten, de topman van Philips. Philips had sinds midden jaren dertig aanzienlijke belangen in Spanje en vreesde repercussies van de Nederlandse houding. (AJWB. Otten aan Beyen, 24 en 25-12-1952.)
 104 AMF. Archief Beaufort, doos 89, map 1. Luns aan Beaufort, 9-12-1952.
 105 Ibidem.
 106 Ibidem.
 107 Gesprek met E.H. van der Beugel, 17-3-1999. Van der Beugel was hier getuige van toen hij bij de kamerbewaarder wachtte om bij Beyen te worden toegelaten. Het was volgens hem "verschrikkelijk".
 108 AMF. Archief Beaufort, doos 89, map 1. Luns aan Beaufort, 9-12-1952.
 109 NA. Collectie Tellegen, inv.nr. 135. Beel (handgeschreven) aan Tellegen, 2-10-1952.
 110 AMF. Archief Beaufort, doos 89, map 1. Luns aan Beaufort, 9-12-1952.
 111 NA. Notulen ministerraad, 8-12-1952.
 112 NA. Collectie Drees, inv.nr. 886. Romme aan Drees, 5-12-1952; Luns aan Drees, 6-12-1952.
 113 NA. Collectie Drees, inv. nr. 886. Van Tuyl van Serooskerken aan Drees, 6-12-1952.
 114 *Bijlagen HTK 1952-1953*, Bijlage A. Rijksbegroting voor 1953. 2800. Hoofdstuk III. Buitenlandse Zaken. Voorlopig verslag Algemene Beschouwingen, 1-2; Ibidem, Memorie van Antwoord

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- van Beyen en Luns naar aanleiding van de Algemene Beschouwingen, 2-12-1952, 2.
- 115 HTK 1952-1953, 374.
- 116 HTK 1952-1953, 51.
- 117 HTK 1952-1953, 370-371.
- 118 NA US, RG 59, Dec. Files, Box 3432, 756.13/3-353. Raymond E. Lisle, eerste secretaris van de Amerikaanse ambassade in Warschau, aan het *State Department*, 3-3-1953. De bron was Kasper Reinink, die deel uitmaakte van de Nederlandse ambassade in de Poolse hoofdstad en die in december het departement van Buitenlandse Zaken in Den Haag had bezocht.
- 119 HTK 1952-1953, 429.
- 120 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 12-12-1952.
- 121 Ibidem.
- 122 Van der Heiden en Van Merriënboer, 'Kabinet zonder regeerprogramma', 30.
- 123 NA. Notulen ministerraad, 8-12-1952.
- 124 In dit later in deze paragraaf behandelde citaat uit een brief van Romme aan Beaufort wordt Luns met de voornaam 'Josef' aangeduid, hoewel diens officiële en door hemzelf gehanteerde voornaam 'Joseph' was.
- 125 AMF. Archief Beaufort, doos 89, map 1. Luns (op papier Buitenlandse Zaken) aan Beaufort, 9-12-1952; Telegram Romme aan Beaufort, 5-12-1952. Beaufort trok zich weinig aan van Rommes smeekbede, onder andere omdat hij op dat moment in de Verenigde Naties niet kon worden gemist. Hij zou pas eind december 1952 in Nederland terugkeren.
- 126 AMF. Archief Beaufort. Doos 89, map 1. Romme aan Beaufort, 7-12-1952. Onderstreping van Romme.
- 127 NA. Collectie Romme, inv.nr. 43. Beaufort (handgeschreven) aan Romme, 12-12-1952.
- 128 Ibidem.
- 129 AMF. Archief Beaufort. Doos 89, map 1. Romme (handgeschreven) aan Beaufort, 7-12-1952.
- 130 Steenhorst en Huis, *Joseph Luns*, 46.
- 131 NA. Collectie Boon, inv.nr. 72. 'Romeins Dagboek', 13-6-1953.
- 132 NA. Collectie Drees, inv.nr. 886. Van Tuyl van Serooskerken aan Drees, 6-12-1952.
- 133 Ibidem.
- 134 Schiff, *Plein*, 78; NA US, 756.1/1/1455. De Amerikaanse ambassadeur Selden Chapin aan *State Department*, 15-1-1953. Chapin had het nieuws over een mogelijke kabinetscrisis gehoord van Reuchlin. Een "reliable source within Prime Ministry office" had de informatie over de meningsverschillen tussen Beyen en Luns "fully confirmed".
- 135 NA. Collectie Drees, inv. nr. 886. Beyen aan Drees, 13-1-1953.
- 136 NA. Collectie Drees, inv. nr. 886. Notitie Luns over de bevoegdheden en positie van de twee ministers van Buitenlandse Zaken, 31-12-1952; Collectie Romme, inv.nr. 80. Luns aan Beel, 24-12-1952.
- 137 NA. Collectie Drees, inv. nr. 886. Aantekening 'Twee Ministers aan Buitenlandse Zaken' van Beyen, 13-1-1953.
- 138 Ibidem.
- 139 NA. Collectie Drees, inv. nr. 886. Beyen en Luns aan Drees, 5-2-1953 met bijgevoegde nieuwe afspraken over de positie van de twee ministers op Buitenlandse Zaken.
- 140 AMF. Archief Beaufort, doos 87, map 2. Von Balluseck aan Beaufort, 20-2-1953.
- 141 NA. Collectie Drees, inv.nr. 886. Van Tuyl van Serooskerken ("zeer geheim" en "strict persoonlijk") aan Drees, 17-5-1955, vergezeld van de "aantekening" (eveneens "zeer geheim" en "zeer persoonlijk") 'De tweehoofdige leiding van het departement van Buitenlandse Zaken in de praktijk', 17-5-1955.
- 142 Gesprek met E.H. van der Beugel, 26-10-1999.
- 143 Daalder, 'Drees als president van de ministerraad', 69.
- 144 Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 102-103; Harry van e.a., *Voor Nederland en Europa*, 39. (Vraaggesprek met Van der Beugel.)
- 145 Van Ditzhuyzen, Kersten, Van Zeeland en Van der Zwan, *Tweehonderd jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken*, 297; Stikker, *Memoires*, 217.
- 146 *De Telegraaf*, 12-3-1953.
- 147 NA US, RG 59, Dec. Files, 756.1/1-253. Chapin aan *State Department*, 2-1-1953; NA US, 756.13/13-1353. Bericht eerste-secretaris J. Harold Shullaw aan *State Department*, 13-3-1953.
- 148 *Basler Nachrichten*, 22-10-1956.
- 149 Beyen, *Het spel*, 199, noot 1.
- 150 Stikker, *Memoires*, 217.
- 151 PRO.FO 371/101899. Butler aan *Foreign Office*, 3-9-1952.
- 152 PRO.FO, 371/101904. G.W. Harrison van *Foreign Office* aan Butler, 8-10-1952.
- 153 PRO.FO, 371/107598. 'Annual Review on The Netherlands' van Butler voor *Foreign Office*, 1-1-1953.
- 154 PRO.FO, 371/107599. Butler aan N.J.A. Cheetham van *Foreign Office*, 27-1-1953.
- 155 PRO.FO, 371/107599. Butler aan Cheetham, 19-5-1953.
- 156 NA US, RG 59, Dec. Files, Box 3432, 756.13/9-2352. Verslag Dean Acheson over gesprek met Beyen en ambassadeur Van Roijen op *State Department*, 23-9-1952.
- 157 *New York Times*, 11-3-1953).
- 158 NA US, RG 59, Dec. Files, 756.1/12-1052 XR 756.13. Rapport tweede-secretaris Thomas A. Donovan aan *State Department*, 10-12-1952.

NOTEN

- 159 NA US, 756.1/1-1455. Chapin aan *State Department*, 15-1-1953.
- 160 NA US, RG 59, Dec. Files, Box 3432; 756.13/3-1353. Bericht eerste-secretaris J. Harold Shullaw aan het *State Department*, 13-3-1953.
- 161 Ibidem. De aanval van Gerretson was vervat in een nota van zijn hand. Deze werd beantwoord in de Memorie van Antwoord van Beyen en Luns van eind maart 1953. (Bijlagen HEK, 1952-1953, 1. 'Nota Gerretson' en 'Eindverslag Commissie van Rapporteurs' over begroting Buitenlandse Zaken, waarin opgenomen de 'Memorie van antwoord' van Beyen en Luns.)
- 162 *De Telegraaf*, 15-1-1953.
- 163 AAPA, bestand 810, band 241, nr. A1864. Von Holleben aan Buitenlandse Zaken Bonn, 23-3-1953.
- 164 *The New York Times*, 8-3-1953.
- 165 *De Telegraaf*, 11-3-1953.
- 166 APB. Bernhard aan Beyen, 17-10-1952.
- 167 Beyen, *Het spel*, 218.
- 168 NA. Collectie Tellegen, inv.nr. 135. Beel (handgeschreven) aan Tellegen, 2-10-1952.
- 169 Ibidem; Zijlstra, *Per slot van rekening*, 34-35.
- 170 Puchinger, *Dr. Jelle Zijlstra*, 41.
- 171 Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 102. Het gekozen doelwit was om een bijzondere reden erg onhandig van Beyen. Op zijn verzoek had Cals er begin 1953 via "een informeel contact" voor gezorgd dat Beyens broer, de internationaal befaamde archeoloog H.G. Beyen, die toen buitengewoon hoogleraar was aan de Groningse Rijksuniversiteit, een forse loonsverhoging kreeg. (AJWB. Cals aan Beyen, 25-2-1953.)
- 172 Bos e.a., 'Het parlement', 81; *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 23-12-1954; de *Volkskrant*, 23-12-1955.
- 173 HTK 1955-1956, deel 1, 551.
- 174 de *Volkskrant*, 23-12-1955; HTK 1955-1956, 550-551; AAPA, bestand 824, band 125-1. Aantekening, 25-11-1955; ABZ, 322. 19. Duitsland. Duitse oorlogsmisdadigers. Reacties van particulieren. Deel 1. Beyen had zijn opmerkingen in oktober 1955 gemaakt in de marge van een toespraak over Europa voor de jongerenorganisatie AMV bij de beantwoording van een vraag over de geïnterneerde oorlogsmisdadigers. Het onderwerp als zodanig viel overigens volgens de taakverdeling onder de competentie van Luns. De merendeels negatieve Duitse reacties waren vooral verstuurd nadat media in Duitsland, onder meer de veelgelezen populaire *Bild-Zeitung*, Beyens uitlatingen hadden gemeld.
- 175 Bos e.a., 'Het parlement', 81.
- 176 Beyen, *Het spel*, 209.
- 177 HTK 1954-1955, deel 18, 623.
- 178 Bos e.a., 'Het parlement', 81.
- 179 Schiff, *Herinneringen*, hoofdstuk v, 8-9; Schiff, *Plein*, 79.
- 180 HTK 1952-1953, 453.
- 181 HTK 1952-1953, 429-430.
- 182 Beyen, *Het spel*, 209; Bos e.a., 'Het parlement', 84-86.
- 183 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 23-12-1954.
- 184 AAPA, bestand 810, afdeling 2, band 289, A2100. Vertrouwelijk bericht van de West-Duitse ambassade in Den Haag aan Buitenlandse Zaken Bonn, 15-6-1954; bestand 824, 800176-2. Karakterisering van Luns, 16-2-1956; Bestand 824, 800189-2. Karakterisering van Luns, 21-2-1957.
- 185 AJWB. Beyen. 'Nota inzake monetaire regelingen', 1-5-1945.
- 186 Schneider, *Europas Einigung*, 35-37. In Nederlandse regeringskringen is het pan-Europeanisme nooit enthousiast onthaald.
- 187 Schneider, *Europas Einigung*, 127.
- 188 Roobol, 'Aristide Briand's plan', 41-42; Loth, *Der Weg nach Europa*, 12-13.
- 189 Roobol, 'Aristide Briand's plan', 42.
- 190 Ibidem, 42-43; Loth, *Der Weg nach Europa*, 12-13; Burgard, *Das gemeinsame Europa*, 245.
- 191 Haffner, *Anmerkungen zu Hitler*, 131-139.
- 192 Skidelsky, *Keynes III*, 195-196.
- 193 Hoofdstuk iv.
- 194 Veenink, 'Den Haag centrum van Europa'.
- 195 Roobol, 'Aristide Briand's plan', 32, 44-45.
- 196 Mitrany werd begin 1944 politiek adviseur van Unilever Limited. Het was volgens hem voor het eerst dat een grote onderneming een experiment aanging met een politiek adviseur. Volgens Mitrany kwam zijn benoeming tot stand na een opmerking die hij tegenover Unilever-topman Paul Rijkens – buitengewoon geïnteresseerd in naoorlogse vraagstukken – had gemaakt over de onmogelijkheid om na de oorlog economie en politiek te scheiden. (Mitrany, *The Functional Theory*, 31.)
- 197 Mitrany, *A Working Peace System*.
- 198 Ibidem, 32, 55, 37.
- 199 H.-P. Schwarz, 'Federating Europe', 135.
- 200 Friedhoff, *Requiem*, 251; Friedhoff, 'Europa's onbezongen held', 157; Mitrany, *The Functional Theory*, 31; Harrison, *Europe in Question*, 27-29.
- 201 Friedhoff, *Requiem*, 251-252; *Het Parool*, 12-12-1942.
- 202 Houben, *De Raad van ministers*, 5-11.
- 203 Gesprek met J.R.M. van den Brink, 19-5-1999; Harryvan e.a., 'Dutch Attitudes', 321-329.
- 204 AAPA, bestand 810, afdeling 2, band 257, A1921. Von Holleben aan Buitenlandse Zaken Bonn, 6-9-1952.
- 205 Griffiths, *Europe's First Constitution*, 21, 69.
- 206 ABZ, 913.10, geheime stukken, 1945-1954. Europese Integratie 1, map 661b. Nota Stikker voor de ministerraad inzake de ministersconferentie van 9 en 10-9-1952 in Luxemburg, 29-8-1952; Marcel

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- Ermers en John Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 23-24; Harryvan e.a., 'Dutch Attitudes', 327.
- 207 Beyen dacht in september 1952 nog dat economische samenwerking in Europa binnen de OEEC zou worden geregeld, terwijl politieke samenwerking binnen de Raad van Europa zou plaatshebben, maar "[h]elaas is dat niet mogelijk gebleken". (Beyen, *Het spel*, 227.) Beyen duidde wat de rol van de Raad van Europa betreft waarschijnlijk op het plan van de Britse minister van Buitenlandse Zaken, Anthony Eden, die in het voorjaar van 1952 een nauwe binding tussen deze instelling en de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal voorstelde. (Eden, *Memoirs* III, 47-48.)
- 208 Gesprek met J.R.M. van den Brink, 19-5-1999.
- 209 ABZ, I, map 4648. Ambassadeursconferentie 1952; NA, 2.21.302. Archief Patijn. Dossier 26. Patijn aan Max Kohnstamm, 6-9-1952.
- 210 NA, 2.21.302. Archief Patijn. Dossier 26. Patijn aan Kohnstamm, 6-9-1952.
- 211 NA. Notulen ministerraad, 5-9-1952.
- 212 Gesprek met E.P.V. Wellenstein, 23-3-1999. Wellenstein was als ambtenaar van Buitenlandse Zaken met Beyen meegereisd.
- 213 'Resolutie aangenomen op 10 september 1952', in: *Jaarboek Ministerie van Buitenlandse Zaken 1952/1953*, 228-229; Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 25-26; Harryvan e.a., 'Dutch Attitudes', 327-328; NA. Notulen ministerraad, 5-9-1952; AFJM, AMH 13/7/1. Procès-verbal van de bijeenkomst van ministers van Buitenlandse Zaken van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal in Luxemburg van 8 tot en met 10-9-1952, 22-9-1952.
- 214 HTK, 1953-1954, 693. Beyen legde ter gelegenheid van de begroting van Buitenlandse Zaken 1953/1954 gedetailleerd uit waar hij in de kwestie van Europese eenwording stond. Over het verband tussen politiek en economie is de volgende passage exemplarisch: "Het Nederlandse standpunt wordt vaak kort geschetst als: 'geen politieke integratie zonder economische integratie' of, erger, 'geen politieke integratie zonder eerst economische integratie'. Deze kenschetsing is misleidend omdat zij de indruk maakt, alsof politieke integratie en economische integratie los van elkaar kunnen staan. [...] Wanneer van Nederlandse zijde gezegd wordt: geen politieke integratie zonder economische integratie, wordt bedoeld: een supranationale politieke Gemeenschap heeft geen levensvatbaarheid en zij doet de eenwording van Europa geen goed maar kwaad, indien de haar overgedragen beleidsbevoegdheden niet mede omvatten het bevorderen van de economische integratie."
- 215 HTK, 1953-1954, 691.
- 216 AJWB. Tekst met aantekening: 'Speech z.k.h. 26 oct. 1952'; APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 24-10-1952. Bernhard, die geïnteresseerd was in internationale ontwikkelingen en ook voorstander was van Europese eenheid, had grote bewondering voor Beyens inzicht. Ze overlegden regelmatig over internationale politieke vraagstukken tijdens Beyens ministerschap. Ook de koningin toonde zich een overtuigd aanhanger van een verenigd Europa. Haar teksten vertoonden eveneens Beyens stempel. Ze hekelde "the inefficiency of the present organization – or rather lack of organization – of Europe, with the present functioning of its many borders and barriers". Dit stond een "prosperous future" in de weg. (us NA, DC/R 756.11/5-2753, central files. Toespraak Juliana op de Universiteit van Kopenhagen, 21-5-1953.)
- 217 NA, 2.02.05.02. Stukken ministerraad, inv. nr. 484. Beyen, Nota 'Grondslagen voor het Nederlandse standpunt met betrekking tot het vraagstuk der Europese integratie' van 14-11-1952 met wijzigingen aangebracht door de ministerraad van 24-11-1952.
- 218 Ibidem, 1-2.
- 219 Oorspronkelijk had Beyen hier tussen haakjes nog aan toegevoegd: "en waarin hij geen boekenkast nodig heeft", maar dat ging de ministerraad kennelijk te ver.
- 220 NA, 2.02.05.02. Nota 'Grondslagen' 2.
- 221 Ibidem, 3-4.
- 222 Ibidem, 5-6.
- 223 Ibidem, 7-11.
- 224 Ibidem, 10; NA. Notulen ministerraad, 24-11-1952.
- 225 NA. Nota 'Grondslagen' 13; Notulen ministerraad, 24-11-1952; NA. Collectie Van Kleffens, inv. nr. 22. Beyen aan Van Kleffens, 1-12-1952; Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 38.
- 226 Bos e.a., 'Het parlement', 85.
- 227 HTK 1952-1953, 424.
- 228 Bos e.a., 'Het parlement', 85-86; Van Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 41-42.
- 229 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 18-12-1952. De vraag die de kiezers werd voorgelegd, was: 'Meent u, dat de Europese volkeren bepaalde gemeenschappelijke belangen voortaan gezamenlijk dienen te behartigen, en wenst u daartoe een verenigd Europa onder een Europese overheid en met een democratische vertegenwoordiging, te omschrijven in een Europese grondwet?' Bolsward en Delft waren gekozen voor dit project omdat de bevolkingssamenstelling van deze steden representatief werd geacht voor de Nederlandse bevolking.
- 230 NA. Collectie Van Kleffens, inv. nr. 22. Beyen aan Van Kleffens, 1-12-1952.
- 231 Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 40-41.
- 232 NA. Notulen ministerraad 5 januari 1953; Griffiths, *Europe's First Constitution*, 108; NA,

NOTEN

- 2.02.05.02, inv.nr. 486. Stukken ministerraad van 23-2-1953. Nota Beyen en Luns over de Europese Politieke Gemeenschap; Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 26-30.
- 233 AR EG, CM4, 004. Beyen aan de ministers van Buitenlandse Zaken van België, de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Italië en Luxemburg, 11-12-1952; 'Mémorandum', 11-12-1952.
- 234 Ibidem.
- 235 Beyen had blijkens een bericht naar de belangrijkste diplomatieke posten in die periode een duidelijke voorkeur voor 'tariefgemeenschap'. De diplomaten moesten het woord 'douane-unie' niet meer gebruiken. Tariefgemeenschap hield volgens hem een minder vergaande vorm van samenwerking in. (Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 39.)
- 236 AR EG, CM4, 004. 'Mémorandum', 11-12-1952.
- 237 AJwb. 'Address by the Netherlands Minister for Foreign Affairs, Mr. J.W. Beyen, to the Foreign Press Association at The Hague, Saturday, January 17, 1953'. De rede had haar effect. De Amerikaanse ambassadeur Chapin verspreidde de hoofdpunten niet alleen naar Washington, maar ook naar de ambassades in Bonn, Brussel, Luxemburg, Parijs en Rome. (US NA, RG 59. Records of component offices of the Bureau of European Affairs of the State Department. Lot File 56038, Box 32. Telegram Chapin, 20-1-1953.)
- 238 NA. Notulen ministerraad, 9-2-1953; AAPA, bestand 810, afdeling 2, band 888, A8972. 'Aufzeichnung' van prof. C.F. Ophüls van Buitenlandse Zaken Bonn over het Nederlandse memorandum van 11-12-1952, 19-12-1953; Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 41.
- 239 AR EG, CM4, 090. 'Note néerlandaise du 14 février 1953'; Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 41-43.
- 240 NA, 2.03.01. Ministeries AOK en AZ, inv.nr. 6483. 'Verslag van de Ministers Conferentie van de zes Schuman-landen te Rome op 24 en 25 februari 1953'; Ibidem. Bijlage 4. Weergave van Beyens interventie; AR EG, CM4, 092. 'Procès-verbal. Séance du 24 février 1953'; AAPA, bestand 810, afdeling 2, band 862, A8896. 'Aufzeichnung Tagung der Aussenminister in Rom am 24/25. Februar 1953', 3-3-1953; Beyen omschreef de kern van de Nederlandse voorstellen als: "Travail en commun, responsabilité commune, autorité supranationale, voilà les trois bases de la proposition néerlandaise."
- 241 AAPA, bestand 810, afdeling 2, band 862, A8896. 'Aufzeichnung Tagung Rom', 3-3-1953.
- 242 NA, 2.03.01. Ministeries AOK en AZ, inv. nr. 6483. Verslag van de conferentie in Rome; Ibidem, Bijlage 7. Telegram Boon, 25-2-1953; Soutou, 'George Bidault', 222; Bossuat, 'La vraie nature de la politique européenne de la France', 211-213; Küsters, 'Zwischen Vormarsch und Schlagenfall', 293; Adenauer, *Erinnerungen*, 13, 30; Voss, 'Beyen et l'intégration de l'Europe', 236-237; Beyen, *Het spel*, 229.
- 243 AAPA, bestand 810, afdeling 2, band 897, A9001. 'Kurzprotokoll' van besprekingen op Buitenlandse Zaken Bonn op 5-2-1953 over de Nederlandse voorstellen met afgevaardigden van Binnenlandse Zaken, Economische Zaken, Financiën, Justitie, Verkeer en het departement voor het Marshallplan, 12-2-1953; Erhard aan Buitenlandse Zaken Bonn over de onderhandelingen in Rome (24 tot 26-2-1953), 4-3-1953; BA, Bestand 8236, Bundeskanzleramt, 1310. Erhard, 'Gedanken zu dem Problem der Kooperation oder der Integration', vertrouwelijke studie op 25-3-1955 aangeboden aan Adenauer; Guth, 'Europäische Integration und Soziale Marktwirtschaft', 445; Griffiths, *Europe's First Constitution*, 103.
- 244 NA. Notulen ministerraad, 2 november en 21/23-11-1953. Zijlstra ontpopte zich in het kabinet als een aanhanger van Erhards financieel-monetaire ideeën.
- 245 ABZ, Ambassade Archief Parijs, Geheim Archief, 913.10. Europese Politieke Integratie 1, 1953. Van Boetzelaer (vertrouwelijk) aan Beyen, 3-2-1953.
- 246 ABZ, Ambassade Archief Parijs, 901. Rapportage methoden 1954-1955. Beyen aan Van Boetzelaer, 27-10-1954.
- 247 Griffiths, *Europe's First Constitution*, 101-102.
- 248 ABZ, Ambassade Archief Parijs, 913.10. Europese Politieke Integratie 1, 1953. Stikker (persoonlijk) aan Beyen, 5-3-1953.
- 249 ABZ, DGEM-archief, 050, Plan Beyen (Tolunie), omslag 66. Beyen aan Stikker, 11-3-1953. Beyens brief aan Stikker zou in eerste instantie geschreven zijn door Van der Beugel, een van Beyens naaste medewerkers. Het feit dat de Atlantisch georiënteerde Van der Beugel Beyens uitgangspunten zo overtuigend verwoordde, geeft aan dat het departement achter Beyen stond. (Gesprek met E.H. van der Beugel, 17-3-1999; Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 54.) Zeker is dat Van der Beugel nauw betrokken was bij het schrijven van de brief aan Stikker (ABZ, DGEM-archief, 050, Plan Beyen (Tolunie), omslag 66. Memorandum (strikt persoonlijk) van Van der Beugel aan Beyen, 11-3-1953).
- 250 ABZ, Ambassade Archief Parijs, 913.10. Beyen aan Van Boetzelaer, 20-3-1953; ABZ, DGEM-archief, 050, Plan Beyen (Tolunie) omslag 66. Memorandum (strict persoonlijk) van Van der Beugel aan Beyen, 11-3-1953.
- 251 PRO.FO 371/105999. Verslag gesprek ambassadeur

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- Butler met Beyen, 5-8-1953; Dat Stikker de behoefte niet kon weerstaan zijn reserves over Beyens beleid uit te drukken, blijkt uit een Brits verslag van een diner dat ter gelegenheid van Beyens bezoek van juni 1953 aan Londen in de Nederlandse ambassade werd gehouden. Na het diner onderstreepte Stikker nog eens zijn bezorgdheid over Beyens ideeën tegenover hoge Britse gasten. (PRO, FO 371/105999. Verslag P. Dixon, 18-6-1953.) En eind 1953 karakteriseerde hij op een besloten bijeenkomst in Amsterdam aanhangers van een Europese federatie als "federasten", dit tot woede van de aangesprokenen. (AMF. Archief Beaufort, doos 87, map 1. E. Sassen aan L.G.A. Schlichting, 22-1-1954.)
- 252 Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 54; Beyen, *Het spel*, 215.
- 253 ABZ, 912.12, geheime stukken. Ministers van Buitenlandse Zaken 1952-1953 i. Codetelegram Luns aan Buitenlandse Zaken, 11-3-1953.
- 254 US NA. The Hague Embassy. Classified General Records 1953-1955. Box 4. Briefing Paper on the Netherlands, 18-8-1955.
- 255 Glennon e.a., *Secretary of State's Memoranda of Conversation*. Memorandum of Conversation van het gesprek van de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Dulles met Beyen en Luns in Den Haag op 6-2-1953.
- 256 Blanken, *Philips* v, 255; Bruggeman en Camijn, *Ondememers verbonden*, 161.
- 257 ABZ, DGEM-achief, 050, Plan Beyen (Tolunie), omslag 66. Van Walsem aan Beyen, 31-7-1953; PCA, 919.2. Plan Beyen. Van Walsem aan Beyen, 27-10-1953; Verbond Nederlandse Werkgevers aan A.H. Ingenhouz e.a., 9-11-1953; Paulussen, J.W. Beyen, 17.
- 258 HAUR, Rijk 168. Verklaring uitvoerende raad Internationale Kamer van Koophandel, 2-7-1954. Het jaar daarop zou de Internationale Kamer gedeeltelijk terugkomen van deze verklaring en vooral de steun voor een supranationale politieke autoriteit intrekken. (HAUR, Rijk 180.)
- 259 HTK, 1953-1954, 694.
- 260 ABZ, Ambassade Archief Parijs, 913.10. Europese Politieke Integratie i, 1953. Beyen aan Stikker, 11-3-1953.
- 261 Griffiths, *Europe's First Constitution*, 13, 21.
- 262 Ook de Nederlandse afgevaardigden in de Assemblée 'ad hoc' waren van mening dat het ontwerpverdrag onvoldoende garanties bevatte dat de integratie op economisch gebied zich snel genoeg kon voltrekken. ('Verklaring van de Nederlandse afgevaardigden in de Assemblée "ad hoc" te Straatsburg', 244.)
- 263 NA. Nota 'Grondslagen' 7-8.
- 264 NA, 2.02.05.01. Notulen ministerraad, 29-4-1953; Griffiths, *Europe's First Constitution*, 113. Beyen trok in zijn streven een intergouvernementele conferentie te houden nauw samen op met zijn Belgische collega, Van Zeeland.
- 265 NA. Notulen ministerraad, 29-4-1953.
- 266 AR EG, CM4 096. Brief met memorandum van Beyen aan de ministers van Buitenlandse Zaken van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, 5-5-1953.
- 267 AR EG, CM4 093. 'Procès-verbal de la réunion des six ministres des Affaires Étrangères à Strasbourg, le 9 Mars 1953' en bijbehorend memorandum van de Nederlandse regering, 9 maart 1953. Adenauer had zich aanvankelijk krachtig tegen een intergouvernementele conferentie verzet en wilde akkoord gaan met wat de Assemblée 'ad hoc' had bereikt.
- 268 ABZ, 913.10. Europese Integratie, deel II, inv.nr. 662. Codetelegrammen Beyen aan Buitenlandse Zaken, 13-5-1953; Griffiths, *Europe's First Constitution*, 110-113; Linthorst Homan, "Wat zijt ghy voor een vent", 193-195; Linthorst Homan, hoewel vallend onder minister Zijlstra van Economische Zaken, werkte bij het voorbereiden van het beleid voor Europese integratie en het deelnemen aan Europese conferenties rechtstreeks onder Beyen.
- 269 AAPA, bestand 810, afdeling 2, band 898, nr. A9003. Ambassadeur H. Mühlenfeld, aan Buitenlandse Zaken Bonn, 11-6-1953.
- 270 NA. Notulen ministerraad, 2-11-1953.
- 271 NA. Notulen ministerraad, 2-11-1953 en 21/23-11-1953; NA, 2.02.05.02. Stukken ministerraad, 21/23-11-1953. Mansholt aan ministerraad, 17-11-1953.
- 272 ABZ, 913.10. Europese Integratie, deel III, inv.nr. 663. Verslag conferentie ministers van Buitenlandse Zaken Den Haag, 26 tot 28-11-1953.
- 273 Griffiths, 'The Beyen Plan', 174.
- 274 ABZ, 913.10. Europese Integratie, deel III, inv.nr. 663. Verslag conferentie ministers Buitenlandse Zaken Den Haag, 26 tot 28-11-1953; Griffiths, 'The Beyen Plan', 175; Bossuat, 'La vraie nature', 215.
- 275 Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 90; Harryvan e.a., 'Dutch Attitudes', 345.
- 276 HTK 1953-1954, 688-701.
- 277 Beyens opmerkingen over Europa, die meer dan veertig velletjes A4 besloegen, werden integraal in het Duits vertaald voor Buitenlandse Zaken Bonn. (AAPA, bestand 810, afdeling 2, band 898, nr. A9005.)
- 278 HTK, 1953-1954, 701.
- 279 'Academisch Europa', hoofdartikel *Algemeen Handelsblad*, 9-1-1954.
- 280 HTK 1953-1954, 699.
- 281 Van der Harst, *The Atlantic Priority*, 170-178.
- 282 ABZ, 913.10. Europese Integratie III, inv.nr. 663. Codetelegram Beyen aan ambassade Washington, 28-9-1953; ibidem. Codetelegram Van Roijen, aan Buitenlandse Zaken, 5-10-1953.

NOTEN

- Harryvan e.a., 'Dutch attitudes', 346; Voss, 'Beyen et l'intégration de l'Europe', 237.
- 283 Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 90-96; *Het Nederlandse aandeel in de totstandkoming van de gemeenschappelijke markt, inzonderheid in de periode maart-juni 1955*, archiefstudie van de afdeling Onderzoek en Documentatie (AOD/ON) van Buitenlandse Zaken, 19-12-1979.
- 284 Dumoulin, 'Les paradoxes de la politique belge', 361.
- 285 Beyen ging hiermee in tegen de gevoelens van de Nederlandse Generale Staf, die zich kon vinden in de Franse opvatting dat het te vroeg was voor supranationale besluitvorming op defensiegebied. (Van der Harst, *The Atlantic Priority*, 222-223.)
- 286 NA. Notulen ministerraad, 16-8-1954.; DDF, 1954 II, 160-163. Document 71. Garnier aan Mendès France, 16-8-1954; ibidem, 163, noot 2; ABZ, Ambassade Archief Parijs, geheim archief, 999. EDG 1954. Codetelegram van Beyen/Luns aan Nederlandse ambassade Parijs, 18-8-1954; Spaak, *Combats Inachevés* I, 286; Dumoulin, 'Les paradoxes de la politique belge', 361; Dumoulin, *Spaak*, 473-474.
- 287 ABZ, 913.100.12, Dept. II, inv.nr. 4176. Rede Beyen 'De Europese Gedachte in de Storm' voor de Internationale Havendag te Rotterdam, 24-9-1954.
- 288 NA. Ministeries AOK en AZ, inv. nr. 6484. 'Beknopt verslag van minister Beyen over de besprekingen der zes mogendheden te Brussel op 19 augustus 1954'; ibidem, 'Uittreksel uit de rede Minister Beyen als eerste spreker na Mendès France', 19-8-1954; Mendès France, *Oeuvres Complètes*, 237, 240; Spaak, *Combats* I, 287-289; Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 101-102; Lacouture, *Mendès France*, 308-309, 364; Dumoulin, *Spaak*, 480-485; Spaak schreef aan zijn vriendin Simonne Dear dat de Nederlanders het meest geïrriteerd waren door het Franse gegoochel. Hij voegde er echter aan toe dat men ook wel erg francofiel moest zijn om er niet ongeduldig van te worden. (Dumoulin, *Spaak*, 480); Overigens ontbrak het Beyen niet aan francophilie.
- 289 Gesprek met E.H. van der Beugel, 17-3-1999.
- 290 Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 102.
- 291 NA US, RG 84. Records of the foreign service posts of the Department of State, Netherlands, The Hague Embassy. Classified General Records 1953-1955, box 4; Eden, *Memoirs* III, 154.
- 292 Zijlstra, *Per slot van rekening*, 58.
- 293 Brugsma, *Europa Europa*, 37.
- 294 Van der Harst, *The Atlantic Priority*, 305.
- 295 Voss, 'Beyen et l'intégration de l'Europe', 237.
- 296 Gilbert Trausch, 'Successes and failures', 15.
- 297 DDF, 1954 II, 201-202. Document 94. Garnier aan Mendès France, 24-8-1954.
- 298 DDF, 1954 II, 409-410. Document 199. Garnier aan Buitenlandse Zaken Parijs, 19-9-1954.
- 299 Beyen, *Het spel*, 233.
- 300 ABZ, 913.100.12, Dept. II, inv.nr. 4176. Rede Beyen, 'De Europese Gedachte in de Storm', 24-9-1954.
- 301 Beyen, *Het spel*, 233-234.
- 302 ABZ, 913.100.12, Dept. II, inv.nr. 4176. Rede Beyen 'De Europese Gedachte in de Storm', 24-9-1954. De toespraak kreeg ruime verspreiding in het West-Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken. (AAPA, B10, afdeling 2, band 858, A884.) Beyen zou zijn gehoor niet overtuigen. De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rotterdam zou zich samen met die voor Amsterdam in de zomer van 1957, per 'adres' tot de Tweede Kamer wenden met ernstige bezwaren tegen de Verdragen van Rome, waarover het parlement zich moest uitspreken. Aan dit verdrag hadden Beyens ideeën ten grondslag gelegen. (HAUR, Rijk 168. Adres van de Kamers van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam en Rotterdam aan de Tweede Kamer, 17-7-1957.)
- 303 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 23-12-1954.
- 304 HTK 1954-1955, 633.
- 305 Eden, *Memoirs* III, 153-154; Spaak, *Combats* I, 306-307, 315; Kersten, *Maken drie kleinen één grote?*, 12.
- 306 De West Europese Unie trad begin mei 1955 in werking nadat de ratificatie van de protocollen door de parlementen van de aangesloten landen was voltooid.
- 307 HTK 1954-1955, 627.
- 308 Het resultaat kwam overeen met wat Nederland in 1950 al gewild had, toen voor het eerst internationaal over de Duitse herbewapening werd gedebatteerd. (Kersten, 'Die Aussen- und Bündnispolitik der Niederlande', 173.)
- 309 ABZ, 913.10. Europese integratie III. Map 663. Code-telegram Van Roijen aan Buitenlandse Zaken, 13-11-1954. Van Roijen sprak in Washington met de zoekende Spaak en diens kabinetschef Robert Rothschild; Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 113-114.
- 310 ABZ, 913.10. Europese integratie III. Map 663. Nota Beyen over 'Het beleid der Nederlandse regering ten opzichte van de Europese samenwerking', 19-11-1954.
- 311 ABZ, 913.10. Europese integratie III. Map 663. Code-telegram Beyen/Luns – maar duidelijk van Beyens hand – aan de ambassade in Washington, 8-11-1954. Onderstrepingen van Beyen.
- 312 ABZ, 913.10. Europese integratie III. Map 663. Nota Beyen, 19-11-1954.
- 313 Monnet, *Mémoires*, 587-589; Duchêne, *Monnet*, 256-257, 262.
- 314 Duchêne, *Monnet*, 270, 264-267; Monnet, *Mémoires*,

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- 589-591; Roussel, *Jean Monnet*, 681-682; Spaak, *Combats Inachevés* II, 62.
- 315 Rothschild, *Phénix*, 157.
- 316 Gesprek met E.H. van der Beugel, 17-3-1999.
- 317 Rothschild, *Phénix*, 158; Duchêne, *Monnet*, 263.
- 318 Spaak, *Combats* III, 62-63.
- 319 Dumoulin, *Spaak*, 497; Voss, 'Beyen et l'intégration de l'Europe', 238; ABZ, 913.10. Europese integratie III. Map 663. Codetelegram Beyen ("zeer geheim") aan ambassades in Parijs en Washington met kopieën aan andere posten, 25-11-1954.
- 320 Harryvan en Kersten, 'The Netherlands, Benelux and the Relance Européenne', 141-143. (Dit artikel ook in: Van Sas, *De kracht van Nederland*, 171-191.); Duchêne, *Monnet*, 271-272; Dumoulin, *Spaak*, 503.
- 321 Boekestijn, 'The omnipresent Nation State', 317-318; Kersten, 'Politieke aspecten', 88; Dumoulin, *Spaak*, 499.
- 322 Spaak, *Combats* I, 315.
- 323 Snoy et d'Oppuers, 'Le rôle du Benelux', 228; Kersten, *Maken drie kleinen een grote?*, 10; Kersten, 'Politieke aspecten', 88; Harryvan en Kersten, 'The Netherlands, Benelux and the Relance Européenne', 129; 'New Styles in Economic Union', in: *The Economist*, 14-3-1953, 712-713.
- 324 Beyen, *Het spel*, 273. Cursivering van Beyen.
- 325 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Europese integratie. Nota Beyen voor Spaak, 4-4-1955.
- 326 NA. Notulen ministerraad, 21-3-1955.
- 327 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 913.10. Europese integratie III. Codetelegram Beyen/Luns aan ambassade in Washington en andere posten, 23-5-1955.
- 328 NA, 2.05.02.02. Stukken ministerraad, 20-7-1953. Nota Beyen over 'De betekenis van een "Herenigd Duitsland" in verband met de mogelijke regeling van de Duitse kwestie bij een vredesverdrag'.
- 329 ABZ, 913.100. Europese integratie, inv.nr. 6394 en 6399. 'Nota inzake de Europese integratie' van Beyen, 24-3-1955.
- 330 Ibidem.
- 331 NA. Notulen ministerraad, 28-3-1955.
- 332 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Spaak aan Beyen, 7-4-1955; Dumoulin, *Spaak*, 503.
- 333 Spaak, *Combats* II, 65.
- 334 Ibidem.
- 335 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Spaak aan Beyen, 7-4-1955.
- 336 Rothschild, *Phénix*, 159.
- 337 NA, 2.02.05.01. Notulen ministerraad, 25-4-1955.
- 338 Spaak, *Combats* II, 65.
- 339 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Mansholt aan Beyen, 20-4-1955; Beyen aan Mansholt, 22-4-1955; Mansholt aan Beyen, 28-4-1955; Harryvan en Kersten, 'The Netherlands, Benelux and the Relance Européenne', 145.
- 340 Van Lennep, *In de werelddeconomie*, 90-91.
- 341 ABZ, 913.100, inv.nr. 6394. Aantekening J. Kymmell voor Van der Beugel, 1-4-1955; memorandum Van der Beugel voor Beyen, 5-4-1955; memorandum Van der Beugel voor Beyen, 12-4-1955; memorandum Van der Beugel voor Beyen, 14-4-1955; Van der Beugel aan Tjarda van Starkenborgh Stachouwer; Nederlands permanent vertegenwoordiger bij de NAVO te Parijs, 18-4-1955. Slechts twee beleidsvoorbereidende ambtenaren verzetten zich tegen Van der Beugel en schaarden zich als trouwe paladijnen rondom Beyen: Th.H. Bot, de directeur Westelijke Samenwerking, en diens chef van het Bureau Integratie Europa, de jonge M.H.J.C. Rutten (Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 125).
- 342 NA, 2.02.05.02, inv.nr. 510. Stukken ministerraad van 6-5-1955. Nota Fock voor Drees, 2-5-1955.
- 343 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Memorandum Van der Beugel, 26-4-1955; Memorandum Van der Beugel en Bot voor Beyen, 27-4-1955; Memorandum Van der Beugel voor Beyen, 29-4-1955; ABZ, 913.100, inv.nr. 6394. Minute Van der Beugel voor Tjarda van Starkenborgh Stachouwer, 2-5-1955.
- 344 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Beyen aan de ministerraad, 29-4-1955.
- 345 'Procès-verbal' Messina, 151.
- 346 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. 'Projet d'un mémorandum des pays Benelux aux six pays de la CECA', 29-4-1955.
- 347 Monnet, *Mémoires*, 594.
- 348 Rothschild, *Phénix*, 159; Dumoulin, *Spaak*, 505.
- 349 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. 'Projet d'un mémorandum', 29-4-1955. Letterlijk luidde de Franse tekst: "Les pays du Benelux estiment toutefois qu'un pareil élargissement ne pourrait réussir si une intégration économique générale n'était pas entreprise."
- 350 NA, 2.02.05.02, inv.nr. 510. Stukken ministerraad, 6-5-1955. Nota Fock voor Drees, 2-5-1955.
- 351 NA. Notulen ministerraad, 6-5-1955.
- 352 Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 133-134.
- 353 NA, 2.02.05.02. Stukken ministerraad, 9-5-1955. Codetelegram Beyen aan Van Tuyll van Serooskerken, 8-5-1955.
- 354 NA. Notulen ministerraad, 9-5-1955; ABZ, 913.100, inv.nr. 6394. Codetelegram Luns aan Beyen, 9-5-1955.
- 355 Beyen, *Het spel*, 238.
- 356 Gerbet, 'La "Relance" Européenne', 91; Adenauer, *Erinnerungen*, 20.
- 357 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. 'Memorandum der Bundesregierung über die Fortführung der Integration' en bijbehorende brief van de Nederlandse ambassadeur in Bonn, A.Th. Lamping, aan Beyen, 27-5-1955; ABZ, Ambassade Archief Parijs, Geheime

NOTEN

- Stukken, Europese Integratie III. 'Mémorandum du Gouvernement Italien sur la poursuite de l'intégration', 1-6-1955; Küsters, 'The Federal Republic of Germany and the EEC-Treaty', 498.
- 358 Guillen, 'La France et la Négociation des Traités de Rome', 513-515.
- 359 DDF 1955 I, 692-693. Document 301. 'Note du Département. Plan Beyen', 27-5-1955.
- 360 DDF 1955 I, 703-707. Document 308. 'Note du Département. Relance européenne', mei 1955. ("Door het aanvaarden van de Benelux-voorstellen openen we wagenwijd onze grenzen, niet alleen voor de concurrentie van de andere vijf landen, maar voor die van de hele wereld.")
- 361 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Codetelegrammen Van Roijen aan Buitenlandse Zaken, 20-5-1955.
- 362 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Suggestie Beyen voor Spaak en Bech, 23-5-1955; NA. Notulen ministerraad, 23-5-1955.
- 363 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Rutten aan Bot, 18-5-1955, met bijbehorend memorandum. De vergelijking met de Londense conferentie van 1933 hield Beyen al een tijdje bezig. Zo repte hij er eind april van in een gesprek met de Franse ambassadeur. (DDF 1955 I, 517-519. Document 228. Garnier aan Pinay, 26-4-1955.)
- 364 ABZ, 913.100, inv.nr. 6399. Codetelegram B.Ph. van Harinxma thoe Slooten, Nederlands ambassadeur in Brussel, aan Buitenlandse Zaken, 25-5-1955.
- 365 Beyen, *Het spel*, 238; ABZ, 913.100, inv. 6281. Beyen aan het Luxemburgse 'Consilium', 20-5-1955; Dumoulin, *Spaak*, 506.
- 366 NA. Notulen ministerraad, 23-5-1955.
- 367 NA, Collectie Drees, inv.nr. 657. 'Aantekeningen van Dr. Drees over de periode september 1954 – maart 1956'. Aantekening 27-5-1955.
- 368 *De Telegraaf*, 2-6-1955.
- 369 Joustra, 'Messina was een groot feest', 17.
- 370 Beyen, *Het spel*, 238.
- 371 Snoy, 'Le rôle du Benelux', 232.
- 372 'Procès-verbal', in: *Messina*, 142-144.
- 373 Dumoulin, *Spaak*, 507.
- 374 Ibidem, 507-508; 'Procès-verbal', in: *Messina*, 149-152.
- 375 Dumoulin, *Spaak*, 508; 'Procès-verbal', in: *Messina*, 158-159.
- 376 Kersten, *Maken drie kleinen een grote?*, 12; Harryvan en Kersten, 'The Netherlands, Benelux and the Relance Européenne', 134-135; NA. Notulen ministerraad, 6-6-1955; PRO.FO 371/109600. Britse ambassade Brussel aan *Foreign Office* over het bezorgde Benelux-commentaar op Frans-Duitse afspraken voor economische samenwerking van najaar 1954, 27-11-1954.
- 377 *De Telegraaf*, 3-6-1955 (op basis van berichten pers-bureaus AP en UPI).
- 378 Rutten, 'Dibattito', 171-172; Donker, 'Grondleggers van EG'.
- 379 Rothschild, *Phénix*, 163; Duchêne, *Monnet*, 281-282.
- 380 Snoy et d'Oppuers, 'Dibattito', 169.
- 381 'Résolution adoptée par les Ministres des Affaires étrangères des États membres de la C.E.C.A. réunis à Messine les 1er et 2 juin 1955', in: *Gaetano Martino*, 177-180.
- 382 Rothschild, *Phénix*, 164.
- 383 'Résolution Messine', 178-179.
- 384 Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 139.
- 385 NA. Notulen ministerraad, 6-6-1955.
- 386 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 4-6-1955.
- 387 NA. Notulen ministerraad, 6-6-1955.
- 388 'De Toestand' in: *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 6-6-1955.
- 389 Donker, 'Grondleggers'; Joustra, 'Messina was een groot feest'.
- 390 PRO, FO 371/116038. Aantekening Cecil M. Weir voor J.E. Coulson, 4-6-1955. Monnet bleef zich via zijn Actiecomité voor de Verenigde Staten van Europa richten op het supranationaal verenigen van Europa rondom de vreedzame toepassing van kernenergie. In 1956 probeerde hij nog de Franse regering ervan te overtuigen dat samenwerking op het gebied van atoomenergie prioriteit moest krijgen en dat de onderhandelingen over de gemeenschappelijke markt wel konden worden uitgesteld tot betere tijden. (Marjolin, *Travail d'une vie*, 296) Maar Monnet had zijn politieke invloed verloren. A.S. Milward meent dat Monnet al in 1954 "politically speaking a dead person" was. (Harryvan, 'Historiografie Europese integratie', 39 en 44 – noot 32.)
- 391 NA. Notulen ministerraad, 13-6-1955.
- 392 Dumoulin, *Spaak*, 510; DDF 1955 I, 768-769. Document 337. J. Rivière, Frans ambassadeur in Brussel, aan Pinay, 13-6-1955. Bij de keuze van Pinay voor Spaak zal hebben meegespeeld dat de Fransen Spaak soepeler en realistischer vonden dan Beyen. Ze zagen in de Belgische minister een soort verzoener, en die kon wel eens broodnodig zijn. (DDF 1955 I, 377-378. Document 163. Rivière aan Pinay, 1-4-1955.)
- 393 Beyen, *Het spel*, 239.
- 394 Chef van de Nederlandse delegatie naar dit overleg was Beyens oude vriend prof. G.M. Verrijn Stuart. Drees had liever Tjarda van Starkenborgh Stachouwer in deze functie gezien, maar de premier legde zich neer bij Beyens keus. (Beyen, *Het spel*, 241; NA. Collectie Drees, inv.nr. 657. Aantekening, 13-6-1955.)
- 395 AFJM, AMH, 39/3/1. Rede Spaak voor de Raad van Europa, 21-10-1955.
- 396 Spaak, 'La Relance Européenne', 146.
- 397 Groot-Brittannië verkeerde in een bijzondere

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- positie in vergelijking met andere West-Europese landen die geen lid waren van de Gemeenschap voor Kolen en Staal. De Britten waren als lid van de West-Europese Unie en wegens hun associatie-overeenkomst met de Kolen- en Staalgemeenschap, hoewel bewust op enige afstand, toch betrokken bij het eenwordingsproces.
- 398 'Procès-verbal', in: Messina, 142.
- 399 Ludlow, 'Too Close a Friend?', 224.
- 400 PRO.FO 371/116038. Mason aan Harold Caccia van Foreign Office; ABZ, 913.100, inv.nr. 6401. Memorandum Beyen voor Van Tuyll van Serooskerken, 20-4-1955.
- 401 PRO.FO 371/116040. Sir H. Ellis Rees, de Britse vertegenwoordiger bij de OEEC, aan Foreign Office, 20-6-1955. Het bezoek zou niet geautoriseerd zijn door de Zes, en op het ministerie van Buitenlandse Zaken in Parijs zou het kritiek hebben opgeroepen. Dit is in overeenstemming met de bezorgdheid die eind juni bij de Franse minister van Buitenlandse Zaken, Pinay, ontstaat. Deze laat de Franse ambassadeur in Brussel aan Spaak vragen hoe het ermee staat. (DDF 1955 II, 2-3. Document 2. Pinay aan Rivièrè, 1-7-1955.) Beyens formele uitnodiging was toen net de deur uit, en de Britten antwoordden de volgende dag; NA. Notulen ministerraad, 27-6-1955; PRO.FO 371/116039. Mason aan Foreign Office, 17-6-1955.
- 402 Hoofdstuk IV.
- 403 Young, *This Blessed Plot*, 83; Ludlow, 'Too Close a Friend?', 224.
- 404 ABZ, 913.100, inv.nr. 6401. Codebericht Beyen aan de ambassades in Parijs, Brussel, Luxemburg, Rome, Washington, Londen en Bonn, 24-6-1955; NA. Notulen ministerraad, 27-6-1955.
- 405 Young, *This Blessed Plot*, 83. Butler sprak aan een OEEC-diner over "some archaeological excavations" in een oude Siciliaanse plaats.
- 406 Beyen, *Het spel*, 240.
- 407 Ibidem.
- 408 Charlton, *The Price of Victory*, 190.
- 409 PRO.FO 371/116041. Weergave Beyens opmerkingen in het BBC-programma 'At home and abroad', 24-6-1955.
- 410 Young, *This Blessed Plot*, 84-85; ABZ, 913.100, inv.nr. 6401. Macmillan aan Beyen, met de aanvaarding van de uitnodiging mee te doen aan de besprekingen onder leiding van Spaak over de toekomst van de Europese samenwerking, 1-7-1955.
- 411 ABZ, 913.100, inv.nr. 6401. Codebericht Beyen, 24-6-1955.
- 412 PRO.FO 371/118492. Rede Beyen 'Great Britain and European Economic Co-operation' voor de Foreign Press Association in Londen, 2-11-1955.
- 413 ABZ, 913.100, inv.nr. 6401. Beyen aan Spaak, 11-11-1955; Stikker aan Van der Beugel, 3-11-1955.
- 414 Charlton, *The Price of Victory*.
- 415 Young, *This Blessed Plot*, 89-93.
- 416 Asbeek Brusse, 'Dutch-British Commercial Relations', 217.
- 417 Snoy et d'Oppuers, 'Dibattito', 299; Rothschild, *Phénix*, 170; Dumoulin, *Spaak*, 511.
- 418 ABZ, 913.100, inv.nr. 6401. Memorandum Eschauzier voor Beyen, 9-12-1955; Memorandum Beyen voor Van Tuyll van Serooskerken, 10-12-1955.
- 419 PRO.FO 371/124744. Mason, 'Developments and trends in the Netherlands 1955', 1-1-1956.
- 420 NA. Notulen ministerraad, 19-12-1955.
- 421 Beyen, *Het spel*, 242.
- 422 ABZ, 913.100, inv.nr. 6283. Sous-chef dws aan Beyen; Verslag conferentie minister van Buitenlandse Zaken Noordwijk, 6-9-1955; Ermers en Kragt, *Tussen Tradities en Tractaten*, 153.
- 423 ABZ, 913.100, inv.nr. 6286. Slotcommuniqué conferentie Venetië.
- 424 Beyen, *Het spel*, 243; Harryvan e.a., *Voor Nederland en Europa*, 130-131 (Vraaggesprek met J. Kymmell.); Gesprek met M.H.J.C. Rutten, 15-2-1999.
- 425 Beyen, *Het spel*, 243; Linthorst Homan, "Wat zijt ghij voor een vent", 227.
- 426 Gesprek met H.J. Viersen, 31-8-2001; *Haagsche Courant*, 2-7-1955; *Algemeen Handelsblad*, 2-7-1955; Verkroost, 'Thomas Mann in Amsterdam', 28; Mann, *Roem en verliefdheid*, 301.
- 427 AJWB. Beyen aan Juliana, 17-9-1956.
- 428 Maandag, 'Oorlog op Soestdijk'.
- 429 Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 251; AMF. Archief Beaufort, doos 87, map 2. Verslagen E. Roosevelt over bijeenkomst 'Het Oude Loo', najaar 1951, geschreven op 19 en 20-11-1951; NA, 2.21.183.44. Collectie Klompé, inv.nr. 120. 'Het Oude Loo'-bijeenkomsten, deelnemerslijst juli 1951, redevoeringen; NA, 2.21.231. Collectie Eindhoven, inv.nrs. 46-51. A. van Heeckeren van Molecaten aan J.M.F.A. van Dijk, 17-5-1952; NA, 2.21.068. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. Gerbrandy (strikt persoonlijk) aan Juliana, 4-9-1956.
- 430 NA. Collectie Klompé. inv.nr. 120 'Het Oude Loo'-bijeenkomsten. Opmerkingen Juliana over "De ontwikkeling van de mensheid in het heden".
- 431 Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 251-252, 309; Transcriptie van de banden met het vraaggesprek van Alden Hatch met Bernhard over onder andere de affaire-Hofmans in 1961, door journalist Arthur Maandag van het *Haarlems Dagblad* naar boven gehaald in de Smathers Library van de Florida State University in Gainesville. Zie ook: Maandag, 'Oorlog op Soestdijk'.
- 432 AMF. Archief Beaufort, doos 87, map 2. Beaufort (handgeschreven en "geheim") mevrouw Roosevelt, 15-3-1952; Van Roijen aan Beaufort, 12-4 (handgeschreven) en 17-5-1952.

NOTEN

- 433 Ibidem. Teksten van twee krantencolumns (19 en 20-11-1951) van mevrouw Roosevelt over de door haar bijgewoonde bijeenkomst op Het Oude Loo.
- 434 Ibidem. Beaufort (handgeschreven en "geheim") aan mevrouw Roosevelt, 15-3-1952.
- 435 Ibidem. Van Roijen aan Beaufort, 12-4-1952 (handgeschreven) en 17-5-1952.
- 436 Ibidem. Beaufort (handgeschreven en "geheim") aan mevrouw Roosevelt, 15-3-1952; Van Roijen aan Beaufort, 12-4-1952 (handgeschreven) en 17-5-1952.
- 437 NA, 2.21.231. Collectie Eindhoven, inv.nrs. 46-51. Verslag gesprek prof. H.W.F. Stellwag en J.M.F.A. van Dijk met Drees, 20-12-1951.
- 438 Mulder en Koeman, *Het Parool*, 257-258.
- 439 AMF. Archief Beaufort, doos 87, map 2. Beaufort (handgeschreven) mevrouw Roosevelt, 15-3-1952.
- 440 'Mrs. R', in: *Time*, 7 april 1952, 31; Schorr, *Staying Tuned*, 38-39.
- 441 Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 252; NA. Collectie Boon, inv.nr. 66. Aantekening Boon, 23-3-1952.
- 442 NA, 2.21.156. Collectie Stikker, inv.nr. 67. Codetelegram Van Roijen aan Stikker, 25-3-1952. Van Roijen merkte in het telegram ook op dat hij over de inhoud van Juliana's toespraken de portefeuille-kwestie zou stellen als hij minister van Buitenlandse Zaken was.
- 443 NA. Collectie Stikker, inv.nr. 67. Bernhard (handgeschreven) aan Stikker, 28-2-1952.
- 444 APB. Beyen (handgeschreven) Bernhard, 28-4-1952. Beyens beoordeling van het koninklijk bezoek, en met name zijn vergelijking met het eerdere bezoek van Elizabeth, komt opvallend overeen met een artikel in het Amerikaanse weekblad *Time* van 14-4-1952 onder de titel 'Hoera de Koningin!' (pag. 14).
- 445 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-4-1952.
- 446 NA. Collectie Boon, inv.nr. 70. Stikker aan Boon, 20-4-1952; AMF. Archief Beaufort. Doos 87, map 2. Van Roijen (handgeschreven) aan Beaufort, 12-4-1952 en 9-5-1952; NA. Collectie Boon, inv.nr. 66. Van Roijen (persoonlijk) aan Boon, 11-4-1952.
- 447 NA. Collectie Boon, inv.nr. 66. Van Roijen (persoonlijk) aan Boon, 11-4-1952.
- 448 AMF. Archief Beaufort. Doos 87, map 2. Van Roijen aan Beaufort, 12-4-1952.
- 449 Juliana bleef haar ministers bijvoorbeeld persoonlijk onder druk zetten op terreinen waar ze in het bijzonder mee begaan was, zoals het vluchtelingenvraagstuk. De koningin dreef Stikker, en later ook Beyen, tot wanhoop door voortdurend aan te dringen op maatregelen en uitgaven ter leniging van het naoorlogse vluchtelingenleed in Europa. Beyen voelde zich eind 1953 zo "in het nauw gedreven" dat hij in overleg met de Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen, de Nederlander G.J. van Heuven Goedhart, in de Raad van Europa een initiatief nam voor de instelling van twee miljoenenfondsen voor de vluchtelingen. Op Buitenlandse Zaken werd de pressie van Juliana als lastig ervaren: "We zitten hier [...] met de moeilijkheid dat de Koningin brandend in deze zaken is geïnteresseerd [...]" De druk van de vorstin werd beloond. In de zomer van 1954 nam de Raad van Europa in een resolutie de Nederlandse voorstellen over. (ABZ, 726. Vluchtelingenprobleem. Memorandum Nederland. Hoofd pio, Patijn, aan Van Heuven Goedhart, 24-12-1953; Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 152, 186-192; AAPA, bestand B10, afdeling 2, band 720, A8304. Raad van Europa, resolutie (54) 15.)
- 450 AMF. Archief Beaufort. Doos 87, map 2. Van Roijen (handgeschreven) aan Beaufort, 19-5-1952.
- 451 Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 245-255. Het commentaar verscheen bij wijze van uitzondering als ongesigneerd hoofdartikel; *Het Parool*, 26-4-1952. Citaten: "Hooft men in Den Haag nu ook al stemmen en wordt men ook geplaagd door visioenen? [...] Wij kunnen deze hartelijke hoffelijkheid van de Amerikaanse gastheer hogelijk waarderen. [Dit sloeg op de gunstige ontvangst die de redes in de Verenigde Staten te beurt waren gevallen whw] Maar niettemin vragen we ons met enige gêne af wat men in de kringen der staatslieden, van wetenschap en intellect zal zeggen, nu het feestgedruis voorbij is, en men de gelegenheid heeft deze redevoeringen rustig na te lezen. Wij vrezen, dat alles de indruk na zal laten, dat Holland 'a queer [zonderling, raar] country' is. De regering had dit H.M. de Koningin en ons volk zowel als zichzelf behoren te besparen."
- 452 *De Groene Amsterdammer*, 3-5-1952.
- 453 De Britse ambassadeur, Nevile Butler, maakte in de zomer van 1952 melding van het hoofdartikel in een "top secret" en "personal" bericht aan zijn minister Anthony Eden over het koninklijke bezoek aan de Verenigde Staten. Hij verbond het met ongerustheid in hofkringen over de aanwezigheid aan het hof van een mevrouw die "Hoffman" heette. Voorlopig betrof het volgens Butler niet meer dan een binnenlandse Nederlandse kwestie. (PRO.FO 371/101951. Butler aan Eden, 18-6-1952.)
- 454 Schorr, *Staying Tuned*, 37-40; Hans Keller, 'Over Oranje schrijf je nu eenmaal niet' (vraaggesprek met Daniel Schorr).
- 455 Schorr, *Staying Tuned*, 39-41; Keller, 'Over Oranje schrijf je nu eenmaal niet'.
- 456 Drees achtte de zaak zo belangrijk dat hij er het staatshoofd op aansprak. Juliana barstte echter direct in tranen uit, wat Drees zo overweldigde

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- dat hij het onderwerp liet rusten, aldus een mededeling van Frans Goedhart aan Philip Clock, ambassadesecretaris Amerikaanse ambassade Den Haag, tijdens een lunch op 19-6-1952. (NA US. RG 59, box 3739, 756.11/6-2452. Brief van Clock aan Francis L. Spalding van de afdeling Swiss Benelux Affairs van het *State Department*, 24-6-1952.)
- 457 Schorr, *Staying Tuned*, 41-42; Keller, 'Over Oranje schrijf je nu eenmaal niet'.
- 458 Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 321.
- 459 Brouwer, 'Beyen tussen twee vuren', 108.
- 460 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-4-1952.
- 461 AJWB. Ontwerp van het 'Relaas van mijn handelingen ter voorkoming van perspublicaties over Mej. Hofman'. De definitieve versie van dit verslag, dat het karakter heeft van een verweerschrift, is op 18-6-1956 aan koningin Juliana gestuurd. In het ontwerp staan passages die in de definitieve versie niet voorkomen. Beyen is slordig met de spelling van de namen van zowel Greet Hofmans als van Daniel Schorr. De eerste wordt vaak 'Hofman' genoemd, de laatste wordt vrij consequent met 'Schorr' aangeduid. Dat is des te curieuzer omdat, blijkens een aantekening in potlood van Beyen op het ontwerp, de tekst voordat deze werd verzonden, was voorgelegd aan Beel en aan Marie Anne Tellegen, chef van het Kabinet der Koningin.
- 462 Ibidem.
- 463 Ibidem, 43-44; Keller, 'Over Oranje schrijf je nu eenmaal niet'; Arlman en Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 136-137; AJWB. 'Relaas van mijn handelingen ter voorkoming van perspublicaties over Mej. Hofman' (ontwerp). Er is nog iemand die de eer voor zich oprijkt Schorr van publicatie af te hebben gehouden: I.G. van Maasdijk, kamerheer in buitengewone dienst van de koningin en adviseur in perszaken van het hof. In die laatste hoedanigheid had hij Schorr na een receptie in zijn auto meegenomen, met hem gedineerd en een dag later met hem geluncht, dit alles om de journalist te weerhouden zijn artikel wereldkundig te maken. (pc vm. Toelichting Van Maasdijk op zijn activiteiten in verband met de publicaties over het koninklijk huis, 18-11-1956.)
- 464 Ekker, 'Norm', 9.
- 465 NA, 2.21.285. Collectie Goedhart. Goedhart aan Beyen, 17-12-1952.
- 466 AJWB, Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen'.
- 467 Schorr, *Staying Tuned*, 42.
- 468 Schorr, *Staying Tuned*, 44; AJWB. 'Relaas van mijn handelingen ter voorkoming van perspublicaties over Mej. Hofman' (ontwerp); ABZ, code 2, 1955-1964, 261.21. Nederlandse onderscheidingen aan buitenlanders. Aantekening Beyen in de kantlijn van een bericht van directeur voorlichting buitenland aan directeur-generaal politieke zaken, 31-5-1954; Van Roijen aan minister van Buitenlandse Zaken, 27-4-1955; Minister Cals (Onderwijs Kunsten en Wetenschappen) en minister van Buitenlandse Zaken a.i. Luns aan Juliana, 12-5-1955; Ekker, 'Norm', 8-9.
- 469 ABZ, omslag 96, dossier 813.53. Egypte. Gevonden handschriften 1954. Prof. B.A. van Groningen en anderen aan Juliana, 21-6-1954. Juliana stelde dit schrijven aan Beyen ter hand met de opdracht actie te ondernemen; ABZ omslag 1223, dossier 813.53. Egypte, Codex Jung. Quispel (handgeschreven) Buitenlandse Zaken, 30-4-1955; Quispel, 'Zij was vóór de vrede', 21.
- 470 Stevens, Giebels en Maas, *Formatiedagboeken Beel*, 108-109. Juliana stond niet alleen in haar idee om Beyen in te schakelen bij het oplossen van de kabinetscrisis. De fractieleider van de vvd in de Tweede Kamer, Oud, had haar enkele dagen eerder in die zin geadviseerd. (NA, 2.21.286. Collectie Drees, inv.nr. 6. Schriftelijk advies Oud aan Juliana, 20-5-1955.)
- 471 Duynstee maakt melding van een "poging" van Beyen "om het demissionaire kabinet te doen aanblijven". (Duynstee, *De kabinetsformaties*, 76.)
- 472 NA. Collectie Drees, inv.nr. 657. 'Aantekeningen van Dr. Drees over de periode september 1954 - maart 1956', aantekening 10-2-1956; AJWB. Beyen aan Drees, 11-1-1956. De brief reageerde op een brief die Juliana aan Drees had geschreven. Beyen had blijkens een aangehecht briefje Beel de (enige) kopie van zijn brief aan Drees ter lezing gegeven. Drees, Beel en Beyen werkten nauw samen om de crisis aan het hof te bezweren.
- 473 AJWB. Beyen aan Drees, 11-1-1956.
- 474 AJWB. Van Kleffens (handgeschreven, op papier Paleis Soestdijk) aan Beyen, 9-5-1956.
- 475 AJWB. Van Kleffens aan Beyen, 13-5-1956. De gesprekken op de Bilderberg-conferentie in Fredensborg gingen onder andere over "De oorzaken van de groei van anti-Westerse blokken, in het bijzonder in de Verenigde Naties", "Een gemeenschappelijke benadering door de Westerse wereld tegenover China en de opkomende naties van Zuid- en Oost-Azië" en "De communistische campagne voor politieke subversie in of controle van de zojuist onafhankelijk geworden landen van Azië" (HAUR. Rijk 154. Verslag van de Fredensborg Conference van de Bilderberg Group 11 tot-13-5-1956.)
- 476 AJWB. Beyen aan Juliana, 19-5-1956.
- 477 Transcriptie van het gesprek dat Alden Hatch in 1961 met prins Bernhard heeft gevoerd over de affaire-Greet Hofmans. De originele band bevindt zich in de Florida State University, Smarthers Library, afdeling Rare Books and Manuscripts;

NOTEN

- Allene Gaty Hatch, *The Best of Times*, 175-178.
- 478 Broertjes en Tromp, *De prins spreekt*, 16-20.
- 479 Transcriptie gesprek Hatch met Bernhard (1961); pc vm. Vertrouwelijk 'Overzicht van de voornaamste gebeurtenissen met betrekking tot de tegen H.M. de Koningin gerichte perscampagne' geschreven door Van Heeckeren van Molecaten, 9-11-1956; Giebels, *Beel*, 411.
- 480 NA. Collectie Fock, inv.nr. 36. Rapport aan de koningin van Commissie-Van Hamel over handelen Beyen, 18-2-1957. Volgens een mededeling aan de Commissie-Van Hamel van M.G. Schenk had Edgar haar gezegd dat Beyen tegenover hem had gerept van een commissie van drie ministers die zich met de zaak-Hofmans bezighield; NA. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. J.B.Th. Spaan, correspondent *Daily Express* in Nederland aan Fock, 23-6-1956; Giebels, *Beel*, 411; Schenk en Van Herk, *Juliana*, 216. Spaan, Schenk en Van Herk melden op basis van het gesprek dat Delmer op 1-5-1956 met prof. J. Waterink voerde, dat de 'ministeriële commissie' een doel op de lange termijn voor ogen had. In een periode van vijf jaar zou bepaald moeten worden of Juliana in staat was te regeren. Als de conclusie negatief luidde, en de vorstin niet in het rechte spoor zou kunnen worden teruggebracht, zou ze vervangen moeten worden. (NA. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. Spaan aan Fock, 23-6-1956; Schenk en Van Herk, *Juliana*, 216). Kennelijk was er een selecte groep ingewijden die van het bestaan van de 'Soestdijk-commissie' wist. Van Kleffens hoorde daar bij, zoals blijkt uit zijn eerder genoemde brief van 9-5-1956 aan Beyen, waarin hij Beyen nadrukkelijk vraagt de "vrienden" Drees en Beel in te lichten over het gedrag van de koningin. (AJWB.) Drees tekende overigens bij de desbetreffende passage op de brief van Spaan aan Fock aan: "onzin". (Mededeling van Drees-biograaf H. Daalder.)
- 481 pc vm. Van Maasdijk: 'Publicaties Koninklijk Huis. Voorgeschiedenis', 29-6-1956.
- 482 Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 320.
- 483 Ibidem.
- 484 AJWB. Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen'. Drees stond opvallend onbevengend tegenover Delmer. Hij verwachtte aanvankelijk dat de Britse journalist "niets ongunstigs" zou publiceren omdat deze een goede bekende van de prins was. (Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, 144.) Van gealarmeerdheid leek bij de minister-president nog geen sprake.
- 485 Broertjes en Tromp, *De prins spreekt*, 46-47; De actieve rol van Bernhard bij het in de publiciteit brengen van de spanning tussen hem en Juliana rondom de positie van Hofmans aan het hof is ook beschreven in het onderzoeksrapport dat oud-hoofddirecteur van de Rijksvoorlichtingsdienst, H. van der Voet, begin 2004 op verzoek van de prins schreef. Volgens het verslag heeft Bernhard destijds de escalerende situatie aan het hof naar de (buitenlandse) pers laten lekken "om iedereen, met name de regering, wakker te schudden". (Van der Voet, *Terzijde: De Hofmans-affaire* (website de Volkskrant, 2004); NA. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. Spaan aan Fock, 23-6-1956; Schenk en Van Herk, *Juliana*, 215-218; Brief Schenk in *NRC Handelsblad*, 6-11-1985).
- 486 AJWB. Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen'. Delmer was net als Beyen lid van de zogeheten Dassenclub, de groep nauwe vrienden van prins Bernhard. (pc vm. 'Overzicht van de voornaamste gebeurtenissen met betrekking tot de tegen H.M. de Koningin gerichte perscampagne' geschreven door Van Heeckeren van Molecaten, 9-11-1956.)
- 487 AJWB. Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen'; NA. 221.068. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. 'Onderzoek naar de bron of bronnen der publikaties'.
- 488 AJWB. Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen'.
- 489 Ibidem.
- 490 Ibidem.
- 491 AJWB. Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen' en de definitieve versie hiervan (18-6-1956).
- 492 AJWB. Delmer aan Beyen, 20-5-1956.
- 493 Klinkenberg, *Prins Bernhard*, 377.
- 494 AJWB. Delmer aan Beyen, 20-5-1956. Opvallend is dat in Delmers brief iedere rancune tegen Beyen, die door zijn bedenkingen de journalist voorlopig toch een verhaal door de neus had geboord, ontbrak. Sterker nog: Delmer zag uit naar een volgend gesprek met Beyen, "if possible, on some less tragic and delicate subject".
- 495 NA, 2.21.201. Collectie Witte, inv.nr. 8. Delmer aan Beyen, 29-5-1956.
- 496 NA. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. A.P. van Leeuwen aan Gerbrandy, 21-2-1957; AAPA, bestand 824, 800177-1. West-Duitse ambassade Den Haag aan Buitenlandse Zaken Bonn, 11-1-1957; Bernhard aan Delmer, 20-4-1966; *Der Spiegel*, 2-1-1994.
- 497 AJWB. Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen'.
- 498 Ibidem.
- 499 Ibidem. Het artikel in *Der Spiegel* over de affaire-Hofmans, gedateerd woensdag 13-6-1956, schetste de positie van prins Bernhard "Tussen koningin en Raspoetin" ('Zwischen Königin und Rasputin'), stelde vast dat in kringen van de Amerikaanse geheime dienst ongerustheid heerste over de gevolgen van de kwestie voor de stabiliteit in NAVO-bondgenoot Nederland, constateerde dat de invloed van mevrouw Hofmans ook op politiek terrein merkbaar was – onder andere omdat ze bij gelegenheid op dwingende wijze adviezen aan

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- ministers wilde verstrekken – en meldde dat de verwijdering tussen Juliana en Bernhard als gevolg van de affaire zo groot was dat voorbereidingen werden getroffen voor een echtscheiding tussen koningin en prins. (*Der Spiegel*, 13-6-1956.) Het nummer is onder druk van het kabinet niet in Nederland verspreid.
- 500 NA. Collectie Klompé, inv.nr. 95. Dagboekanteekening Klompé, 25-6-1956, op basis van een gesprek met Cals; Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 323; PC VM. Aantekening Van Maasdijk over zijn activiteiten in verband met de publicaties over het koninklijk huis, 18-11-1956. De benoeming van Van Maasdijk tot kamerheer in buitengewone dienst van Juliana had plaats in de tijd dat er een verwijdering was ontstaan tussen hem en prins Bernhard, voor wie hij eind jaren veertig een soort woordvoerder en voorlichter was geweest. (Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 313-314.)
- 501 PC VM. Dagboekanteekening Van Maasdijk rondom de kwestie van de publicaties over het koninklijk huis.
- 502 Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 323; AJWB. Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen'; Beyen aan Juliana, 17-9-1956.
- 503 NA. Collectie Klompé, inv.nr. 95. Dagboekanteekening 25-6-1956 op basis van een gesprek met Cals. Juliana zou dit hebben geschreven in een brief aan de ministerraad, die in de zitting van 18-6-1956 was behandeld.
- 504 Gesprek met prins Bernhard, 11-10-1999.
- 505 NA, 2.21.068. Collectie Gerbrandy. Aantekening 'Indrukken bezoek aan Warmelo'.
- 506 NA, 2.21.163. Collectie Tilanus, inv.nr. 167. Aantekening (handgeschreven) gesprek fractieleiders vijf grootste partijen met kabinetsformateur Drees, 20-6-1956.
- 507 Gesprek met E.H. van der Beugel, 17-3-1999; Kikkert, *Juliana*, 121.
- 508 AJWB. Koets aan Beyen, 14-6-1956.
- 509 Ibidem; Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen'; Arlman en Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 151.
- 510 AJWB. Ontwerp van 'Relaas van mijn handelingen'.
- 511 AJWB. Aantekening Juliana voor Tellegen, 20-6-1956. Het feit dat een afschrift van deze aantekening zich in de papieren van Beyen bevond, geeft aan dat Tellegen het niet bij een mondelinge mededeling aan hem heeft gelaten.
- 512 NA. Collectie Klompé, inv.nr. 95. Dagboekanteekening 25-6-1956 op basis van een gesprek met Tellegen.
- 513 NA, 2.21.224. Collectie Fock, inv.nr. 36. Privéstukken mr. C.L.V. Fock. 'Toelichting met conclusies op bijgaand dossier (opgesteld febr. 1978)'.
- 514 NA. Collectie Tellegen, inv.nr. 139. Bernhard (handgeschreven) aan Tellegen, 30-12-1955.
- 515 AJWB. Beel aan Beyen, 29-6-1952; mededeling Juliana en Bernhard, 29-6-1952. Beel zou zijn ministerschap als gevolg van zijn rol in het onderzoek neerleggen. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer was de permanent-vertegenwoordiger van Nederland bij de NAVO.
- 516 NA, 2.21.068. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. Aantekening Gerbrandy (handgeschreven en ongedateerd).
- 517 Veenink, 'Als slechte dienaar afgedankt'.
- 518 NA. Collectie Klompé, inv.nr. 95. Dagboekanteekening 25-6-1956 op basis van een gesprek met minister Cals.
- 519 Ibidem.
- 520 Ibidem.
- 521 PC VM. Dagboekanteekeningen Van Maasdijk rondom de publicaties over het koninklijk huis; NA, 2.21.224. Collectie Fock, inv.nr. 36. Privéstukken mr. C.L.V. Fock. Chronologisch verslag, 16-6-1956.
- 522 NA. Collectie Fock, inv.nr. 36. Chronologisch verslag, 19-6-1956; Fock aan Drees, 4-10-1956.
- 523 Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 324.
- 524 NA, 2.21.163. Collectie Tilanus, inv.nr. 167. Aantekening gesprek fractieleiders met Drees, 20-6-1956.
- 525 Ibidem. HOC. Archief Zijlstra. Doos 45. Map Formatie 1956. Aantekening bespreking met Drees, 20-6-1956.
- 526 NA. Collectie Klompé, inv.nr. 95. Dagboekanteekening Klompé, 25-6-1956, op basis van gesprek met Cals.
- 527 NA. Collectie Fock, inv.nr. 36. Aantekening Drees op brief van Van Heeckeren van Molecaten aan Drees, 23-6-1956.
- 528 Beyen sprak in die periode behalve met Edgar ook met Israël Shenker, correspondent van *Time* en *Life*. Deze had Beyen ook in mei geraadpleegd.
- 529 NA. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. Van Maasdijk aan Drees, 22 en 26-6-1956; AJWB. Drees aan Beyen, 3-7-1956.
- 530 AJWB. Beyen aan Drees, 20-6-1956; Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 323-324.
- 531 AJWB. Beyen aan Drees, 4-7-1956. Edgar noemt in de berichten die hij in die periode voor de *Daily Express* schrijft, Van Maasdijk niet. Wel wordt premier Drees in crisissituaties weinig besluitkracht toegedicht: "[...] he is not the most resolute of men, he realises the hour of crisis is here." (*Daily Express*, 20-6-1956), en wordt de houding van de koningin omschreven als "obstinate", "suspicious" en "resentful" (*Daily Express*, 21-6-1956).
- 532 AJWB. Beyen aan Drees, 20-6-1956.
- 533 NA. Collectie Gerbrandy. Spaan aan Fock, 23-6-1956; AJWB. 'Uittreksel uit het verslag van de heer

NOTEN

- Braaksmá over de gesprekken met Edgar', 22-6-1956. Deze opmerkingen hebben betrekking op het gesprek van 20 juni. J.B. Braaksmá was de chef van de Voorlichtingsdienst van Beyens ministerie. Van Maasdijk werd ook over dit gesprek tussen Beyen en Edgar getipt. Volgens Van Maasdijk had Beyen Edgar verteld dat er geen nieuw kabinet zou komen alvorens koningin Juliana officieel met Hofmans zou hebben gebroken. Tevens zou Beyen Van Maasdijk hebben aangeduid als de man die achter de publicaties in *Der Spiegel* zou staan en die contact zou hebben gehad met Delmer. (pc vm. Dagboekantekeningen Van Maasdijk rondom de publicaties over het koninklijk huis.)
- 534 NA. Collectie Gerbrandy. Spaan aan Van Maasdijk, 23-6-1956, plus PS. van Spaan, 24-6-1956.
- 535 pc vm. Van Maasdijk aan Drees, 26-6-1956.
- 536 AJWB. Drees aan Beyen, 3-7-1956. Beyens gesprekken met Edgar bleven de verhouding tussen hem en Drees verstoren. Nog eind oktober 1956, toen hij al geen minister meer was, probeerde Beyen in een uitvoerige brief aan de premier een "misverstand" over deze kwestie uit de weg te ruimen. Beyen onderstreepte dat hijzelf "alleen verantwoordelijk" was voor het eerste gesprek met Edgar, al was er nog zo'n "goede reden" om met de Britse journalist te spreken. Dat hij nog twee maal met Edgar sprak kon ook "niemand [hem] verwijten". Drees wist ervan en had de zaak "voor het gehele kabinet" kunnen brengen als hij er iets ernstigs in had gezien. Uit het feit dat de premier dit niet deed, leidde Beyen af dat Drees de gesprekken "niet als een fout in die orde" beschouwde, hoogstens "als iets, wat ik beter niet gedaan had". (Beyen, handgeschreven, aan Drees, 23-10-1956. Brief ter inzage gegeven door Drees-biograaf H. Daalder.)
- 537 AJWB. Beel aan Beyen, 29-6-1952; mededeling van Juliana en Bernhard, 29-6-1952. Van Maasdijk zou bij de commissie van drie bot vangen. (pc vm. Gerbrandy, Beel en Tjarda van Starkenborgh Stachouwer aan Van Maasdijk, 7-8-1956)
- 538 pc vm. Dagboekantekeningen Van Maasdijk rondom de publicaties over het koninklijk huis.
- 539 NA. Collectie Romme, inv.nr. 81. Formatiedagboek Romme 1956, 13.
- 540 De vorstin droeg zelf in niet geringe mate bij aan de onrust. In het Britse *Foreign Report*, een blad uitgaande van gezaghebbende *The Economist*, waarin veelal vertrouwelijke informatie wordt gemeld, stond op 4 oktober 1956 dat de commissie van drie een brief aan de koningin had gestuurd waarin Juliana werd beschuldigd van het breken van haar belofte. De vorstin zou hebben geantwoord dat ze van plan was haar standpunt in een toespraak aan de Nederlandse bevolking duidelijk te maken.
- Drees zou haar echter persoonlijk hebben meegedeeld dat het kabinet haar geen toegang tot zendtijd zou geven. ('Holland's Persistent Crisis', 4) Juliana's persoonlijk secretaris en vertrouweling, Van Heeckeren van Molecaten, noemde *Foreign Report* op dit punt "vrij goed ingelicht". Hij merkte, verwijzend naar deze informatie, op "dat het griezelig is om te zien hoeveel er uit de keuken geklapt is". (pc vm. 'Overzicht van de wijze waarop zich de tegen H.M. de Koningin gerichte perscampagne ontwikkeld heeft na 24 augustus 1956', geschreven door Van Heeckeren van Molecaten, 18-3-1957.) Het ligt derhalve voor de hand dat *Foreign Report* betrouwbare bronnen had. Een kopie van de editie van 4-10-1956 bevond zich in Beyens archief.
- 541 NA. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. Gerbrandy (strikt persoonlijk) aan Juliana, 4-9-1956.
- 542 NA. Collectie Fock, inv.nr. 36. Beel aan Drees, 9-9-1956.
- 543 NA. Collectie Witte, inv.nr. 8. Juliana aan minister-raad, 27-9-1956. In deze brief kondigt de vorstin ook wijzigingen in haar hofhouding aan, maar ze vroeg er wel begrip voor dat ze "niet onder druk van een buitenlandse perscampagne vandaag aan de dag een veer kan laten die deze mij tracht uit te trekken". Juliana's mening over de herkomst van de berichten in de buitenlandse pers werd korte tijd later onderschreven door G.B.J. Hiltermann in een commentaar in de *Haagse Post*: "Ze zijn bijna alle terug te voeren op één van de ministers uit het demissionaire kabinet." (*Haagse Post*, 13-10-1956) Volgens Hiltermann was de reden voor de verdachtmakingen tegenover de koningin de veronderstelling dat zij "zich verzet tegen de gedachteleze en automatische bundeling en bewapening van de westerse mogendheden". De *Haagse Post* was in die tijd deels in handen van NV Rotatiedrukkerij Voorburgwal, het bedrijf dat De *Telegraaf* uitgaaf en waarvan Van Maasdijk president-commissaris was. Hiltermann had ook in de zomer de kant van Juliana gekozen.
- 544 AJWB. Beyen aan Juliana, 17-9-1952.
- 545 Schenk en Van Herk, *Juliana*, 223.
- 546 AJWB. Beyen aan Juliana, 17-9-1952.
- 547 AJWB. Beyen aan collega's in ministerraad, 9-10-1956.
- 548 NA. 221.068. Collectie Gerbrandy, inv.nr. 91. Memorandum Van Maasdijk (geadresseerde onduidelijk, mogelijk Gerbrandy), 18-9-1956.
- 549 Ibidem.
- 550 Ibidem. Met bijlagen.
- 551 *Time*, 8-10-1956
- 552 NA. Collectie Tellegen, inv.nr. 317. Van Kleffens (handgeschreven) aan Tellegen, 9-10-1956.
- 553 'Plot to banish queen Juliana', in: *Sunday Pictorial*, 14-

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- 10-1952; NA. Collectie Witte, inv.nr. 8. Drees aan Juliana, 17-10-1952.
- 554 'Plot', in: *Sunday Pictorial*, 14-10-1952; Sims kwam achter de naam van Van Maasdijk, die zijn identiteit tegenover hem niet bekend had willen maken, via verslaggever Friso Endt van *Het Parool*. Deze werkte met Sims samen. (Endt, 'De "lift" van dr. Van Maasdijk', in: *Het Parool*, 22-10-1956.)
- 555 *De Telegraaf*, 16-10-1956.
- 556 *Haagse Post*, 13-10-1956.
- 557 NA US. RG 59, Dec. Files, box 3432, 756.11/6-1556. Rapportage H. Freeman Matthews aan Secretary of State, 16-10-1956.
- 558 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 17-10-1956.
- 559 NA. Collectie Witte, inv.nr. 8. Drees aan Juliana, 17-10-1952.
- 560 Ibidem. Juliana aan Drees, 20-10-1956; Arlman en Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 158; Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 328.) Van Maasdijk zou uiteindelijk geen gevolg geven aan de uitnodiging voor deze commissie te verschijnen. (pc vm. Afschrift vertrouwelijk rapport uitgebracht aan de koningin door een commissie bestaande uit Van Hamel, Klaasesz en Wijckerkeld Bisdom over de toedracht van het 'interview' in de *Sunday Pictorial* van 14-10-1956, 27-5-1957.)
- 561 NA. Collectie Witte, inv.nr. 8. Juliana aan Drees, 20-10-1956; Drees aan Juliana, 22-10-1956; Arlman en Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 159.
- 562 NA. Collectie Tellegen, inv.nr. 145. Beyen (handgeschreven) aan Tellegen, 20-10-1956.
- 563 Ibidem. Beyen (handgeschreven) aan Tellegen, 17-12-1956.
- 564 de 3e weg, 4e jaargang, oktober 1956, no. 18. Extra editie 25-10-1956.
- 565 Exemplarisch is het hoofdartikel in de *Haagsche Courant* van 17-10-1956. De krant wilde "niet meer het zwijgen ertoe doen" en stelde zich vierkant achter Beyen op en uitte scherpe kritiek op het handelen van Van Maasdijk.
- 566 *Het Parool*, 23-10-1956.
- 567 Mulder en Koedijk, *Het Parool*, 335.
- 568 Beyen aan Drees, 9-2-1957 (Brief ter inzage gegeven door Drees-biograaf H. Daalder.)
- 569 NA. Collectie Fock, inv.nr. 36. Rapport aan de koningin van Commissie-Van Hamel over handelen van Beyen, 18-2-1957.
- 570 Ibidem.
- 571 Ibidem.
- 572 pc vm. Afschrift van een vertrouwelijk rapport uitgebracht aan de koningin door de commissie Van Hamel, Klaasesz en Wijckerkeld Bisdom over de rol van WJ. Baron van Heeckeren van Molecaten bij het 'interview' in de *Sunday Pictorial* van 14-10-1956, 27-5-1957. Van Heeckeren had het vrouwen in de Commissie en in Van Hamel echter al verloren. Hij vond dat het rapport vol stond met "vele onnauwkeurig en weinig objectief geformuleerde motiveringen en conclusies". Van Heeckeren had per 1-1-1957, net als Van Maasdijk, zijn positie aan het hof moeten opgeven. (pc vm. Nota naar aanleiding van het verslag van de Commissie-Van Hamel over de gang van zaken rondom het artikel in de *Sunday Pictorial* van 14-10-1956, 6-7-1957; NA. Collectie Fock, inv.nr. 36. 'Mutaties aan het hof', 23-11-1956.)
- 573 NA. Collectie Drees, inv.nr. 822. Aantekening H. Daalder, 4-11-1964.
- 574 Breedveld, J. Middelburg, secretaris van de ministerraad', 240; Van der Beugel vertelde in de zomer aan 1953 aan de Britse ambassadeur dat Drees hem kortgeleden had opgebeld om na te gaan waarop Beyen zich bij onderhandelingen namens Nederland nu weer had vastgelegd. (PRO.FO 371/107612. Butler aan sir Pierson Dixon van *Foreign Office*, 3-6-1953.) Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 103; Gesprek met Van der Beugel, 26-10-1999.
- 575 Visser, *Uiterste noodzaak*, 227, 231, 252.
- 576 Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 163.
- 577 Brouwer, 'De Hofmansaffaire: privézaak of staatszorg?', 73-74.
- 578 Beyen, *Het spel*, 200, 243.
- 579 *Basler Nachrichten*, 22-10-1956.
- 580 Beyen, *Het spel*, 245.
- 581 Steenhorst en Huis, *Joseph Luns*, 46-47.
- 582 Van Boetzelaer van Oosterhout was minister van Buitenlandse Zaken in het kabinet-Beel (1946-1948). Daarna werd hij ambassadeur in Parijs. Beyen kende hem uit de tijd van Bretton Woods, toen hij na afloop van deze conferentie bij Van Boetzelaer logeerde en muziek maakte. (Hoofdstuk iv.)
- 583 NA. Collectie Drees, inv.nr. 822. Aantekening H. Daalder, 4-11-1964.
- 584 Beyen aan Drees, 23-10-1956 (Brief ter inzage gegeven door Drees-biograaf H. Daalder.)
- 585 Beyen, *Het spel*, 244.
- 586 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 17-12-1956; Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-6-1957; Gastenboek beheerder Jachthuis Sint Hubertus; AAPA, bestand 824, band 102, 800102-1. Aantekening E. Kaufmann van zijn bezoek aan Beyen op de Hoge Veluwe op 18 en 19-3-1957.
- 587 ABP. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 17-12-1956.
- 588 Bernhard raadpleegde Beyen als minister veelvuldig, bijvoorbeeld over zijn buitenlandse reizen, en andersom schroomde Beyen niet de prins te vragen zich sterk te maken voor de Europese eenheid als dat opportuun was. (APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 6-10-1953, 24-6-

NOTEN

- 1954, 6-8-1954, 10-8-1954; Bernhard aan Beyen, 17-10-1952, 15-5-1954, 8-12-1954.)
- 589 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-6-1957.
- 590 APB. Bernhard aan Beyen, 6-1-1960; Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 19-1-1960.
- 591 KHA. Agenda koningin Juliana. 28-3-1963, 11.00 uur: Ontvangst van J.W. Beyen, ambassadeur te Parijs; 8-7-1963, Afscheidslunch J.W. Beyen, in aanwezigheid van prins Bernhard. (B. Woelderink, toenmalig directeur van het KHA., aan Weenink, 21-3-2003). Volgens Schenk en Van Herk kwam het door Juliana's idealisme op het gebied van de Europese eenheid dat de vorstin Beyen, de bedenker van de Europese gemeenschappelijke markt, weer op Soestdijk ontving. (Schenk en Van Herk, Juliana, 231.)
- 592 Brouwer, 'Johan Willem Beyen', 209.
- 593 Gesprek met M.H.J.C. Rutten, 15-2-1999; Harryvan e.a., *Voor Nederland en Europa*, 196. (Vraaggesprek met Rutten.)
- 594 NA. Notulen ministerraad, 19-12-1955; NA. Collectie Drees, inv.nr. 657. Aantekening, 19-12-1955.
- 595 AFJM, AMK C 19/1/47-19/1/64. Uitnodigingen Beyen aan Monnet, brieven van verhindering en andere correspondentie van Monnet aan Beyen, 1958-1963.
- 596 Beyen, 'Politieke zin en problematiek der Europese integratie', 100.
- 597 Beyen, *Het spel*, 221.
- 598 Beyen, 'Over Europese integratie', 173-175.
- 599 Carr, *The 20 Years' Crisis 1919-1939*, 237-239. Internationale samenwerking zou volgens Carr voortaan gebaseerd moeten zijn op economische ontwikkeling. Het kon volgens hem niet meer genegeerd worden dat nationaal economisch handelen elders in de wereld doorwerkte.
- 600 Beyen, 'Over Europese integratie', 175-182.
- 601 Drouin, 'Le rêve de M. Beyen'.
- 602 Beyen, *Het spel*, 219-220.
- 603 Ibidem, 176.
- 604 Moravcsik, *The Choice for Europe*, 501.
- 605 Beyen, '1ste Lustrum Verdragen van Rome', 20.
- 606 Beyen, *Het spel*, 293.
- 607 Brouwer, 'Stikker, Beyen et Luns', 130; ABZ, 913, 100.12, Dept. II, inv.nr. 4176. Rede Beyen 'De Europese Gedachte in de Storm', 24-9-1954; Beyen, 'United Europe', 458, 460, 462, 469-470.
- 608 Collectie Laurens Beijen. K.H. Beyen aan Laurens Beyen, 6-4-1999.
- 609 Harryvan, 'The Netherlands and the Administration of the EEC', 241, 253.
- 610 Gesprek met J.R.M. van den Brink, 19-5-1999.
- 611 Beyen, *Het spel*, 34; HTK 1953-1954, 701; Breedveld, 'J. Middelburg, secretaris van de ministerraad', 240.
- 612 Beyen, *Het spel*, 34.
- 613 'Bibeb over Beyen'.
- 614 Het conflict met Mendès France had bij Beyen een diepe wond geslagen. Nog in 1960 rapporteerde hij als ambassadeur in Parijs uiterst negatief over de Franse politicus. Hij noemde Mendès France een "eigenaardige man", die lijdt aan zelfverheerlijking en "niet in staat [blijkt] tot werkelijk doordachte constructieve plannen". (ABZ, Ambassade Archief Parijs, geheim archief, 911.31. Politieke verhoudingen en partijen v, 1960. Rapportage Beyen over de visie van Mendès France op actuele problemen, 28-3-1960.)
- 615 Beyen kende zijn eigen tekortkomingen als het om onderhandelen ging. In zijn memoires geeft hij toe zich "niet als bijzonder begaafd" te beschouwen voor het "onvermijdelijke lobbying" dat in vergaderingen van de Verenigde Naties plaatsheeft. Dit soort onderhandelingen was niet aan hem besteed. (Beyen, *Het spel*, 195.)
- 616 NA. Collectie Boon, inv.nr. 72, 'Romeins Dagboek', 13-6-1953.
- 617 Opvallend is het zuinige oordeel van KVP-buitenspecialist pater Beaufort over Beyens ministerschap als "niet in allen dele [...] geslaagd", in tegenstelling tot dat van zijn protégé Luns. (AFM, doos 86, map 8. Beaufort aan De Quay, 6-4-1959.) Blijvende aandacht heeft Beyen vooral gekregen van de journalist J.L. Heldring, die in zijn column 'Dezer Dagen' in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* en later in *NRC Handelsblad* Beyens betekenis in ere heeft gehouden. Dat is opmerkelijk omdat Heldring doorgaat voor een Euroscepticus.
- 618 Gesprek met mevrouw M. Ruys, 16-6-2002.
- 619 Rothschild, *Phénix*, 159.
- 620 Brouwer, 'Johan Willem Beyen', 209. Wetenschappelijke onderzoekers die Beyens grote rol erkennen, zijn onder anderen Ermers en Kragt in *Tussen Tradities en Tractaten*, 198; Henri Rieben in 'Un sentier suisse', 423; Richard T. Griffiths in 'The Common Market', 204; Alan S. Milward in *The European Rescue of the Nation-State*, 185; Duchêne in Monnet, 272, 393; Young in zijn *This Blessed Plot*, 80 en 510; Geir Lundestad in 'Empire' by *Integration*, 151; Voss in 'Johan Willem Beyen et l'intégration de l'Europe', 238-239.
- 621 Fase, *Tussen behoud en vernieuwing*, 533. Het volledige citaat uit Beyens boek luidt: "There is no reason to be despondent, but it is better to realize the difficulties and not to expect too much too soon. In educating a child it is right to give it a task that demands an effort, but it is wrong to demand what is clearly beyond its capacity." (Beyen, *Money in a Maelstrom* (1949), 5.)
- 622 Gesprek met J. Zijlstra, 4-8-1999.
- 623 Zijlstra, *Per slot van rekening*, 57.
- 624 Gesprek met J. Zijlstra, 4-8-1999.

V BEWINDSMAN VOOR EUROPA EN ORANJE (1952-1956)

- 625 Brugsma, *Europa Europa*, 37.
 626 Van der Beugel, 'Drees als minister en minister-president', 155.
 627 Gesprek met C.L. Patijn, 4-11-1999; Gase, 'De vermakelijke geschiedenis'.
 628 Gase, 'De vermakelijke geschiedenis'.
 629 Beyen, *Het spel*, 200.
 630 PRO.FO, 371/12.4746. Mason aan Charles Johnston van *Foreign Office*, 23-5-1956.
 631 Luns: 'ik herinner mij...', 64-65.
 632 AMF. Archief Beaufort, doos 87, map 2. Van Roijen aan Beaufort, 18-6-1953.
 633 Schiff, *Herinneringen*, hoofdstuk v, 8; Schiff, *Plein*, 77.
 634 NA US, 310 IAEA. H. Freeman Matthews aan Bruce M. Lancaster van *State Department*, 11-12-1956.
 635 APWB. Beyen aan Luns, 8-5-1956; Luns (handschreven) aan Beyen, 11-5-1956.
 636 'Bibeb over Beyen'.
 637 Gase, 'De vermakelijke geschiedenis'.
 638 Gesprek met J.A. Bult, 6-1-2003.
 639 Beyen, *Het spel*, 218.
 640 NA, 2.19.03.4.01. Prins Bernhard Fonds, inv.nr. 105. F.A. de Graaff, particulier secretaris van prins Bernhard, aan J. Henrick Mulder, algemeen-secretaris van het Prins Bernhard Fonds, 7-6-1956; Henrick Mulder aan De Graaff, 6-7-1956; Henrick Mulder aan Beyen, 6-7-1956; Henrick Mulder aan Bernhard, 26-8-1957; Verheul en Dankers, *Vijftig jaar Prins Bernhard Fonds*, 191-192. In 1958 werd een zelfstandige 'Stichting Europaprijs Nederland' opgericht, die kort daarna werd omgedoopt in 'Praemium Erasmianum', of 'Erasmus Prijs', waarvan de financiering geen problemen meer opleverde. Ook hier waren het Prins Bernhard Fonds en Bernhard zelf nauw bij betrokken. Beyen was geen onbekende voor het Prins Bernhard Fonds. Hij had in de Londense oorlogstijd zitting in de commissie van financieel beheer van het Fonds, dat toen nog bedoeld was om de Nederlandse strijdkrachten te versterken. (Verheul en Dankers, *Vijftig jaar Prins Bernhard Fonds*, 21.)
 641 Gesprek met mevrouw F. Douglas Scott-Beyen, 26-5-1999.

VI NERGENS THUIS (1956-1976)

- 1 NA US, 310 IAEA. Matthews aan State Department, 20-11-1956; Matthews aan Bruce M. Lancaster van State Department, 11-12-1956; *Algemeen Handelsblad*, 30-10-1956; ABZ, Archief S.J. van Tuyll van Serooskerken. Van Van Tuyll aan C.W.A. Schürmann, permanent vertegenwoordiger Nederland bij de VN, 20-11-1956; 2.05.02001. Notulen ministerraad, 17-12-1956.
 2 BA, B136, Bundeskanzleramt, inv.nr. 3593. Repräsen-

- tationsangelegenheiten der einzelnen Länder.
 Aantekening Von Brentano voor Adenauer over zijn bespreking van 9-3-1956 op Buitenlandse Zaken in Den Haag met Beyen en Luns, 13-3-1956.
 3 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 218-220; Bogaarts, 'Ressentimenten en realiteitszin', 18-27; ABZ, Archief ambassade Parijs, geheime stukken, 912.1 (Nederland-Duitsland West, 1952-1964). Boon (zeer geheim) aan Van Boetzelaer, 4-4-1952. De Nederlandse regering had de volgende wensen in het Eems-Dollard-gebied: 1. Een grens die volgens het zogeheten dalweg-beginsel in het midden van de toenmalige belangrijkste vaarweg, het Oost-Friese Gaatje, dicht onder de Duitse kust zou moeten lopen. De West-Duitse regering, voor wie deze eis onaanvaardbaar was, wilde daarentegen de grens in het midden van de Eemsmonding afbakenen, tussen het Oost-Friese Gaatje en de Bocht van Watum langs de Nederlandse kust (de wegens verzanding steeds minder bevaarbare vroegere hoofdvaarweg en toegang tot Delfzijl), wat zou inhouden dat de belangrijkste vaarweg geheel op Duits grondgebied zou komen te liggen. Dit was onverteerbaar voor Nederland.
 2. Een overeenkomst met Duitsland over het uitvoeren van baggerwerken in de Eemsmonding, onder andere om de toegang tot Delfzijl open te houden. Tot dan toe was men hier steeds aangewezen op medewerking van de Duitsers. Op dit punt liepen de visies van beide partijen nauwelijks uiteen.
 3. Afstand door Duitsland van het oostelijke deel van de Dollard, waarmee de gehele Dollard in Nederlandse handen zou komen. Dit werd door Den Haag als redelijke territoriale compensatie beschouwd voor de teruggave van de grenscorrecties bij Elten en Tudderen. Nederland zou dan de mogelijkheid hebben het Dollard-gebied in te polderen. De Bondsrepubliek voelde hier niets voor. Van een territoriale overdracht kon geen sprake zijn, en inpoldering zou de vaarweg naar Emden kunnen doen verzanden.
 4 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 230-232; ABZ, 912.13. Duitsland-West, bilaterale problemen, deel II 1956-1959, inv.nr. 1481. Memorandum West-Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken, 12-12-1956.
 5 Lademacher, *Zwei ungleiche Nachbarn*, 251-252.
 6 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 230-232.
 7 NA, 2.05.02.02. Stukken ministerraad, 20-7-1953. 'De betekenis van een "Herenigd Duitsland" in verband met de mogelijke regeling van de Duitse kwestie bij een vredesverdrag', nota Beyen. Onderstreping van Beyen. Tijdens de bespreking in de ministerraad van de nota bleek het standpunt van Beyen problemen op te leveren. Men was zich ervan bewust dat de Duitse kwestie elders en door

NOTEN

- anderen diende te worden beslist. Maar Drees wees erop van welke grote betekenis de eenwording van Duitsland voor het behoud van de wereldvrede zou kunnen zijn. Hij achtte het gewenst dat naar buiten niet het standpunt werd ingenomen dat de vereniging van Duitsland nimmer ten koste van de Westerse militaire samenwerking met Duitsland mocht gaan. De raad kon zich hier "na ampele discussie" mee verenigen. (NA, 2.05.02.01. Notulen ministerraad, 20-7-1953.)
- 8 NA, 2.05.02.01. Notulen ministerraad, 10-5-1954.
- 9 ABZ, 912.13. Duitsland-West. Besprekingen bilaterale problemen, deel II 1956-1959, inv.nr. 1481. Verslag gesprek Beyen en Luns met Von Brentano te Den Haag op 9-3-1956; BA, B 136, Bundeskanzleramt, inv.nr. 3593. Repräsentationsangelegenheiten der einzelnen Länder. Aantekening Von Brentano voor Adenauer over zijn bespreking van 9-3-1956 op het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag met Beyen en Luns, 13-3-1956.
- 10 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 34, 218; Bogaarts, 'Ressentimenten en realiteitszin', 18; NA. Collectie Van Kleffens, inv.nr. 22. Van Kleffens aan Beyen, 18-10-1955; Beyen aan Van Kleffens, 8-11-1955.
- 11 AAPA, bestand 24, band 127-4. K. Arnold, minister-president van Noordrijn-Westfalen, aan Adenauer, 29-3-1954.
- 12 Beyen, *Het spel*, 243.
- 13 HEK, 13-3-1957.
- 14 NA. 2.21.183.08. Collectie Van der Beugel 1946-1990, inv.nr. 1. Dagboekantekening 15-2-1957.
- 15 Gesprek met E.H. van der Beugel, 15-7-2003; Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 103.
- 16 NA. Collectie Van der Beugel, inv.nr. 1. Dagboekantekening 11-3-1957; NA. Notulen ministerraad 4-3-1957. Andere kandidaten waren H.M. Hirschfeld, die al eerder regeringscommissaris voor Duitse aangelegenheden was geweest, en oud-minister van Economische Zaken M.P.L. Steenberghe.
- 17 NA. Notulen ministerraad 4 maart 1957.
- 18 NA. Collectie Van der Beugel, inv.nr. 1. Dagboekantekening 11-3-1957. Beyen was zeer bevriend geweest met de vader van E.H. van der Beugel.
- 19 NA. Collectie Van der Beugel, inv.nr. 35. Beyen aan Van der Beugel, 25-5-1959.
- 20 AJWB Beyen aan Kaufmann, 15-3-1957; Kaufmann (ongedateerd) aan Beyen; Beyen aan Kaufmann, 17-4-1957; AAPA, bestand 824, 800102-1. Aantekening Kaufmann over zijn bezoek aan Beyen op de Hoge Veluwe op 18 en 19-3-1957; ABZ, 912.13. Duitsland West. Nederlands-Duitse onderhandelingen (Alg.), inv.nr. 2686. Rapport Beyen over de stand der Nederlands-Duitse onderhandelingen, 27-7-1957 (voorlopige versie) en 30-7-1957.
- 21 ABZ, 912.13, inv.nr. 2686. Rapport Beyen over de stand der Nederlands-Duitse onderhandelingen, 27-7-1957 en 30-7-1957.
- 22 AJWB Notitie Directie Bewindvoering ministerie van Financiën over de Nederlands-Duitse onderhandelingen, 27-3-1957.
- 23 ABZ, 912.13. Duitsland West. Besprekingen Beyen-Kaufmann betreffende Eems-Dollard. Memorandum van DEU/ME aan Beyen, 25-11-1957.
- 24 NA. Notulen ministerraad, 3-1-1958. Mondeling verslag Beyen over de onderhandelingen met West-Duitsland.
- 25 AAPA, bestand 824, band 097, 800097-1. Notulen bijeenkomst Beyen en Kaufmann en hun delegaties op het ministerie van Buitenlandse Zaken in Bonn, 5 en 6-4-1957.
- 26 ABZ, 912.13. Duitsland West. Besprekingen Beyen-Kaufmann betreffende Eems-Dollard, inv.nr. 1487. Verslag van de bijeenkomst Beyen en Kaufmann over het Eems-Dollard-vraagstuk op 8-5-1957; verslag bijeenkomst op Buitenlandse Zaken in Den Haag van de Nederlandse en West-Duitse onderhandelingsdelegaties over het Eems-Dollard vraagstuk op 10-5-1957; AAPA, bestand 824, 800097-2. Notulen bijeenkomst Beyen en Kaufmann op Buitenlandse Zaken in Den Haag, 8, 9 en 10-5-1957.
- 27 Ibidem.
- 28 Enders en Schawe e.a., *Kabinettsprotokolle*, Band 11, 171.
- 29 AAPA, bestand 824, 800102-3. Aantekening Kaufmann, 30-7-1957.
- 30 Ibidem.
- 31 Uit de bronnen is onduidelijk uit wiens koker het 'gemeenschappelijke regime' kwam. Volgens Duitse verslagen bracht Beyen het idee naar voren. (AAPA, bestand 824, 800102-4. Aantekening 9-9-1957 van de besprekingen van Beyen in Bonn met Kaufmann op 26-8-1957 en met Von Brentano op 27-8-1957, en aantekening 17-9-1957 van Kaufmann over zijn gesprek met Beyen van 16-9-1957; AAPA, bestand 824, 800098-2. Notulen 31-8-1957 van de bijeenkomst van Beyen en Kaufmann op Buitenlandse Zaken in Bonn, 26-8-1957.) Dat ligt ook het meest voor de hand, gezien de aanvankelijke afwerende Duitse reactie. Beyen zelf meldde echter in een brief aan Kaufmann over de Nederlandse positie dat Von Brentano had voorgesteld de grenskwestie voorlopig ter zijde te stellen en eerst na te gaan of men het op pragmatische wijze eens kon worden over een Eems-Dollard-regime. Ook Luns deed in de ministerraad in die zin verslag van Beyens reis naar Bonn. (AAPA, bestand 824, 800102-4. Beyen aan Kaufmann, 20-9-1957; ABZ, 912.13, inv.nr. 2686. Notulen ministerraad, 30-8-1957.) Mogelijk werd hier in het belang van de onderhandelingen een rookgordijn opgetrokken, dat vooral de respectievelijke achterbannen ervan

VI NERGENS THUIS (1956-1976)

- moest overtuigen dat hun onderhandelaars het been stijf hielden, terwijl in werkelijkheid aan een compromis werd gewerkt.
- 32 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 234-235.
- 33 ABZ, 912.13, inv.nr. 2687. Nota Beyen naar aanleiding van voorstellen Kaufmann, 25-10-1957.
- 34 AAPA, bestand 824, band 8102, 800102-4. Aantekening 4-10-1957 Kaufmann van een gesprek met Beyen op 30-9-1957 te Bonn; Notitie Kaufmann voor staatssecretaris W. Hallstein (Buitenlandse Zaken) als voorbereiding op een ontmoeting met Van der Beugel, 3-10-1957.
- 35 NA. Collectie Van der Beugel, inv.nr. 1. Dagboek-aantekening 9-10-1957.
- 36 AAPA, bestand 824, band 8102, 800102-4. Aantekening Kaufmann voor Hallstein als voorbereiding op een ontmoeting met Van der Beugel, 3-10-1957.
- 37 NA. Collectie Van der Beugel, inv.nr. 1. Dagboek-aantekening 9-10-1957.
- 38 ABZ, 912.13. Duitsland. Besprekingen (algemeen). Memorandum van DEU/ME aan Van der Beugel, 29-10-1957; AAPA, bestand 824, 800098-2. Notulen overleg Beyen en Kaufmann op de Hoge Veluwe, 28-10-1957.
- 39 AAPA, bestand 824, 800098-2. Notulen bijeenkomst Beyen en Kaufmann en hun delegaties op Buitenlandse Zaken in Den Haag, 20-11-1957.
- 40 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 235.
- 41 AAPA, bestand 824, 800098-2. Notulen bijeenkomst Beyen en Kaufmann op de Hoge Veluwe, 28-10-1957.
- 42 NA. Notulen ministerraden, 29 november 1957 en 3 januari 1958; *Algemeen Handelsblad*, 22-11-1957.
- 43 AAPA, bestand 824, 800098-2. Notulen bijeenkomst Beyen en Kaufmann op Buitenlandse Zaken in Bonn, 12-12-1957.
- 44 AAPA, bestand 82, band 018-1. Aantekening Kaufmann, 19-12-1957.
- 45 NA. Notulen ministerraad, 3-1-1958.
- 46 NA. Notulen ministerraad, 17-1-1958.
- 47 ABZ. Personeel DEP/BD, inv.nr. 50. Beyen (persoonlijk) aan Luns, 28-1-1958. Onderstreping Beyen.
- 48 AAPA, bestand 824, 800099. Aantekeningen over bijeenkomsten Beyen en Kaufmann op Buitenlandse Zaken in Den Haag, 21 en 22-1-1958; ABZ, 912.13, inv.nr. 2690. Samenvattend verslag onderhandelingen Beyen met Kaufmann, maart 1958; ABZ, 912.13, aan Von Brentano, 8-4-1958.
- 49 ABZ, Personeel DEP/BD, inv.nr. 50. Beyen (persoonlijk) aan Luns, 28-1-1958.
- 50 NA. Notulen ministerraad 24-1-1958.
- 51 ABZ. Personeel DEP/BD, inv.nr. 50. Beyen (persoonlijk) aan Luns, 28-1-1958. Onderstreping Beyen.
- 52 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 237-238.
- 53 AAPA, bestand 886, band 521. Beyen (persoonlijk) aan E. Kaufmann, 28-5-1958.
- 54 AAPA, bestand 82, band 018-2. Adenauer aan Drees, 29-3-1958; Luns aan Von Brentano, 8-4-1958; AAPA, bestand 82, band 018-1. Von Brentano aan Luns, 28-3-1958.
- 55 Zo zou een kwade Luns zich, naar eigen zeggen, in een bespreking met collega Von Brentano hebben laten ontvallen: "Wat dént u wel! U denkt dat u hier als gelijke zit, maar dan vergist u zich. Wij zijn te beleefd om het te zeggen, maar u spreekt hier als overwonnenen tegen de overwinnaar. Wij zijn de overwinnaar. Was denken Sie!" Von Brentano kon dit wel hebben, en reageerde volgens Luns: "Herr Luns, u heeft volkomen gelijk." (Steenhorst en Huis, *Joseph Luns*, 53.)
- 56 In de Duitse krant *Die Welt* werd zelfs geopperd dat de Nederlandse buurman zijn belangstelling voor de gesprekken had verloren, zo werd in de Tweede Kamer opgemerkt. (ABZ, 912.13. Duitsland West, inv.nr. 2709. Memorandum aan Luns, 11-3-1958.)
- 57 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 245-246; AAPA, bestand 824, 800099-1. Notulen besprekingen Luns met Von Brentano op Buitenlandse Zaken in Den Haag, 23-6-1958; Grensverdrag en Eems-Dollard-verdrag tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland, 8-4-1960. Beyen werd in Parijs van de ontwikkelingen van de onderhandelingen en van het resultaat ervan op de hoogte gehouden. (Ambassade-archief Parijs, geheim archief, 912.1 Nederland-Duitsland (West) 1952-1964. Zie onder meer H.R. van Houten (toenmalig staatssecretaris van Buitenlandse Zaken en nauw betrokken bij de onderhandelingen met Duitsland) aan Beyen, 3-6-1960. Van Houten stuurde Beyen de verdragstekst en de daarbij behorende vertrouwelijke en niet-vertrouwelijke brieven.)
- 58 AAPA, bestand 886, band 546. Ontwerp-aantekening over de aanspraken van prins Bernhard, 3-10-1955; AAPA, bestand 824, band 108, 800108-5. Aantekening Buitenlandse Zaken in Bonn, 29-2-1956.
- 59 NA. Collectie Boon, inv.nr. 66. Memorandum Stikker aan Boon, 22-1-1952; AAPA, bestand 886, band 546. Aantekening Buitenlandse Zaken in Bonn, 3-10-1955.
- 60 Ibidem; Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 243.
- 61 AAPA, bestand 886, band 546. Aantekening ministerie van Buitenlandse Zaken in Bonn, 3-10-1955.
- 62 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 243.
- 63 AAPA, bestand 886, band 546. Brief Kaufmann, 18-4-1957.
- 64 Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot*, 243.
- 65 Ibidem, 243-244.
- 66 NA. Collectie Van der Beugel, inv.nr. 6. Memo Van der Beugel voor Luns, 13-9-1957.
- 67 NA. Collectie Tellegen, inv.nr. (voorlopig) 159. Beyen (handgeschreven) aan Tellegen, 16-9-1957.

NOTEN

- 68 Ibidem. Beyen aan Tellegen, 16-9-1957; Beyen aan Juliana, 15-9-1957.
- 69 Gesprekken met E.H. van der Beugel, 17-3-1999 en 15-6-2003; Van Wijnen, *De macht van de kroon*, 90.
- 70 NA. Collectie Van der Beugel, inv.nr. 1. Dagboek-aantekening 14-10-1957.
- 71 H. Daalder aan Weenink, 22-7-2004. Daalder verwijst naar een gesprek van 23-5-1973 met Drees.
- 72 NA. Collectie Tellegen. Beyen aan Tellegen, zonder datum.
- 73 Beyen, *Het spel*, 246.
- 74 Beyen, 'Le rôle de l'ambassadeur'.
- 75 Beyen, *L'Influence de l'esprit latin*, 25-26.
- 76 Geyl, 'Minister Beyen en de "Latijnse beschaving"', 15.
- 77 Beyen, *Het spel*, 265.
- 78 Wesseling, 'Frankrijk en Nederland', 226.
- 79 'Grand Chapitre Hollandais', 19.
- 80 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 912.2. Frankrijk-vs, 1957-1964. Codebericht aan Buitenlandse Zaken in Den Haag, 5-6-1961.
- 81 Beyen, *Het spel*, 251.
- 82 Later zouden de ambassadekantoren elders in Parijs worden gehuisvest.
- 83 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 27-5-1958.
- 84 Wesseling, 'De terugkeer van De Gaulle', 238.
- 85 Beyen, *Het spel*, 249-250.
- 86 Nederland had toen in Parijs ook diplomatieke vertegenwoordigingen bij de OEEC/OECD en bij de NAVO. Bij beide organisaties was Stikker, Beyens voorganger op Buitenlandse Zaken, in de zomer van 1958 tot permanent vertegenwoordiger benoemd. Stikker bekleedde deze functies tot hij in 1961 secretaris-generaal van de NAVO werd.
- 87 Adriaansens, *De Nederlandse ambassade in Parijs*, 2-3; Gesprek met mevrouw M.A.C. Hoog-de Groot, 20-12-2004. Mevrouw Hoog werkte in het begin van de jaren zestig onder Keyzer.
- 88 Beyen, *Het spel*, 251-252.
- 89 Lacouture, *De Gaulle II*, 449.
- 90 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.31. Politieke verhoudingen en partijen, III, 1958. Codeberichten Beyen, 14, 15 en 26-5-1958.
- 91 NA. Collectie Van der Beugel, inv.nr. 1. Dagboek-aantekening 27-5-1958.
- 92 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 27-5-1958.
- 93 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.31. Politieke verhoudingen en partijen, III, 1958. Codebericht Beyen, 2-6-1958.
- 94 Ibidem. 'Overpeinzingen van een Quatorze Juillet'. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 15-7-1958.
- 95 Ibidem.
- 96 Ibidem.
- 97 Adriaansens, *De Nederlandse ambassade in Parijs*, 2, 35.
- 98 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.31. Frankrijk, politieke verhoudingen en partijen, IV, 1959. 'Beschouwing naar aanleiding van de 14de juli 1959'. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 16-7-1959.
- 99 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.31. Frankrijk, politieke verhoudingen en partijen, IV, 1959. 'De positie van Général de Gaulle in de internationale politiek'. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 29-7-1959.
- 100 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.31. Frankrijk, politieke verhoudingen en partijen, V, 1960. 14-7-1960. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 20-7-1960.
- 101 Wesseling, 'De terugkeer van De Gaulle', 243-244.
- 102 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.31. Frankrijk, politieke verhoudingen en partijen, VI, 1961. '14 juillet 1961'. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 18-7-1961.
- 103 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.13. Frankrijk, politieke verhoudingen en partijen, VII, 1962. '14 juli 1962'. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 30-7-1962.
- 104 Ibidem.
- 105 Ibidem.
- 106 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.4. Fr. Algerije, VI, januari-juli 1958. Bericht per koerier van Beyen aan Buitenlandse Zaken in Den Haag, 13-5-1958.
- 107 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.31. Frankrijk, politieke verhoudingen en partijen, IV, 1959. 'De positie van Général de Gaulle in de internationale politiek'. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 29-7-1959.
- 108 ABZ. Archief Ambassade Parijs, geheime stukken, 911.4. Frans Algerije, VI, januari-juli 1958. Codeberichten Beyen aan De Roo van Alderwerelt, 27-5-1958, 4-6-1958 en 26-6-1958.
- 109 ABZ. Archief Ambassade Parijs, geheime stukken, 911.4. Frans Algerije, VIII, januari-juli 1959. 'Politiek Algerije'. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 4-5-1959.
- 110 Ibidem. 'Hergroeperingskampen'. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 3-6-1959.
- 111 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.4. Algerije, XIV, januari-maart 1962. Code-telegram Beyen aan Buitenlandse Zaken in Den Haag, 20-3-1962.
- 112 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 911.23. Frankrijk, II, Kabinet 1956-1963. Codebericht Beyen aan Buitenlandse Zaken in Den Haag, 30-8-1962.
- 113 De warme houding van De Gaulle jegens Neder-

VI NERGENS THUIS (1956-1976)

- land kan verband hebben gehouden met zijn affectieve gevoelens voor het Nederlandse koningshuis. Tijdens de eerste keer dat de generaal audiëntie verleende aan het corps diplomatique in Parijs zei hij tegen Beyen met genoeg terug te denken aan het feit dat hij in Londen zowel aan Wilhelmina als aan prinses Juliana was voorgesteld. (ABZ.Ambassade Archief Parijs, 911.21. Staatshoofd generaal De Gaulle, 1959-1964. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 23-1-1959.)
- 114 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 912.1. Nederland-Frankrijk, 1958-1962. Codebericht Luns aan Beyen, 20-6-1958; codebericht Beyen aan Luns, 27-6-1958.
- 115 ABZ. Ambassade Archief Parijs. 911.21. Staatshoofd generaal De Gaulle, 1959-1964. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 7-4-1959.
- 116 Beyen, *Het spel*, 264.
- 117 De Gaulle ontvouwde een aantal van zijn ideeën over Europa op 5-9-1960 tijdens een persconferentie in het Elysée. Ze werden later opgenomen in het zogeheten Plan-Fouchet.
- 118 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 996. Politieke Unie, III, 16-9/31-12-1960. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 5-10-1960.
- 119 Ibidem. Beyen vond de veelgenoemde verklaring voor De Gaulle's afwijzende houding tegenover Groot-Brittannië dat de generaal tijdens de oorlog in Londen niet hartelijk genoeg was ontvangen onbegrijpelijk. "De Engelsen hebben hem veel beter behandeld dan de vs," schreef hij in de kantlijn van een codebericht van een van zijn medewerkers. (ABZ. Ambassade Archief Parijs, 996.1. E.E.G. Verenigd Koninkrijk 1957-1962. Codebericht Keyzer aan Buitenlandse Zaken in Den Haag, 3-5-1962.)
- 120 Ibidem.
- 121 Ibidem.
- 122 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 996. Politieke Unie, IV, 1-1/31-3-1961. Delegatieverslag ochtendzitting regeringshoofden en ministers van Buitenlandse Zaken van de Zes op 10-2-1961 in Parijs.
- 123 ABZ. Ambassade Archief Parijs, geheime stukken, 996. Politieke Unie, VI, 1-7/31-10-1961. Beyen (vertrouwelijk) aan de minister van Buitenlandse Zaken, 26-10-1961. Nederland en de andere Benelux-landen bleven de plannen van De Gaulle wantrouwen als potentiële bedreiging van de bestaande Europese samenwerking, zeker toen er ook geen zicht kwam op toetreding van Groot-Brittannië. Voorjaar 1962 werden de onderhandelingen afgebroken zonder dat ze hervat werden. Het plan-Fouchet was van de baan.
- 124 Molegraaf, *Boeren in Brussel*, 104-105, 124-125.
- 125 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 8-6-1960.
- 126 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 18-3-1960.
- 127 APB. Bernhard aan Beyen, 22-3-1960.
- 128 Gesprek met jhr. H.M.J. Asch van Wijck, 2-8-2000; gesprek met mevrouw M. Hoog-de Groot, 20-12-2004.
- 129 Broertjes en Tromp, *De prins spreekt*, 16
- 130 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 26-6-1959.
- 131 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 5-12-1961.
- 132 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 23-12-1958.
- 133 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 7-5-1960 en 8-6-1960; Hatch, *Prince Bernhard*, 221-222.
- 134 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 26-11-1962.
- 135 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 8-5-1962; Schenk en Van Herk, *Juliana*, 245.
- 136 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 30-6-1958.
- 137 RA NB. Archief De Quay. Dagboeken, inv.nr. 46. Aantekeningen 10 en 11-2-1961.
- 138 RA NB. Archief De Quay. Dagboeken, inv.nr. 45. Aantekening 20-12-1959.
- 139 NA. Collectie Drees, inv.nr. 1085. Programma bezoek Drees aan Parijs; ibidem, inv.nr. 485; Ibidem. Gretel Beyen-Lubinka (handgeschreven) aan To Drees-Hent, 13-5-1962; Mededeling H. Daalder op basis van een gesprek met Drees in: Daalder aan Veenink, 22-7-2004; Drees, *Zestig jaar levenservaring* (eerste en tweede druk), 317, 269-270; Gretel Beyen-Lubinka (handgeschreven) aan Drees, 20-8-1963 (onderstreping door Gretel Beyen-Lubinka).
- 140 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 8-6-1960.
- 141 'Bibeb over Beyen'.
- 142 Ibidem.
- 143 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 8-6-1960.
- 144 'Bibeb over Beyen'.
- 145 *Algemeen Handelsblad*, 2-5-1963.
- 146 *Algemeen Dagblad*, 1-5-1963.
- 147 Gesprek met Daniel Wayenberg, 30-3-1999.
- 148 Gesprek met Bibeb, 9-10-2003.
- 149 *De Telegraaf*, 10-5-1962, 'Stan Huygens' Journaal'; Beyen, *Het spel*, 253.
- 150 ABZ. Personeel DEP/BD, inv.nr. 50. Codebericht Luns aan Beyen, 28-4-1961.
- 151 Gesprek met Bibeb, 7-9-2003 (telefonisch) en 9-10-2003. Bibeb had beloofd de tekst aan de geïnterviewde voor te leggen. Maar omdat ze haar stuk te laat af had en omdat haar hoofdredacteur, Mathieu

NOTEN

- Smedts, geen uitstel van plaatsing toestond, werd het interview zonder dat Beyen het had gelezen gepubliceerd. In een later telefonisch contact nam Beyen het haar niet kwalijk.
- 152 ABZ. Personeel DEF/BD, inv.nr. 50. Codeberichten Beyen aan Luns, 28 en 29-4-1961; codebericht Luns aan Beyen, 30-4-1961; Beyen, 'Beyen over Bibeb'.
- 153 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 25-5-1961.
- 154 NRC *Handelsblad*, 19-3-2002.
- 155 NA, 2.21.025. Collectie Van Blankenstein. Van Blankenstein aan Soekarno, 12-11-1952. Toen Beyen nog in Washington bij Wereldbank en IMF werkte, was hij al "weinig gunstig gestemd over het beleid in Indië", zo tekende de hem bezoekende Rotterdamse bankier W.C. Mees op. (Mees, *Herinneringen*, 313.)
- 156 Beyen, *Het spel*, 243.
- 157 Haur, Rijk 148. Beyen aan Rijkens, 21 november 1961.
- 158 NA, Collectie Van der Beugel, inv.nr. 1. Dagboekantekeningen 23 en 30-10-1958; inv.nr. 2. Aantekening van telefonisch bericht, 29-10-1958; Van der Beugel (persoonlijk) aan Beyen, 29-10-1958.
- 159 Gesprek met jhr. H.M.J. van Asch van Wijck, 2-8-2000. Deze was directeur van de Frans-Nederlandse Kamer van Koophandel in de tijd dat Beyen ambassadeur was. Hij had een goed contact met Beyen, onder meer omdat zijn vader een studiegenoot van Beyen was geweest.
- 160 ABZ. Ambassade Archief Parijs, 610.12, Frans-Nederlandse Kamer van Koophandel. Conflict bijeenkomst 24-5-1960. Correspondentie, waaronder Haver Droeze aan Beyen, 19-6-1961 en Beyen aan Haver Droeze, 22-6-1961.
- 161 ABZ, Ambassade Archief Parijs, 911.21. Staatshoofd generaal De Gaulle, 1959-1964. Beyen aan de minister van Buitenlandse Zaken, 25-4-1963.
- 162 *Algemeen Handelsblad*, 2-5-1963.
- 163 Beyen, *Het spel*, 218, 265.
- 164 Beyen, De zin, 47; ABZ, Personeel DEF/BD, inv.nr. 50. 'Dienststaat voor ambtenaren van de buitenlandse dienst'; Haur, Bey 37. Gemeente Wassenaar, 'Getuigschrift van verandering van werkelijke woonplaats', 15-4-1935; Archief Burgerlijke Stand Gemeente De Bilt.
- 165 Beyen, *L'Influence de l'esprit latin*, 9-10.
- 166 UB. Handschriftenafdeling. Nachlass Per Jacobsson. Tagebücher. B.4, 1939-1941.
- 167 Beyen, De zin, 47.
- 168 HUA. Aanvulling archief Stedelijk Gymnasium (niet-geïntariseerd). Doos 1. 'Mentor Notulenboek' no. 6. Notulen van 24-5-1913.
- 169 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 15-11-1951. Pater Kuylaars was verbonden aan het Canisianum in Maastricht. Het desbetreffende boek had als titel: *'Werken en leven' van de industriële loonarbeider, als object van een sociale ondernemerspolitiek* – Met een voorwoord van prof. dr. Fred. L. Polak (Leiden, 1951). Kuylaars schreef kort daarop: *De Katholieke Arbeider in de samenleving. Een sociale Katechismus* (1953).
- 170 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-4-1952; 'Microphone Missionary'.
- 171 Collectie Beyen. Knipsel van een artikel dat de Amerikaanse protestantse theoloog Reinhold Niebuhr schreef voor *The Observer* van 20-2-1955 over een rapport van de 'Industrial Council of the Church Assembly' over de Morele Herbewapening, onder andere over de sociale ideeën van deze beweging.
- 172 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 28-4-1952.
- 173 Beyen, *Het spel*, 267.
- 174 Collectie Beyen. Beyen aan boekhandelaar Scheltema en Holkema te Amsterdam, 25-9-1952.
- 175 ABZ. Omslag 96, dossier 813.53. Egypte. Gevonden handschriften 1954. B.A. van Groningen en anderen aan Juliana, 21-6-1954. In de kantlijn schreef Beyen: "Mij door HM ter hand gesteld, die zich hiervoor persoonlijk zeer interesseert (ik trouwens ook)."
- 176 ABZ, 912.12. Reizen minister Beyen II. Bericht van Associated Press, 4-4-1956. Beyen was in Milaan om een toespraak over Europese eenheid ('Le progrès vers une nouvelle Europe vu par un hollandais') te houden voor het Istituto per gli Studi di Politica Internazionale.
- 177 Bijlagen HTK, 1952-1953 I, bijlage A. Memorie van Antwoord van Beyen en Luns, 2-12-1952, pag. 3.
- 178 HTK 1952-1953), 422.
- 179 Ibidem.
- 180 Schmal, 'Op glad ijs'.
- 181 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 12-12-1952.
- 182 Beyen, 'In retrospectief'.
- 183 Doopakte Beyen van de Église Saint-Germain-des-Prés in Parijs, 29-10-1962.
- 184 Ibidem.
- 185 Gesprek met John Bult, 8-12-2004.
- 186 Gesprek met mevrouw A.O. Reesink, 25-6-2004.
- 187 Doopakte Beyen van de Église Saint-Germain-des-Prés in Parijs, 29-10-1962; Collectie Heldring. Beyen aan Heldring, 28-5-1969.
- 188 Collectie Heldring. Beyen aan Heldring, 28-5-1969. Guitton zou later deelnemen aan het Tweede Vaticaanse Concilie.
- 189 NA. Collectie Tellegen, inv.nr. (voorlopig) 261. Brief (vermoedelijk) van Tellegen aan J. Guitton, augustus 1962.
- 190 Gesprek met John Bult, 6-1-2003.
- 191 Beyen, *Het spel*, 256.

VI NERGENS THUIS (1956-1976)

- 192 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 27-4-1964.
- 193 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 1-1-1967.
- 194 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 26-1-1969.
- 195 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 18-1-1970.
- 196 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 3-9-1973.
- 197 AAPA, bestand 24, B 00206-2. West-Duitse ambassade bij de Heilige Stoel aan Buitenlandse Zaken in Bonn, 19-9-1955.
- 198 Gesprek met J.R.M. van den Brink, 19-5-1999.
- 199 'Microphone Missionary', 38.
- 200 Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 102.
- 201 Gesprek met mevrouw M.E. Ruys-Goslinga, 16-6-2002.
- 202 Beyen, *Money* (1951) 204; Beyen, *Het spel*, 303.
- 203 Collectie Heldring. Beyen aan Heldring, 28-5-1969.
- 204 Gesprek met mevrouw M.E. Ruys-Goslinga, 16-6-2002.
- 205 Gesprek met mevrouw A.O. Reesink, 2-10-2003.
- 206 Beyen, *Het spel*, 303. "Al onze handelingen verbergen een niet uitgedrukte bedoeling. Pas aan het eind van ons leven, als we de duistere keten van onze handelingen in ogenschouw nemen, begrijpen we de verborgen bedoeling van ons lot."; Collectie Heldring. Beyen aan Heldring, 28-5-1969.
- 207 Beyen, *De zin*, 2.
- 208 Beyen, *De zin*, 115.
- 209 Beyen, *Het spel*, 268, 276.
- 210 PCA, 882, Beyen, J.W. Beyen (handgeschreven op ambassadepapier) aan Otten, 5-2-1962.
- 211 Gesprekken met A.L. van Beek Hzn., oud-commissaris Rotterdamsche Bank en Amro Bank, 17-9-1999, en met J.R.M. van den Brink, oud-directeur Amsterdamsche Bank en oud-bestuurder Amro Bank, 19-5-1999.
- 212 Beyen, *Het spel*, 269-273.
- 213 Ibidem, 270-271.
- 214 Ibidem, 271-272.
- 215 AAHA RB, inv.nr. 113. Notulen vergadering commissarissen en directie, 17-1-1957.
- 216 Hoofdstukken II en III.
- 217 Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 164.
- 218 AJWB. Woltersom aan Beyen, 28-9-1945, 2-10-1945, 3-10-1945, 17-12-1945 en 3-5-1946.
- 219 Karsten, 'Woltersom, Herman Louis (Sam)', 632.
- 220 AJWB. Woltersom aan Beyen, 3-5-1946.
- 221 AAHA RB, inv. nrs. 125 en 99. Notulen vergadering comité uit commissarissen en directie, 2-5-1946 en notulen buitengewone vergadering aandeelhouders, 27-5-1946.
- 222 Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 167-168.
- 223 De Jager, 'De harde leerschool', 296-298.
- 224 AAHA, RB, inv. nr. 112. Notulen vergadering van commissarissen, 25-1-1950.
- 225 Van der Werf, 'The two Dutch bank mergers of 1964', 74.
- 226 AAHA RB, inv.nr. 128. Notulen vergadering comité uit commissarissen met de directie, 21-11-1956; AAHA, inv.nr. 176. Notulen vergadering van commissarissen en directie, 17-1-1957; AAHA, RB, inv.nr. 100. Notulen van de algemene vergadering van aandeelhouders, 14-2-1957.
- 227 AAHA RB, inv.nr. 113/176. Notulen vergadering van commissarissen en directie, 15-5-1957.
- 228 Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 168; gesprek met A.L. van Beek Hzn., 17-9-1999.
- 229 AAHA RB, inv.nr. 113. Notulen vergaderingen van commissarissen en directie tussen 15-5-1957 en 8-5-1963.
- 230 AAHA RB, inv.nr. 132/132. Notulen vergadering commissie van toezicht en directie, 10-4-1963; inv.nr. 113. Notulen vergadering college van commissarissen, 8-5-1963; Wijmer e.a., *Inventaris van het archief van de Rotterdamsche Bank en Rotterdamsche Bankvereniging*, 9-10.
- 231 *De Telegraaf*, 31-5-1963.
- 232 Gesprek met A.L. van Beek Hzn. op 17-9-1999; Beyen, *Het spel*, 273.
- 233 AAHA RB, inv.nr. 119. Bijlagen notulen vergadering comité uit commissarissen en directie van 7 en 21-6-1929, van 12-7-1929 en van 13-5-1930; Beyen, *Het spel*, 274.
- 234 HAUR, Bey 37. H.M.H.A. van der Valk (Nederlandsch Economisch Instituut) aan Beyen, 24-7-1939.
- 235 De Jager, 'De harde leerschool', 285; Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 164; *De Telegraaf*, 22-6-1939.
- 236 Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 164.
- 237 AAHA RB, inv.nr. 1213. Notulen vergadering college van commissarissen en directie, 10-6-1964 en communiqué van 11-6-1964; Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 345 ev.; Van Zanden en Uittenbogaard, 'Expansie, internationalisering en concentratie', 335-342.
- 238 Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 385; AAHA RB, inv.nr. 113. Notulen vergadering college van commissarissen en directie, 10-6-1964.
- 239 Gesprek met A.L. van Beek Hzn., 17-9-1999.
- 240 Beyen, *Het spel*, 275; Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 385; gesprek met A.L. van Beek Hzn., 17-9-1999.
- 241 AAHA Amro, inv.nr. 4815. Fusiedossier Amro. Steenberghe aan Karsten, 19-6-1964.
- 242 Later werd gesproken van de 'tweehonderd van Mertens', genoemd naar de vakbondsleider die had gesteld dat de economische macht in Nederland bij tweehonderd man was geconcentreerd.

NOTEN

- 243 AAHA Amro, inv.nr. 4815. Fusiedossier Amro. Steenberghe aan Karsten, 19-6-1964.
- 244 AAHA Amro, inv.nr. 4815. Fusiedossier Amro. Beyen aan de commissarissen van de Rotterdamsche Bank, 29-6-1964; Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 386-387.
- 245 Ibidem.
- 246 AAHA RB, inv.nr. 113. Notulen vergadering college van commissarissen en directie, 7-7-1964; Van der Werf, *Banken, bankiers en hun fusies*, 387-389; AAHA, Amro, inv.nr. 1663a. Notulen vergadering raad van commissarissen, 19-11-1964; AAHA Amro Bank, inv.nr. 1668. Notulen vergadering raad van advies, 25-1-1965.
- 247 AAHA Amro, inv.nr. 2096. Circulaires/correspondentie raad van commissarissen. Beyen aan Ter Haar, 31-3-1967; Ter Haar aan Beyen, 19-4-1967; Beyen aan Ter Haar, 8-5-1967; Ter Haar aan Beyen, 16-5-1967.
- 248 *Amrocoop*, jaargang 12, nr. 4, mei 1976.
- 249 Van Zanden en Uittenbogaard, 'Expansie, internationalisering en concentratie', 342 ev.
- 250 Beyen, *Het spel*, 275.
- 251 AAHA Amro, inv.nr. 1663b. Notulen vergaderingen raad van commissarissen, 29-3-1967 en 24-5-1967.
- 252 AAHA Amro, inv.nr. 1663a. Notulen vergadering raad van commissarissen, 22-6-1966.
- 253 In deze periode overleed Paul Rijkens, Beyens voorbeeld en steunpilaar in de tweede helft van zijn loopbaan. Beyen herdacht zijn vriend, die lid was van de raad van advies, eind april 1965 in de vergadering van commissarissen. (AAHA Amro, inv.nr. 1663a. Notulen vergadering raad van commissarissen, 28-4-1965.)
- 254 AAHA Amro, inv.nr. 393/1. Verrijn Stuart, ook namens Beyen, aan de leden van de raad van commissarissen, 19-10-1965.
- 255 AAHA Amro, inv.nr. 2096. Correspondentie raad van commissarissen. Raad van bestuur aan Beyen, 28-4-1967; Beyen (handgeschreven) aan de raad van bestuur, 5-5-1967.
- 256 Gesprek met J.R.M. van den Brink, 19-5-1999. De interesse van Van den Brink, zelf een verdienstelijk schilder, lag in de eerste plaats bij de beeldende kunst.
- 257 Gesprek met A.L. van Beek Hzn., 17-9-1999. Van Beek had dit gehoord van Karsten, met wie hij persoonlijk bevriend was. Het was overigens niet zo dat een rooms-katholiek geen commissaris van de Rotterdamsche Bank kon worden. Zo waren de kvp'ers A.B.G.M. van Rijkkevorsel, M.P.L. Steenberghe, en P.A. Blaisse commissaris van de bank.
- 258 Ibidem.
- 259 AAHA Amro, inv.nr. 1663a. Notulen raad van commissarissen, 28-2-1968; AAHA, Amro, correspondentie raad van commissarissen. Beyen (handgeschreven) aan de raad van bestuur, 10-3-1968.
- 260 AAHA Amro, inv.nr. 1668. Notulen raad van advies, 2-2-1970.
- 261 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 29-12-1963; Beyen, *Het spel*, 267.
- 262 ADN8, 9.5/99/0413/1. Prof. S. Posthuma. Association pour l'Étude des Problèmes de l'Europe. Beyen aan Posthuma, 6-5-1965, plus bijlage; PCA, 142.1. Beyen, mr. J.V. Brief van Beyen, 6-5-1965 (geadresseerde bij Philips onbekend); Beyen, *Het spel*, 268.
- 263 Beyen, *Het spel*, 268. Kort na zijn ministerschap had Beyen de oprichting van een ander blad gesteund, het internationale tijdschrift *Western World*, waar de bevriende journalist M. van Blankenstein zich sterk voor maakte. Ook Bernhard en Rijkens waren bij dit initiatief betrokken, onder meer als fondsenwerfers. *Western World* kwam in 1957 uit, maar het blad moest in 1960 wegens mismanagement en geldgebrek de publicatie staken. (Van Blankenstein, *M. van Blankenstein*, 293-294.) Beyen publiceerde na tussenkomst van Van Blankenstein in het nummer van december 1957 een artikel onder de titel 'Europe moves ahead'; AJWB. Van Blankenstein aan Beyen, 5-4-1957.
- 264 Beyen, *Het spel*, 268, 279-282; Beyen ea. *The Economic Development of Morocco*.
- 265 ADN8, 9.5/99/401/1. Prof. S. Posthuma. Adviescommissie Internationale Monetaire Vraagstukken. Beyen aan Van Lennep, 1-3-1966; Beyen, *Het spel*, 268, 283.
- 266 Gesprek met A. Szász, 1-7-1999.
- 267 Beyen, *De zin van het nutteloze*, 7-10.
- 268 NA. Collectie Drees, inv.nr. 1085. Gretel Beyen-Lubinka aan To Drees-Hent, 13-5-1962; APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 23-10-1962.
- 269 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 21-3-1965.
- 270 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 26-10-1965.
- 271 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 10-5-1966.
- 272 Gesprek met John Bult, 6-1-2003.
- 273 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 29-12-1963.
- 274 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 31-10-1968.
- 275 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 26-1-1969.
- 276 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 31-10-1968.
- 277 *Algemeen Handelsblad*, 31-10-1968.
- 278 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 26-1-1969.
- 279 Zijn voorganger Stikker had een paar jaar eerder in zekere zin de weg geëffend met zijn *Memoires. Herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis* (1966).
- 280 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 30-10, 31-10, 1-11 en 2-11-1968.

VI NERGENS THUIS (1956-1976)

- 281 J.L.H. 'Beyen: wonderkind en "total success"', in: *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 27-5-1969.
- 282 Collectie Heldring. Beyen aan Heldring, 28-5-1969.
- 283 Gesprek met J.L. Heldring, 9-2-1999.
- 284 Collectie Heldring. Heldring aan Brouwer, 31-12-1998.
- 285 Beyen, *De zin van het nutteloze*, 7.
- 286 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 18-1-1970.
- 287 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 24-11-1970.
- 288 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 13-12-1970.
- 289 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 24-11-1970.
- 290 APB. Bernhard aan Beyen, 2-12-1970.
- 291 Gesprek met John Bult, 6-1-2003.
- 292 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 23-12-1972; Gesprek met John Bult, 6-1-2003.
- 293 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 6-7-1971, 23-12-1972, 24-7-1973, 21-8-1973, 3-9-1973.
- 294 Gesprek met John Bult, 6-1-2003.
- 295 HDC. Archief Zijlstra. Beyen aan Jelle en Hettie Zijlstra (handgeschreven), ongedateerd, maar geschreven uit Divonne les Bains.
- 296 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 21-8-1973 en 31-12-1973.
- 297 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 23-6-1974, 12-1-1975, 8-5-1975.
- 298 APB. Beyen (handgeschreven) aan Bernhard, 12-1-1975, 8-5-1975, 30-12-1975.
- 299 APB. Beyen (handgeschreven) aan prins Bernhard, 30-12-1975.
- 300 HDC. Archief Zijlstra, doos 9. Gretel Beyen-Lubinka (handgeschreven) aan Hettie en Jelle Zijlstra, 17-6-1976.
- 301 Gesprek met mevrouw A.O. Reesink, 2-10-2003.
- 302 'Bibeb over Beyen'.
- 303 HDC. Archief Zijlstra, doos 9. Gretel Beyen-Lubinka (handgeschreven) aan Hettie en Jelle Zijlstra, 17-6-1976.
- 304 Gesprek met John Bult, 6-1-2003.
- 305 Gesprek met mevrouw A.O. Reesink, 2-10-2003.
- 306 Gesprek met John Bult, 6-1-2003.
- 307 Gesprekken met John Bult, 6-1-2003 en mevrouw A.O. Reesink, 2-10-2003.
- 308 Schreiner; J.W. Beyen, grondlegger van de eg, overleden'; *The New York Times*, 1-5-1976; *Neue Zürcher Zeitung*, 6-5-1976; *Le Monde*, 4-5-1976.
- 309 Gesprek met John Bult, 6-1-2003.
- 310 Correspondentie Weenink met prof. dr. A.C. Gitterberger-de Groot, 26-6-2003.
- 311 'Bibeb over Beyen'.
- 312 Ibidem.
- 313 Hoofdstukken III en IV.
- 314 'Bibeb over Beyen'.
- 315 *Het Parool*, 30-4-1963.
- 316 Beyen, *Het spel*, 257-258.
- 317 Ibidem, 287.
- 318 Ibidem, 265.
- 319 Ibidem, 266.
- 320 Gesprek met W.L. Renaud, 25-1-2005.
- 321 Van der Beugel, 'Persoonlijke herinneringen', 101; PCA, 142.1. Beyen, mr. J.W. Beyen aan Otten, 28-9-1949.
- 322 Gesprekken met K.H. Beyen, 22-2-2001 en met D.P. Mesman van de Stichting Sierk Schröder, 19-5-2004.

VII VERGETEN HELD

- 1 Zie ook: Friedhoff, 'Europa's onbezongen held', 155.
- 2 Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles*, 191-193; Sie Dhian Ho, 'Federatiekampioen', 286-304.
- 3 Hellema, *Buitenlandse politiek*, 174.
- 4 Verbrugge, *Tijd van onbehagen*, 191-192; Moerland, 'We moeten ons lot als volk in eigen hand nemen' (Interview met de politicus Geert Wilders).
- 5 Bot, 'Great Game of European Fair Play', rede St. Antony's College Oxford University, 1-12-2004 en 'De toekomst van de Europese Unie: De paradox van een kwetsbare koploper', Hofstadlezing, 14-2-2005.

